

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

EVROPSKÁ UNIE
Fond soudržnosti
Evropský fond pro regionální rozvoj

Pro vodu,
vzduch a přírodu

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

**Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy
a zřizovatele mateřských škol**

Tereza Vošahlíková a kol.

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
STÁTNÍ FOND ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR

www.opzp.cz ■ Zelená linka: 800 260 500 ■ dotazy@sfzp.cz

Tereza Vošahlíková a kol.

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

**Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy
a zřizovatele mateřských škol**

Ministerstvo životního prostředí

2012

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol

Autorský kolektiv: Tereza Vošahlíková, Dagmar Kozlová, Nadace Proměny

Tisk: Dragon Press s.r.o., Dukelská 228, 339 01 Klatovy

Vydalo: Ministerstvo životního prostředí, se sídlem Vršovická 1441/65, Praha 10

Vydání: druhé aktualizované vydání

Rok vydání: 2012

Náklad: 2 000 ks

© Ministerstvo životního prostředí

Fotografie © Dětský klub Šárynka, Lesní rodinný klub na Tišnovsku, Lesníček při MŠ Semínko, Ekoškola Rozárka, MŠ Semínko, o.p.s., Dagmar Kozlová, Nadace Proměny, Muzeum Říčany, Státní fond životního prostředí ČR, Junák – svaz skautů a skautek ČR, OV Architekti, Projekt architekti, s.r.o.

ISBN: 978-80-7212-537-1

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

www.mzp.cz

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

www.sfzp.cz

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ
PROSTŘEDÍ

www.opzp.cz

Obsah

Úvod	7
I. Mateřská škola jinak	8
Co je ekoškola	8
Co je lesní mateřská škola	11
II. Proč je ekoškola a lesní mateřská škola dobrá alternativa	15
Vliv pobytu v přírodě na rozvoj motoriky a kreativity	15
Lesní mateřská škola a školní připravenost	16
III. Jak na to	18
Právní forma a legislativní podmínky	18
Počet pedagogických pracovníků a velikost skupiny dětí	22
Časové podmínky provozu	22
Zázemí	23
Hygiena a stravování	25
Zakládáme ekoškolu	27
Zakládáme lesní mateřskou školu	29
IV. Pedagogická koncepce	33
Vzdělávací program ekoškoly – tematické zaměření	34
Vzdělávací program lesní mateřské školy – rozvoj kompetencí	38
V. S dětmi v přírodě	41
Vybavení a oblečení	41
Bezpečnostní pravidla	43
VI. Metodické náměty	44
Projektová výchova	44
Pozorování a experimenty	44
Hra	46
VII. Příklady dobré praxe ekoškol a lesních mateřských škol z České republiky	47
Pedagogický přístup	62
Pedagog-průvodce	63
VIII. Shrnutí k tématu Ekoškoly a lesní mateřské školy	64
IX. Význam školních zahrad pro kontakt dětí s přírodou	65
Úvod	66
Zprostředkování kontaktů dětí s přírodou	67
Význam přírodě blízkých zahrad a hřišť pro rozvoj dětí	69
Má-li se změnit zahrada, musí se změnit i lidé	73
Příklady dobré praxe – Německo	76
Shrnutí k tématu význam školních zahrad pro kontakt dětí s přírodou	77
X. Kontakt dětí s přírodou a Prioritní osa 7 Operačního programu Životní prostředí	78

A co děti, mají si kde hrát?	78
Prioritní osa 7 Operačního programu Životní prostředí	78
Lesní mateřské školy a přírodní úpravy dětských hřišť a zahrad v přírodním stylu v Prioritní ose 7 OPŽP	79
Rozhovor s žadatelem podpořeným z Prioritní osy 7 Operačního programu Životní prostředí – Muzeum Říčany	80
Jakub Halaš – ředitel muzea	80
Ukázka a stručný popis vybraných podpořených projektů z prioritní osy 7 Operačního programu Životní prostředí	82
O autorech.....	90
Seznam zkratk.....	92
Literatura	93
Užitečné odkazy	94

ÚVOD

Držíte v rukou druhé revidované vydání příručky, jejímž cílem je podpořit pedagogy i širokou veřejnost v odhodlání hledat nové cesty v předškolní výchově. Environmentální výchova v mateřské škole může představovat cestu ke kvalitě. Nabízí obohacení denní činnosti nebo přímo nový hlavní cíl výchovně vzdělávacího programu. Je jednou z možností jak postupovat, aby děti vyrůstaly ve zdravém a podnětném prostředí.

Cílem tohoto manuálu je nabídnout pomocnou ruku v podobě shrnutí základních předpokladů pro založení a provozování školky s ekovýchovným zaměřením. V této publikaci se konkrétně zaměřujeme na dvě formy, tzv. ekoškolky a lesní mateřské školy. Na otázku, co tyto pojmy znamenají, odpovídá první kapitola. Zdrojem inspirace byla mimo jiné zkušenost z Německa, kde jsou obě formy předškolních zařízení již delší dobu trendem. Díky tomu jsou tam dostupné informace o možných koncepčních zvláštностech ekoškol a zkušenosti s dlouhodobým pobytem venku, na které již reaguje i výzkum. Jeho výsledky, shrnuté ve druhé kapitole, nabízejí argumenty, proč je dobré trávit s dětmi více času v přírodě.

Založení a provoz školky v České republice je však něco jiného než v Německu, a proto je třetí kapitola věnována nejen zkušenostem ze zahraničí, ale shrnuje i současnou českou legislativu, zejména tu, která se týká pobytu s dětmi venku. Další kapitoly manuálu jsou již zaměřené na výchovně vzdělávací praxi. Nabízejí různé způsoby začlenění environmentální výchovy do pedagogické koncepce a každodenní práce s dětmi. A protože ekovýchova v MŠ nemůže opomenout pobyt v přírodě, je mu věnována kapitola shrnující možná rizika a podmínky vybavení.

Na závěr jsou zařazeny příklady dobré praxe z České republiky. Snad pomohou doplnit obecné zásady z úvodní teoretické části manuálu. Konkrétně se představí ekovýchovně zaměřená MŠ Semínko s lesní třídou Lesníček, dětský klub Šárynka inspirovaný lesní mateřskou školou a Lesní rodinný klub na Tišnovsku.

I. Mateřská škola jinak

Cílem této kapitoly není podat přesné definice, ale nabídnout představu o dvou formách předškolního zařízení, v nichž environmentální výchova a častý pobyt v přírodě hrají důležitou roli. Koncept ekoškolky i lesních mateřských škol se v současné době dynamicky rozvíjí v praxi, která je pestrá a žádná definice ji nedovede zachytit. Zda se předškolní zařízení bude ubírat cestou ekoškolky či lesní mateřské školy, záleží na rozhodnutí zakladatelů; legislativa zatím tyto pojmy nezná. Obě označení jsou signálem pro veřejnost, zejména pak pro rodiče. Ti se ve svém nelehkém rozhodování o vzdělávací dráze svého dítěte mohou orientovat právě podle tohoto označení školky. Zároveň oba koncepty přinášejí nové pohledy na to, co je v předškolní výchově možné a snad i žádoucí vzhledem ke zdravému a plnohodnotnému vývoji dětí.

CO JE EKOŠKOLKA

Když navštívíme ekologicky zaměřenou mateřskou školu, zkráceně ekoškolku, zaujme nás na první pohled zajímavě řešená zahrada, interiér s přírodními materiály a nástěnka, zvoucí k výletům do přírody a akcím s rodiči, či jídelníček obsahující biopotraviny. K takové proměně se dnes může rozhodnout jakákoli mateřská škola. Označení ekoškolka je zatím volně použitelné, není k tomu třeba zvláštní povolení nebo registrace. Aby bylo označení ekoškolka smysluplné, je dobré zvážit níže popsané rysy takto zaměřené vzdělávací instituce.

Nejpodstatnější je pro ekoškolku denní praxe, do níž vstupují děti, učitelé a rodiče. Je ukotvena ve školním vzdělávacím programu (ŠVP) a neobejde se bez dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků a jejich otevřenosti k novinkám ve vzdělávání.

V zavádění ekologických principů do provozu a pedagogického zaměření MŠ pomáhá síť Mrkvička,¹ která poskytuje zejména metodickou podporu a vzájemnou výměnu zkušeností pedagogických pracovníků MŠ na pravidelně pořádaných setkáních. V České republice tak již dnes existuje řada mateřských škol, které naplňují níže popsaná kritéria.

Nově byl v září 2011 zahájen program Školka blízka přírodě,² který si klade za cíl proměnu předškolních zařízení směrem k udržitelnému rozvoji, a to jak na straně organizační a provozní, tak vzdělávací.

Základní charakteristiku ekoškolky³ lze shrnout následovně:

- umožňuje dětem i rodičům spolurozhodovat o nových záměrech v EVVO a aktivně se podílet na ekovýchovných aktivitách
- umožňuje dětem každodenní pobyt v přírodě nebo ve školní zahradě v přírodním stylu
- pečuje o zdravý životní styl dětí prostřednictvím zdravého stravování, dostatku příležitostí k pohybu v přírodním terénu, otužování venku za každého počasí
- nabízí podněty přiměřené věku vedoucí k aktivnímu učení dětí – učení vlastní zkušeností, pozorováním, experimentováním, zážitky a hrou v přírodě
- rozvíjí elementární základy proenvironmentálního chování dětí
- snižuje ekologickou zátěž provozu MŠ
- zapojuje se do komunitních aktivit nebo je sama iniciuje, podporuje udržitelný rozvoj komunity MŠ
- spolupracuje s dalšími institucemi (vysokými školami, ekocentry atd.)

¹ Více viz <http://www.pavucina-sev.cz/?idm=34>

² www.skolkablizkaprirode.cz

³ Zpracováno ve spolupráci s Mgr. Marií Kordulovou, více viz také Státní program Environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty ČR a kritéria Školky blízka přírodě na www.skolkablizkaprirode.cz.

Každá ekoškola je originál a vychází ze svých personálních, prostorových a finančních podmínek. Snižování ekologické zátěže může v jedné ekoškolce znamenat, že začne třídít odpad, v jiné, že místo rozbitných plastových hraček z dovozu bude po dohodě s dětmi a rodiči nakupovat hračky z kvalitních přírodních materiálů tuzemské výroby či investuje do solárních panelů. Lze tedy hovořit o základní a ideální podobě ekoškoly. Vlastní představa školy o tomto základu, ideálu a z nich vycházejícího optimálního řešení podle vlastních možností je předpokladem pro strategii krátkodobých a dlouhodobých plánů, které mohou pomoci při proměně v ekoškolu. Tabulka 1 nabízí pohled na základní a ideální podobu ekoškoly. Ideál znamená naplnění základní varianty a dalších, obvykle náročnějších kroků.

Opatření	Základ	Ideál
1Ekologický provoz ⁴	Třídění odpadů včetně kompostování, používání ekologicky šetrných mycích prostředků, úsporné zacházení s vodou a elektrickou energií	Minimalizace odpadů, úsporné spotřebiče, instalovaný obnovitelný zdroj energie, zateplení a kvalitní okna
Vzhled interiéru	Přírodní prvky a materiály zdobí interiér	Na stěny a podlahy jsou použity zejména přírodní materiály (ekologické barvy, dřevo, hlína, sláma apod.)
Hračky	Převažují „nehotové“ hračky ve formě různých materiálů (stavebnice, přírodniny, látky, provázky), jsou k dispozici i dřevěné a plstěné hračky	Žádné umělé hračky, které mají dostupnou alternativu z přírodních materiálů, práce s reálnými nástroji (nožičky, pilky apod.) pod patřičným vedením
Nábytek	Převážně dřevěný	Vyrobený místním truhlářem z tuzemského dřeva nebo recyklovaný (druhotně použitý materiál nebo repasovaný nábytek)
Stravování	Sezónní a lokální potraviny tvoří základ jídelníčku	Biopotraviny v jídelníčku
Povrch zahrady	Zahradu pokrývá trávník	Zahradu pokrývají různé druhy přírodních povrchů (kamínky, tráva, kůra, jehličí)
Voda na zahradě	Možnost hry s vodou	Jezírko či korytka s tekoucí vodou či potok, blátoviště
Záhon	Záhon se zeleninou či květinami, o něž pečují také děti	3Permakulturní zahrada, ⁵ o kterou pečují také děti

⁴ Užitečným návodem ke konkrétním opatřením ekologického provozu může být příručka s názvem Ekoprovoz ve školách (MŽP, 2011) vycházející z programu Ekoškola (sdružení Tereza, 2010).

Herní prvky venku	Prolézačky, lavičky z přírodních materiálů	Přírodní prvky místo prolézaček a laviček (kmeny stromů, kameny)
Kontakt se zvířaty	Dohoda s místním chovatelem na pravidelných návštěvách	Vlastní zvíře v mateřské škole
Pobyt v přírodě	Denně venku za každého počasí	Pravidelný celodenní program v přírodě
Pedagogická koncepce/školní vzdělávací program	Významnou součástí ŠVP je environmentální výchova	Environmentální výchova je výchozí pro ŠVP

Tabulka 1: Základní a ideální podoba ekoškoly

Ekologický provoz je v tabulce záměrně na prvním místě. Prostředí MŠ, kde se děti denně setkávají s opatřeními snižujícími ekologickou zátěž, formuje jejich návyky. Umožňuje seznámit je s možnostmi, které již existují a které jsou v silách jednotlivce nebo domácnosti. Mezi opatřeními, která zpracovalo sdružení Tereza pro program Ekoškola (viz pozn. 4), hraje důležitou roli účast dětí na ekologickém provozu – např. sledováním spotřeby elektrické energie, péčí o květiny v interiéru, úklidem okolí MŠ apod.

Ekoškola může ve své ideální podobě představovat finančně nákladnou variantu MŠ (na kterou však lze čerpat různé granty a dotace či ji vytvářet svépomocí s rodiči a komunitou). Nyní si představíme lesní mateřskou školu, která je levnější, jelikož neklade důraz na své zázemí, často jej totiž ani nepotřebuje. O to náročnější může být její pedagogický program.

CO JE LESNÍ MATEŘSKÁ ŠKOLA

Lesní mateřskou školu (LMŠ) je možné považovat za alternativní předškolní zařízení. Základním znakem LMŠ je, že většina programu probíhá „venku za každého počasí“ v prostředí přírody. Otázka vybavení pro pobyt venku je proto jednou z nejdůležitějších. Více tomu bude věnována kapitola o organizačních podmínkách LMŠ. Výhodou LMŠ jsou již zmíněné nižší zřizovací i provozní náklady, tedy celkově úspornější provoz. Další výhodou je důraz na rozvoj dovedností dětí vlastními silami v přímém kontaktu s přírodou. To je umožněno celkově nižším počtem dětí ve třídě a vždy dvěma doprovázejícími dospělými.

⁵ Více např. <http://permakultura.cz/> či článek v Sedmé generaci <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=255> (25. 2. 2010)

Základní charakteristiku lesních MŠ lze shrnout následovně:

1. Celoroční pobyt venku za každého počasí.
2. Není špatné počasí, pouze špatné oblečení.
3. Zázemí má charakter příležitostně využívaného vyhřívatelného přístřeší.
4. Základní prostředí výchovy je zpravidla v lese.
5. Třidu tvoří optimálně 15 dětí a minimálně 2 dospělí.
6. Základem pro pobyt s dětmi venku je vzájemná důvěra.
7. Dobrá komunikace s komunitou a rodiči je zásadní.
8. Výhodiskem pro vzdělávací program je situace, spontánní hra a přímá zkušenost dětí.
9. Lesní mateřská škola rozvíjí děti všestranně v souladu s platným kurikulem pro předškolní vzdělávání.

Z hlediska organizace lze lesní mateřskou školu rozdělit do dvou základních typů:

- a) samostatná lesní mateřská škola
- b) lesní třída při mateřské škole⁶

a dále různé formy zapojení prvků LMŠ do programu běžných MŠ či ekoškolek (např. projektové týdny v lese, pravidelné „lesní dny“,⁷ tzv. putovní skupina⁸ atd.)

Samostatná lesní MŠ funguje nezávisle na mateřské škole.⁹ Zřizovatelem je obvykle nezisková organizace (viz dále legislativní podmínky). Zásadně se odlišuje tím, že nemá k dispozici zázemí určené k celodennímu pobytu dětí uvnitř.¹⁰ Zázemí samostatné lesní MŠ často představuje srub či jurta,¹¹ kde lze případně vařit či zajistit odpočinek dětí.¹² Z finančních důvodů může být dostupnější maringotka s místy k sezení a potřebnými pomůckami na ven. Některé samostatné LMŠ nevládní žádný objekt. Schází se v centru města na zastávce hromadné dopravy, odkud vyrážejí do lesa. Tzv. ochranný prostor pro případ velmi nepříznivého počasí může nahradit dohoda s další institucí (škola, knihovna, skautská základna atd.) o možnosti kdykoli s dětmi přijít. Lesní MŠ v České republice využívají také různé prostory v objektech blízkých k lesu a náležících soukromým osobám či obcím, které jsou ochotny je k těmto účelům poskytnout.

⁶ V předchozím vydání této publikace byla tato varianta označena jako integrovaná lesní mateřská škola a to na základě překladu zahraničních zdrojů (srv. Miklitz, 2007). Tento pojem v České republice asocioval zapojení znevýhodněných dětí a ani se jakožto forma zatím neujala. Navrhujeme proto nové označení, které podle diskuzí lépe vystihuje tuto formu LMŠ.

⁷ Německy Waldtag.

⁸ Německy Wandergruppe.

⁹ Klasickou MŠ rozumíme MŠ zařazenou do rejstříku MŠMT

¹⁰ K tomuto účelu jsou upraveny současné podmínky pro mateřské školy dané zejména vyhláškou 410/2005, viz kapitola legislativa

¹¹ Zázemí tohoto typu je součástí podporovatelných aktivit pro další výzvy v Prioritní ose 7 Operačního programu Životní prostředí (PO 7 OPŽP)

¹² Obvykle na karimatkách v dětských spacácích.

Samostatné LMŠ jsou velmi rozšířené v Německu (tzv. Waldkindergarten), kde jich je v současné době kolem jednoho tisíce.¹³ V České republice na tomto principu funguje naprostá většina organizací hlásících se k myšlence lesních MŠ.

Lesní třída při mateřské škole je rozšířeným typem předškolního zařízení zejména v Dánsku. Zázemí obvykle tvoří budova MŠ, kde se však děti z lesní třídy nezdržují na program, stejně jako v případě samostatných LMŠ. Lesní třída běžné mateřské školy vychází denně (minimálně na dopoledne) do lesa. V některých případech se děti mohou samy rozhodnout, kde stráví den, zda v lese nebo v prostoru MŠ. Lesní třída se vrací do MŠ na oběd, případně na odpočinek a odpolední program. Existují také varianty, kdy má mateřská škola další zázemí v blízkosti lesa určené právě pro lesní třídu. Děti z lesní třídy však stále mají možnost trávit čas i v budově, poznat děti z jiných skupin ve školce, případně program lesní a běžné třídy střídat pod hlavičkou jedné organizace.

Existuje také možnost propojení běžné MŠ se samostatnou LMŠ. V takovém případě se dva zřizovatelé písemně dohodnou na sdílení prostoru běžné MŠ pro uložení pomůcek, možnost přijít s dětmi na vybrané činnosti, na oběd, případně odpočinek.

¹³ Údaj uvedla Irmgard Kutsch na česko-německém semináři o ekologických mateřských školách, Praha 13. – 14. 11. 2008.

V České republice funguje lesní třída Lesníček při MŠ Semínko v Toulcově dvoře v Praze 10. Svým charakterem se však velmi blíží samostatné lesní MŠ (třída má vlastní zázemí v podobě maringotky a zcela oddělený program). Je tak přímo předurčena k pilotnímu ověřování MŠMT, které zde v letech 2010–2012 probíhá (viz dále).

Další uplatnění prvků LMŠ představují jednorázové projektové týdny či „lesní dny.“ Les může být předmětem a inspirací projektů s dětmi, které jsou již v předškolní výchově přínosnou výchovně vzdělávací metodou. Trvají obvykle jeden až tři týdny a na jejich přípravě se podílí celý pedagogický tým.

Pravidelné „lesní dny“ jsou stále častější součástí běžného programu německých mateřských škol. Obvykle je jeden den v týdnu podle pravidla „za každého počasí“ věnován pobytu v lese. Tomu je přizpůsobeno i místo a čas srazu, způsob stravování (obvykle vlastní) atd. Jeden den v týdnu strávený v lese pak může rodiče inspirovat k založení celotýdenní lesní třídy či samostatné lesní mateřské školy.

Podobně jako „lesní dny“ fungují tzv. **putovní skupiny**. Jsou podobně jako „lesní dny“ součástí programu běžné mateřské školy. Pro rozvoj nových kompetencí dětí je stejně jako u „lesních dnů“ důležitá pravidelnost těchto aktivit. Na rozdíl od „lesních dnů“ nejsou nutně vázány na prostředí lesa. Skupina vychází nad rámec klasické procházky mimo prostory mateřské školy. Obvykle se vrací až na oběd zpět do školky. Cílem může být park, statek a další zajímavé prvky v okolí MŠ. Například u putovní skupiny při mateřské škole v Sasku byla součástí výletů pravidelná návštěva hendikepovaného dítěte, které nemohlo docházet do školky, a proto školka pravidelně docházela za ním domů. Putovní skupinu mohou tvořit děti, které se pro účast v ní samy rozhodly, nebo je pevně dána dohodou s rodiči. Pro zajištění doprovodu často vypomáhají právě rodiče. Ti jsou také častými iniciátory založení putovní skupiny – sami školce navrhnou její zavedení, někdy i zajištění programu pro zúčastněné děti.

II. Proč je ekoškolka a lesní mateřská škola dobrá alternativa

Obě formy předškolního vzdělávání mají určitou „přidanou hodnotu.“ Pozitiva ekoškolky lze vidět z ekonomické, ekologické, sociální a kulturní perspektivy, jak ukazuje tabulka č. 3 v kapitole III. Zde se zaměříme hlavně na vliv častějšího kontaktu dětí s přírodou, který je pro ekoškolku i pro lesní mateřskou školu typický. Pobyt v přírodě totiž určitým způsobem napomáhá komplexnímu rozvoji dovedností a osobnosti dítěte. Avšak jen některé hypotézy o přínosu kontaktu s přírodou jsou již potvrzeny výzkumem, a lze je tedy uplatnit jako platné argumenty pro pobyt s dětmi venku. Přehled o současných znalostech o vztahu člověka k přírodě shrnuje např. publikace „Jak a proč podporovat vztah lidí k přírodě – klišé, bariéry, příležitosti“ a jí předcházející sborník autorských textů.¹⁴

V současné době chybí výzkum věnovaný vlivu častějšího pobytu v přírodě na imunitu dětí. V českých médiích byl citován britský výzkum,¹⁵ který potvrzuje, že přílišná hygiena oslabuje schopnost regenerace a hojení ran. Z několika rozhovorů autorky manuálu s rodiči a pedagogy v LMŠ vyplývá, že děti nejsou častěji nemocné než před umístěním do lesní MŠ, u některých dokonce klesla nemocnost infekčními nemocemi. Důvodem může být postupná adaptace na větší rozpětí venkovních teplot, což přirozeně posiluje obranyschopnost. Prostředí přírody představuje otevřený prostor, kde se viry nedrží a nekříží tak jako v interiéru MŠ, kde se děti mnohem snáze vzájemně nakazí. Jediným prokázaným¹⁶ rizikem častého pobytu v přírodě je vyšší pravděpodobnost napadení klíštětem. Je proto třeba věnovat větší pozornost prevenci.¹⁷

VLIV POBYTU V PŘÍRODĚ NA ROZVOJ MOTORIKY A KREATIVITY

Sarah Kiener (2003) sledovala rozdíly mezi dětmi, které navštěvovaly běžnou MŠ, integrovanou lesní MŠ (lesní třídu při MŠ) a samostatnou lesní MŠ. Dovednosti dětí byly hodnoceny na začátku a na konci školního roku pomocí standardizovaných testů.¹⁸ Dále bylo sledováno rodinné zázemí dětí pozorováním interakcí rodič-dítě a hodnocením rozhovorů s rodiči. Sledovaný vzorek činil nakonec 181 dětí: 4 třídy lesní MŠ (63 dětí), 5 tříd integrovaných LMŠ (62 dětí), 5 běžných MŠ (56 dětí).

¹⁴ Obě publikace jsou dostupné online <http://www.zelenykruh.cz/cz/aktuality/jak-a-proc-podporovat-vztah-lidi-k-priode-klise-bariery-prilezitosti/> (2. 4. 2010).

¹⁵ Česky viz <http://www.novinky.cz/veda-skoly/185097-spina-detem-svedci-potvrzili-vedci.html> (25. 2. 2010)

¹⁶ Weisshaar et al (2006): Epidemiology of Tick Bites and Borreliosis in Children Attending Kindergarten or So-Called “Forest Kindergarten” in Southwest Germany. *Journal of Investigative Dermatology*. Vol. 126 (584–590). Dostupné na www.jidonline.org

¹⁷ dlouhé rukávy a nohavice, pokrývka hlavy, každodenní důkladné prohlížení dítěte rodiči, včasné odstranění klíštěte, znalost příznaků lymfické boreliózy a klíšťové encefalidity pro včasné zahájení léčby v případě nakažení.

¹⁸ hrubá motorika: Test MOT 4-6, Zimmer&Volkamer, grafomotorika: Screening Test Naville & Weber, vypichování obrázků; kreativita: test kreativity předškolních a školních dětí Krampen, např. verbální doplňování nedokončených obrázků.

Výsledky studie ukazují, že děti ze samostatných lesních MŠ profitují z častého kontaktu s přírodou v rozvoji hrubé motoriky a kreativity. Vykázaly nadprůměrný pokrok mezi dvěma měřeními pomocí testu MOT 4-6. Také rodiče hodnotí rozvoj motoriky u svých dětí pozitivněji než v ostatních typech MŠ. Ve sledování kreativity vykázaly děti z LMŠ nadprůměrný pokrok mezi dvěma měřeními. Děti z běžných MŠ měly např. méně nápadů v testu „kolik různých kreseb lze vytvořit z předkresleného oválu“ (po statistickém vyrovnání věku průměrně 5 nápadů, zatímco děti z LMŠ 7).

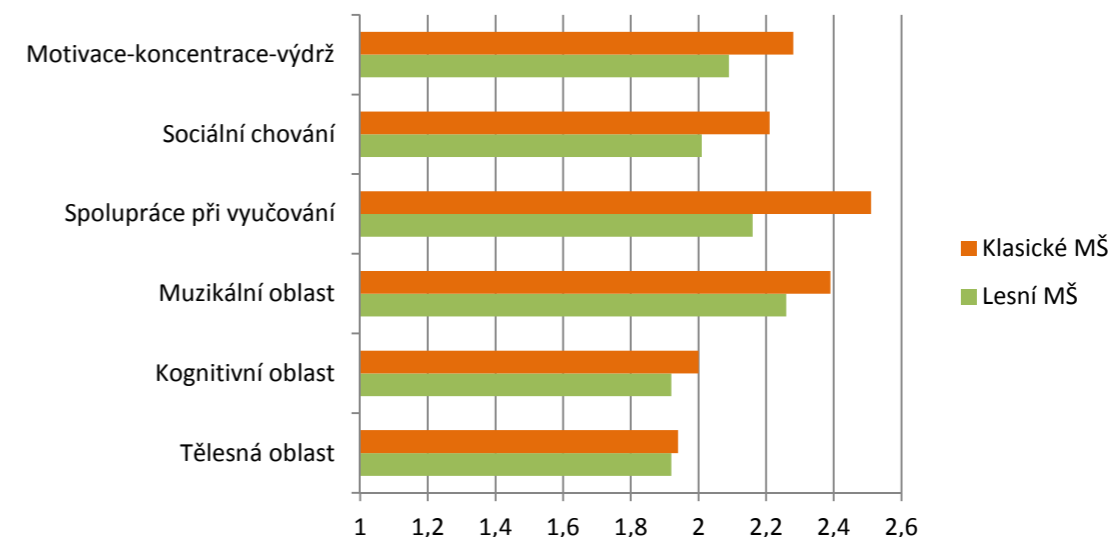
V testování jemné motoriky (test grafomotorika a vypichování) nejlépe dopadly děti z integrovaných LMŠ (lesní třídy při MŠ). Tento výsledek naznačuje, že v rozvoji dětí hraje důležitou roli pestrost příležitostí. Při pobytu v přírodě lze do nabídky činností zařadit cílené aktivity (skládání obrázků z drobných přírodnin, vázání uzlů atd.) s aktivitami typickými pro předškolní přípravu (stříhání, lepení, malování). Pobyt v interiéru má pro rozvoj dítěte rovněž svůj význam, a je proto součástí programu.

LESNÍ MATEŘSKÁ ŠKOLA A ŠKOLNÍ PŘIPRAVENOST

Častou obavou rodičů je otázka připravenosti dětí, které tráví hodně času v přírodě, na školní docházku. Přejít z mateřské školy do základní představuje obecně velkou změnu pro dítě. Pokud se nejen způsob práce, ale i prostředí výrazně liší, pak je oprávněnou otázkou, zda to nebude mít negativní dopad na další rozvoj dítěte, zejména v první třídě ZŠ.

Této otázce věnoval své doktorské studium Petr Häfner z univerzity v Heidelbergu. V provedeném výzkumu (Häfner, 2002) vyplnilo 103 pedagogů prvních tříd ZŠ ze šesti spolkových zemí v Německu dotazníky pro 230 dětí, které alespoň jeden rok navštěvovaly LMŠ a 114 dětí, které navštěvovaly běžnou MŠ. V dotazníku bylo celkem 42 dotazů rozděleno do 6 oblastí (faktorů) dovednosti dětí, které pedagogové hodnotili na škále 1 (nejlepší) – 6 (nejhorší). Výsledek shrnuje Tabulka 2, jejímž zásadním sdělením je vyrovnané či lepší hodnocení dětí z LMŠ. Častý pobyt v přírodě tedy děti nediskvalifikuje, ani nezanedbává v přípravě na přechod do ZŠ.

Stejně jako v běžné MŠ je předškolákům třeba věnovat pozornost a zařazovat činnosti určené k přípravě na ZŠ. Může jít o různé pracovní listy, cílené zařazování „školních hodin“, kdy děti tráví určitý čas v interiéru u stolu, nebo o pravidelné návštěvy školy (dohoda o využití družiny či tělocvičny ZŠ). Takové aktivity mohou usnadnit přechod do nového prostředí a přivykání novému způsobu práce.

Tabulka 2: Dovednosti dětí z běžných MŠ (oranžově) a LMŠ (zeleně) v první třídě ZŠ. Známkováno od 1 – nejlepší do 6 – nejhorší.

III. Jak na to

V období 1998–2006 klesl počet mateřských škol v ČR o 23% (MPSV, 2008). Porodnost však v posledních letech stoupá a v řadě lokalit v České republice je nedostatek míst v MŠ závažným problémem. Různé studie¹⁹ se shodují na významu zakládání předškolních zařízení (firemních školek, miniškolek) jako na důležité podmínce posílení rovných příležitostí žen na trhu práce a odkazují na zahraniční dobré zkušenosti s rozšířením nabídky péče o děti. V České republice vlivem poptávky vznikají nové (často soukromé) mateřské školy, které lze zaměřit ekovýchovně. Roste také zájem o zřizování lesních mateřských škol. V další kapitole proto následuje shrnutí základní legislativy, která v současné době zakládání popsaných forem předškolní výchovy upravuje.

PRÁVNÍ FORMA A LEGISLATIVNÍ PODMÍNKY

Je třeba rozlišit tři základní legislativní možnosti pro zakládání ekoškolek a služeb vzdělávání a péče o děti předškolního věku založených na pobytu v přírodě:

- a) (státní či soukromá) mateřská škola zařazená v rejstříku škol
- b) péče o děti předškolního věku formou živnosti mimo rejstřík škol
- c) péče o děti předškolního věku formou neziskové organizace mimo rejstřík škol

Ekoškolka je typem mateřské školy, může tedy usilovat o zařazení do rejstříku škol a školských zařízení (pokud v něm již není). Mateřské školy všech zřizovatelů (i soukromých), zařazené do rejstříku škol a školských zařízení MŠMT, mají nárok na dotace ze státního rozpočtu. Pak také podléhají jeho kontrole (Česká školní inspekce, orgán ochrany veřejného zdraví – místně příslušná krajská hygienická stanice). Dotace soukromým školám upravuje zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací. Název mateřská škola mohou užívat pouze taková zařízení, která odpovídají zákonem daným podmínkám.

Základní právní rámec pro činnost mateřské školy stanovuje Školský zákon č. 561/2004 Sb. a další právní předpisy.

- Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění vyhlášky č. 43/2006 Sb.
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon č. 258“).

- Vyhláška 410/2005 Sb. o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění vyhlášky č. 343/2009 Sb. (dále jen „vyhláška č. 410“).
- Vyhláška č. 137/2004 Sb. o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných, ve znění vyhlášky č. 602/2006 Sb. (dále jen vyhláška č. 137“).
- Vyhláška č. 107/2005 Sb. o školním stravování, ve znění vyhlášky č. 463/2011 (dále jen „vyhláška č. 107“).
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 852/2004 ze dne 29. dubna 2004 o hygieně potravin.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 178/2002 ze dne 28. ledna 2002, kterým se stanoví obecné zásady a požadavky potravinového práva, zřizuje se Evropský úřad pro bezpečnost potravin a stanoví postupy týkající se bezpečnosti potravin, v platném znění.
- Nařízení Komise (ES) č. 2073/2005 ze dne 15. listopadu 2005 o mikrobiologických kritériích pro potraviny.
- Vyhláška č. 252/2004 Sb., kterou se stanoví hygienické požadavky na pitnou a teplou vodu a rozsah kontroly pitné vody, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích, ve znění pozdějších předpisů.

Základním východiskem pro častý **pobyt v přírodě**, tedy činnosti, která charakterizuje ekoškolku a je přímo základem lesní mateřské školy, může být § 1a vyhlášky o předškolním vzdělávání: „*Mateřská škola může organizovat zotavovací pobyty dětí ve zdravotně příznivém prostředí bez přerušování vzdělávání, školní výlety a další akce související s výchovně vzdělávací činností školy.*“ Jinými slovy jsou povoleny akce a činnosti mimo MŠ (pravidelný pobyt v přírodě, výlety), které jsou v souladu se školním vzdělávacím programem.

Vyhláška o hygienických požadavcích na prostory a provoz rovněž stanovuje minimální dobu strávenou venku: „*V zařízeních pro děti předškolního věku je denní doba pobytu venku zpravidla 2 hodiny dopoledne, odpoledne se řídí délkou pobytu dětí v zařízení. V zimním i letním období lze dobu pobytu venku upravit s ohledem na venkovní teploty.*“²⁰ Ekoškolka a lesní mateřská škola jsou však v tomto ohledu nadstandardní.

¹⁹ Firemní školky (Cenia, 2009), Soubor prorodinných opatření - Prorodinný balíček (MPSV, 2008). Souhrnná zpráva „Analýza legislativy pro vybrané typy služeb. Definované právní problémy v oblasti sladování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním“ (Apeiro, 2004).

²⁰ Vyhláška 410/2005 Sb. o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých § 21 Provozní podmínky.

Současný právní řád nezná **jiné služby péče o dítě předškolního věku** (známé pod názvem dětský klub, školička, rodinné centrum atd.). Rozhodnutí nebudovat mateřskou školu podle výše uvedené legislativy pro školské zařízení znamená, že není možné čerpat od státu příspěvky na jeho provoz a na pedagogické pracovníky. Služby péče o dítě předškolního věku mohou vznikat jakožto živnost nebo nezisková činnost a musí být finančně soběstačné.

V případě **podnikatelského záměru** podléhá založení soukromého zařízení pro děti předškolního věku podmínkám Živnostenského zákona č. 455/1991 Sb., konkrétně volné živnosti:²¹ Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti. Nejedná-li se o denní zařízení, pak činnost spadá do volné živnosti: Poskytování služeb pro rodinu a domácnost (např. dětský koutek, krátkodobé hlídání). Obecné hygienické předpisy a předpisy o stravování se vztahují na všechna (státní i soukromá) zařízení denní péče o děti.²²

Lesní mateřské školy mají často statut **neziskové organizace**.²³ V České republice vzniká nezisková organizace (v případě LMŠ nejčastěji občanské sdružení, případně obecně prospěšná společnost) podle zákona 83/1990 Sb. o sdružování občanů. Podle české legislativy nemusí nezisková organizace splňovat požadavky, které jsou kladeny na prostory a provoz mateřských škol zapsaných ve školském rejstříku. Vyplývá to z §7 odst. 1 zákona o ochraně veřejného zdraví a z prováděcí vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 410/2005 Sb., kde jsou stanoveny hygienické požadavky na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Tato ustanovení se výslovně vztahují jen na školy ve školském rejstříku a na osoby provozující živnost.

Lesní mateřská škola je vzhledem ke svému charakteru mimo současnou legislativu platnou pro klasické MŠ s budovou. Tím, že právní rámec lesních MŠ v České republice neexistuje, je třeba hledat kompromisy a konstruktivní řešení v rámci platné legislativy a pracovat na její novelizaci. Do doby, než legislativní změny nastanou, mohou LMŠ fungovat pod názvy, které nebudou obsahovat označení «škola». V závěru uvedené příklady dobré praxe z České republiky jsou proto „dětským klubem inspirovaným lesní mateřskou školou“ nebo „lesním rodinným klubem“. Podstatná je vzájemná dohoda zřizovatele LMŠ a rodičů, která písemně ustanovuje informovaný souhlas s podmínkami stravování, hygieny, bezpečnosti atd.

Některé lesní mateřské školy nefungují celoročně, pět dní v týdnu, ale představují prostor pro komunitní setkávání a sdílení péče o děti. V případě **jednorázových či občasných akcí** lze podle materiálu MPSV (2008) na tyto případy aplikovat §12 Zákona

²¹ Více viz nařízení vlády č. 278/2008 Sb. o obsahových náplních jednotlivých živností ze dne 23. 7. 2008.

²² viz článek <http://www.podnikatel.cz/clanky/firemni-skolkam-nahrava-boj-o-talentovane-lidi/> (25.2.2010).

²³ V Německu je nejčastější formou rodičovský spolek, nebo jiná tzv. registrovaná organizace (Eingetragener Verein, zkratka e. V.).

č. 258, který stanoví, že „při organizovaném pobytu dětí v počtu menším nebo po dobu kratší, než stanoví § 8 odst. 12²⁴, s výjimkou akcí pořádaných pro děti v poměru rodinném a obdobném, musí osoba, která akci pořádá, zajistit hygienicky nezávadný stav zařízení, zásobování akce pitnou vodou v rozsahu stanoveném prováděcím právním předpisem pro zotavovací akce a účast pouze fyzických osob, které splňují podmínky stanovené v § 10“. Na prostory, v nichž jsou všechny tyto služby poskytovány, se vztahují obecné požadavky zákona č. 183/2006 Sb., stavebního zákona, ve znění pozdějších předpisů a prováděcích předpisů k tomuto zákonu.

Dále následuje přehled podmínek zakládání a provozu předškolních zařízení zajišťujících vzdělávání a péči o děti předškolního věku převážně v prostředí přírody. Tyto podmínky v současné době mohou narážet na zatím nevyřešené vymezení v české legislativě pro tento typ předškolní výchovy. Přehled je doplněn o zkušenosti z německých i českých lesních MŠ. Některé z nich může v současné situaci v České republice využít pouze zřizovatel lesní MŠ jakožto neziskové organizace, která neusiluje o zařazení do rejstříku školských zařízení.

²⁴ Zákon č. 258/2000 Sb. ve znění pozdějších předpisů ji definuje jako „organizovaný pobyt 30 a více dětí ve věku do 15 let na dobu delší než 5 dnů, jehož účelem je posílit zdraví dětí, zvýšit jejich tělesnou zdatnost, popřípadě i získat specifické znalosti nebo dovednosti.“

POČET PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ A VELIKOST SKUPINY DĚTÍ

Školský zákon (§ 34 odst. 1) stanovuje, že mateřskou školu navštěvují děti ve věku zpravidla od 3 do 6 (7) let. Podle vyhlášky o předškolním vzdělávání (§ 2) má MŠ nejméně 13 dětí (pokud je jednotřídní a je jediná v obci), třída MŠ se naplňuje do počtu 24 dětí, ze zákona může zřizovatel povolit výjimku až na 28 dětí ve třídě. § 5 citované vyhlášky stanovuje, že ředitel mateřské školy určí k zajištění bezpečnosti dětí při pobytu mimo místo, kde se uskutečňuje vzdělávání, počet pedagogických pracovníků tak, aby připadalo „na jednoho pedagogického pracovníka nejvýše a) 20 dětí z běžných tříd nebo b) 12 dětí ve třídě, kde jsou zařazeny děti se zdravotním postižením.“ Situace pro školy registrované v rejstříku při současném poměru dětí (maximum) a učitelů (minimum) představuje jednu z největších překážek častého pobytu v přírodě. **Ekoškoly** registrované v rejstříku se proto mohou zaměřit na hledání asistentů a dobrovolníků, kteří by vypomáhali při pobytu s dětmi v přírodě (např. formou lesních dnů nebo putovní skupiny, viz výše). Školy také mohou využít nabídek ekocenter, kde je zpravidla dozor zajištěn v rámci speciálně zaměřeného programu.

Pro jiné služby péče o děti předškolního věku mimo rejstřík škol nabízí inspiraci i **lesní třída při MŠ**, kde se dvě skupiny pravidelně dělí o jednu třídu – polovina je venku, polovina v prostorách „školičky.“ Předpokladem pro pobyt venku je posila v podobě asistentů pedagoga tak, aby s dětmi byly vždy dvě dospělé osoby. V Německu často doprovází pedagogy praktikant ze střední odborné či vysoké školy pedagogického zaměření. Je-li taková škola v okolí, je možné domluvit se na spolupráci – pro studenty může být praxe v lesní třídě cenným zdrojem zkušeností. Na stanovení podmínek, kdo s dětmi může pracovat, by se měli shodnout zřizovatel, pedagogové a rodiče. Roli asistentů při pobytu venku je možné nabídnout i rodičům.

Další řešení předimenzovaných tříd, respektive nedostatku míst ve školkách, nabízí **samostatná lesní mateřská škola**. Oprávněným pravidlem pro lesní MŠ v Německu je, aby na více než 3 děti dohlížely vždy 2 osoby, přičemž jedním z dozorů je pedagog se zákonem předepsaným vzděláním. Optimální poměr je 12–22 dětí na minimálně 2 pedagogy. Podle výzkumu Asociace lesních MŠ je v českých lesních MŠ průměrně 12 dětí doprovázených 2–3 dospělými osobami.

ČASOVÉ PODMÍNKY PROVOZU

Mateřská škola s celodenním provozem poskytuje dětem vzdělávání déle než 6,5 hodiny, nejdéle však 12 hodin denně, mateřská škola s polodenním provozem nejdéle

6,5 hodiny denně.²⁵ Ekoškola i lesní třída MŠ jsou obvykle zařízení s celodenním provozem. Samostatná lesní mateřská škola obvykle začíná jako polodenní zařízení, kde je program zakončen obědem. Poptávka rodičů v České republice je však motivuje k rozšiřování provozu. Přibývá proto samostatných lesních MŠ, kde se přespává ve vlastním zázemí a dále pokračuje odpoledním programem. Abychom o lesních MŠ mohli hovořit jako o alternativních předškolních zařízeních, je podmínkou, aby byly v provozu celoročně, nejedná se tedy o sezónní záležitost.

K organizování výchovného **programu venku** v registrované MŠ bylo již v úvodu této kapitoly řečeno, že může být zahrnut do vzdělávacího plánu, a pak je dle legislativy zcela v pořádku. Minimálně by děti měly být venku dvě hodiny denně.

ZÁZEMÍ

Česká legislativa upravuje ve vyhlášce č. 410 hygienické **požadavky na prostory a provoz zařízení** a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Podle § 4 (1) *“prostorové podmínky a vnitřní uspořádání v zařízeních pro děti předškolního věku musí umožňovat volné hry dětí, jejich odpočinek, osobní hygienu s otužováním a tělesná cvičení. Na 1 dítě musí plocha denní místnosti užívané jako herna a ložnice činit nejméně 4 m²; je-li ložnice stavebně oddělená, musí plocha denní místnosti činit nejméně 3 m² na 1 dítě. Při výstavbě nové ekoškoly, jejímž cílem je zařazení do rejstříku škol, je proto nezbytné tyto předpisy dodržet, spolu s dalšími parametry v uvedené vyhlášce. Veškeré školy a školská zařízení zapsaná do školského rejstříku totiž podléhají dozoru příslušné hygienické stanice podle zákona č. 258.²⁶*

Předepsaná plocha na dítě je zajímavá při srovnání s podmínkami pro školu v přírodě (ekoškolu ani lesní mateřskou školu však nelze takto klasifikovat – její provoz není krátkodobý jako v případě školy v přírodě). Zde totiž česká legislativa reflektuje skutečnost, že děti jsou více venku než uvnitř, a proto je počet předepsaných metrů nižší. Vyhláška č. 410 v § 8 stanovuje, že *„ve školách v přírodě se výuka zajišťuje v místnosti odpovídající požadavkům na učebny v parametrech osvětlení a v mikroklimatických podmínkách podle této vyhlášky s plochou minimálně 1,5 m² podlahové plochy na 1 žáka.“*

²⁵ Vyhláška o předškolním vzdělávání 14/2005Sb. ve znění 43/2006Sb. §1 Podrobnosti o podmínkách provozu mateřské školy.

²⁶ O ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, Díl 2 Podmínky pro výchovu, vzdělávání a zotavení dětí a mladistvých a podmínky vnitřního prostředí stavby. O působnosti Odboru hygieny a mladistvých např. v Praze více na <http://www.hygpaha.cz/index.php?sum=Mw=&csum=NTY=>

Častým a oblíbeným zázemím pro lesní MŠ bývá indiánské týpí nebo mongolská jurta. Tyto původně nomádské příbytky vytvářejí optimální prostředí souznějící s přírodně orientovanou ideou lesních mateřských škol. Kruhový půdorys obou typů stanů evokuje soudržnost skupiny i přírodní koloběh, sezení v kruhu vytváří atmosféru sdílení. Průměr jurty, vybavené pokud možno zvýšenou dřevěnou podlahou, bývá 6 – 8m. Jednodušší a levnější variantou je malebné týpí, které se snadno a rychle staví i bourá. Dražší, ale stabilnější jurta nabízí díky svým kolmým stěnám lepší využití prostoru a lze ji lépe tepelně odizolovat vrstvou filce (více informací o možné podpoře zázemí pro LMŠ je uvedeno v kapitole Kontakt dětí s přírodou a Prioritní osa 7 Operačního programu Životní prostředí). Pro vytápění mohou být oba typy stanů vybaveny buď kamínky s plotnou a komínovou rourou, nebo chráněným otevřeným ohništěm. V provozu lesní MŠ stojí stany celoročně venku a jsou vystaveny všem extrémům počasí. Proto se, podobně jako u dětského outdoorového oblečení, rozhodně vyplatí dát přednost kvalitativně co nejlepším materiálům a spolupráci se zkušeným

výrobce. Od zvolených materiálů, umístění stanu (vlhké údolí či větrná stráž), četnosti vytápění a větrání (jako prevence vlhkosti) se odvíjí životnost stanů. Obecně lze říci, že kvalitní stany jsou při správném zacházení investicí až na 15 let.

Dalším typem zázemí lesní mateřské školy může být maringotka, chatka, srub nebo také nevyužívané veřejné či soukromé prostory. Tato zázemí se uplatní zejména v případě, že lesní MŠ nesídí na vlastním pozemku – maringotky a chatky jsou odolnější proti zlodějům a vandalům. Na rozdíl od stanů a mobilních maringotek je pro umístění stavby (chatky, srubu) potřeba stavební a další povolení.

Při výběru zázemí je také vhodné zvážit jeho estetickou hodnotu – umístěním nové stavby v přírodě zasahujeme do krajiny a nemělo by nám být lhostejné, jak bude nový objekt souznít s okolím. V každém případě je důležité při budování zázemí lesní MŠ komunikovat s majiteli pozemků a míst, která bude školka pravidelně navštěvovat. Jejich písemný souhlas s umístěním zázemí pro lesní MŠ je základem dobrých vztahů.

Zázemí je primárně využíváno k uložení metodických pomůcek, náhradního oblečení dětí, v některých případech k vaření. Během vzdělávacího programu s dětmi je zázemí LMŠ využíváno příležitostně – v případě extrémního počasí, pro dílčí část programu vázanou na interiér a pro odpočinek dětí po obědě. Zásadou je, že zázemí LMŠ je vždy možné vytápět, a to na takovou teplotu, která umožňuje zahřátí a odpočinek dětí při jakémkoli počasí. Zázemí LMŠ není určeno pro celodenní pobyt dětí, pokud zároveň nesplňuje podmínky stanovené ve vyhlášce č. 410. Některé LMŠ nemají vlastní zázemí, ale dohodu s veřejnou institucí v blízkosti místa v přírodě, kde se pohybují. Takové zázemí lze označit jako „ochranný prostor.“ Je to obvykle škola, knihovna, úřad nebo dům rodičů žijících nedaleko a pracujících doma. Toto zázemí je využíváno během programu, který je obvykle polodenní, tzn. není zde zajištěn odpočinek dětí.

HYGIENA A STRAVOVÁNÍ

Se zázemím mateřské školy úzce souvisí zajištění hygienických podmínek. Požadavky na hygienická zařízení stanovuje vyhláška č. 410 (zejména Příloha 1 a 3). Zde uvádíme pouze příklad z předpisu, pro MŠ v rejstříku škol je nezbytné splnit celé znění vyhlášky. „Počty hygienických zařízení pro děti předškolního věku se stanoví takto: záchody a umývárny u těchto zařízení se nedělí podle pohlaví a na 5 dětí musí připadat 1 dětská mísa a 1 umývadlo. Umývadla se umísťují zpravidla ve výši 50 cm, výtokový ventil ve výši 60 cm nad podlahou. Umístění musí odpovídat především tělesné výšce dětí. Umývadla musí být napojena na společnou mísící baterii, osazenou mimo dosah dětí. Umývárna se vybavuje 1 až 2 sprchami řešenými tak, aby děti mohly vstupovat do sprch bez cizí pomoci. V zařízeních pro výchovu a vzdělávání musí být odvětraná úklidová komora s omyvatelnými stěnami, vybavena výlevkou s přívodem tekoucí pitné a teplé vody včetně odtoku vody...“

Školský zákon ukládá právnické osobě, která vykonává činnost školy nebo školského zařízení, zajistit dětem školní stravování. Stravování je v tomto případě „stravovací službou“, takže její provozovatel podle § 23 zákona č. 258 musí jednak splnit oznamovací povinnost (ohlásit svoji činnost nejpozději v den jejího zahájení písemně orgánu ochrany veřejného zdraví zahájení, předmět, rozsah a místo činnosti), jednak provozovat svoji činnost v souladu s výše uvedenými předpisy Evropských společenství pro bezpečnost potravin a národními předpisy v oblasti bezpečnosti potravin.

V ekoškolce obvykle stravování zajišťuje **vlastní kuchyň**. Veškeré stravování dětí se řídí vyhláškou č. 137 a vyhláškou č. 107 o školním stravování. Současný výklad vyhlášek mimo jiné komplikují konzumaci vlastní vypěstované zeleniny a ovoce, což je důležitý prvek v ekovýchovném programu ekoškolky. Řešením by měl být písemný souhlas rodičů s touto činností.

Vzhledem k častému pobytu mimo MŠ je třeba zvážit i možnost **mimoškolního stravování**. Tomu se rovněž věnuje zmíněná vyhláška č. 107: „Školní stravování je zabezpečováno jinou osobou poskytující stravovací služby pouze ve výjimečných případech, kdy tyto služby není možné zajistit v zařízeních školního stravování.“ Pobyt v přírodě není pro ekoškolku sice ničím výjimečným, podstatné však je, že stravování může být zajišťováno jinou osobou.

Z výše uvedeného je zřejmé, že **lesní mateřská škola** disponující minimálním či žádným zázemím současné zákonné hygienické podmínky nespĺňuje. V současné době vzniká materiál v gesci Ministerstva zdravotnictví, který bude legislativně vymezovat zajištění hygienických podmínek v lesní mateřské škole. Materiál vzniká na základě zkušeností z prostředí českých lesních mateřských škol ve spolupráci s Oddělením hygieny dětí a mladistvých Ministerstva zdravotnictví, Státním zdravotním ústavem a zástupci krajských hygienických stanic. Konkrétně řeší způsob zajištění stravování, vody, toalet a nakládání s odpady, vybavení zázemí a provoz. V tuto chvíli z jeho pracovní verze vyplývají doporučení, která lze při zřizování a provozování lesní mateřské školy považovat za směrodatná.²⁷ Lesní mateřské školy vždy hledají takový způsob zajištění hygienických podmínek, který je v maximálních možnostech daného zázemí.

Zajištění stravování

- V jídelně mateřské školy či v jiném stravovacím zařízení, které sestavuje jídelniček podle stravovacích potřeb předškolních dětí.
- Dovozem obědů v uzavřených transportních nádobách (várnících). Dodavatelem obědů může být stravovací zařízení, živnostník či domácnost.²⁸
- Vařením v místě zázemí LMŠ.²⁹

²⁷ Konkrétní řešení je vhodné konzultovat s krajskými hygienickými stanicemi.

²⁸ Pro osobu, která přípravu obědů zajišťuje, vyplývají povinnosti podle zákona 258/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Další podmínky bude specifikovat připravovaný materiál.

²⁹ Podmínky, které je nutné splnit pro přípravu obědů, vyplývají ze zásad správné výrobní praxe a ze směrnic EU.

Osoby manipulující s jídlem v lesní MŠ vlastní zdravotní průkaz a mají znalosti příslušných předpisů. Vytvoří a zavedou postup založený na zásadách HACCP a budou podle něj postupovat.

Zajištění pitné vody

- Přípojkou k veřejnému vodovodu.
- Vodovodem nebo hadicí, která je napojena na veřejný vodovod, je k vedení pitné vody řádně uzpůsobena a je z materiálu vhodného pro styk s pitnou vodou. Zařízení LMŠ prokáže původ (poskytovatel, smlouva, odběrové místo) přivedené vody.
- Ze studny s prokazatelně pravidelně kontrolovanou kvalitou vody.
- Dovozem v barelu z ověřeného zdroje. Barel opatřený výpusť lze považovat za zajištění tekoucí pitné vody.

Zajištění toalet

Pokud to zázemí LMŠ umožňuje (je napojeno na místní vodovod a kanalizaci), doporučuje se jedna splachovací toaleta pro dospělé a jedna splachovací toaleta pro děti. Mezi další přípustné typy toalet pro děti patří suchá kompostovací, separační nebo chemická. V případě, že toalety v zázemí lesní MŠ nejsou napojeny na kanalizaci, je nezbytné likvidovat odpad nezávadným způsobem, který je specifikován v provozním řádu.

Vybavení zázemí lesní MŠ

- Povinným vybavením zázemí LMŠ je lékárna, hasicí přístroj.
- Dětský nábytek určený k sezení při manipulaci s předměty (např. při jídle, výtvarných činnostech apod.) umožňuje oporu zad a jeho velikost odpovídá velikosti dětí.
- Každé dítě má v zázemí LMŠ uloženou vlastní kompletní sadu náhradního oblečení.
- V případě, že provoz lesní MŠ zahrnuje odpočinek dětí po obědě, může být zajištěn v místě zázemí nebo v blízkém prostoru, se kterým má zařízení lesní MŠ uzavřenou dohodu o spolupráci. Každé dítě má vlastní označený spacák nebo lůžkoviny. Údržba a vhodné uložení spacáků nebo lůžkovin jsou stanoveny v provozním řádu lesní MŠ.

ZAKLÁDÁME EKOŠKOLKU

Obecně lze říci, že ekoškolka by měla nabízet dětem takové příležitosti, které jsou **v souladu s udržitelným rozvojem**. Udržitelný rozvoj zahrnuje čtyři základní dimenze: sociální, ekonomickou, ekologickou a kulturní. Pohlédneme-li na mateřskou školu z těchto čtyř perspektiv a pokusíme-li se v každé z nich definovat výchozí situaci, formulovat cíle a návrhy

programu ke zvýšení kvality mateřské školy, máme první krok za sebou. Výchozí situaci ekoškoly z hlediska udržitelného rozvoje lze pojmut jako komplex těchto čtyř oblastí, jak naznačuje Tabulka 3.

Již v prvních fázích vzniku ekoškoly (či přeměny stávající školky) stojí za to **otevřít proces** všem, kteří se jej přímo i nepřímo účastní. V případě, že je ekoškola stavěna nově či je významným způsobem rekonstruována, je nezbytné obrátit se na architekta a stavební firmu. Ti by vedle zákonem daných parametrů mateřské školy (konkrétně o nich bude pojednáno dále) měli do plánů a realizace zahrnout přírodní stavební materiály (dřevo, kámen), další ekologicky šetrné materiály (barvy, lepidla) a principy energeticky úsporné či pasivní architektury.³⁰

Ekonomická perspektiva	Ekologická perspektiva
<ul style="list-style-type: none"> - finanční náročnost minimální a ideální varianty vzniku/přeměny ekoškoly - finanční náročnost provozu ekoškoly - zapojení místních firem do procesu vzniku/přeměny ekoškoly - oslovení sponzorů, mecenášů, hledání grantových příležitostí 	<ul style="list-style-type: none"> - cílené pozitivní vlivy ekoškoly na životní prostředí - příroda v okolí ekoškoly jako východisko pro pedagogickou koncepci - plánování přírodě blízké/permakulturní zahrady - podpora zdravého životního stylu
Sociální perspektiva	Kulturní perspektiva
<ul style="list-style-type: none"> - zapojení dětí a rodičů do procesu vzniku/přeměny ekoškoly - práce s veřejností – komunikace s médii, diskusní fóra - prostor pro setkávání místní komunity - vzdělávací akce podporující dobré fungování rodiny 	<ul style="list-style-type: none"> - estetické působení ekoškoly - kulturní programy v ekoškolce jako příležitost k setkávání - udržování místních tradic a zvyků - místní spisovatelé, básníci, hudebníci, malíři, architekti zapojeni do vzniku či programu ekoškoly

Tabulka 3: Východiska udržitelného rozvoje ekoškoly

Následující příklad ilustruje tyto podmínky při vzniku ekoškoly Redelbeul/Kötzschenboda (Reiter, 2004, S. 9): *“Při opravách staré stodoly a výstavě nové budovy – nízkoenergetického domu – byly použity jen ekologicky nezávadné materiály. Konstrukce novostavby byla postavena z dřevěných trámů. Rodiče a členové obce vyzdili hrázděné zdi jílem, tepelná izolace byla vytvořena z recyklovaného papíru, stěny byly natřeny kaseinem a lazurovány přírodními barvami. Dřevěné trámy, viditelné na první pohled, určují celkový dojem místnosti.”*

³⁰ Zdroje informací k této problematice: <http://www.pasivnidomy.cz> (25. 2. 2010)

Pedagogičtí **pracovníci MŠ** mohou mít ke konkrétním opatřením a činnostem řadu zajímavých nápadů, které pak budou brát za své. Nelze zapomenout ani na další pracovníky MŠ: při úpravě jídelníčku či třídění bioodpadu jsou velmi důležitými spojenci kuchaři a kuchařky.

K nejvýznamnějším partnerům ekoškoly patří **rodiče**. Jejich pozvání k tvorbě ekologického programu mateřské školy může být polovinou úspěchu. Ekoškola znamená změnu priorit; pokud nebude jejich prosazování podpořeno rodiči, pak bude celý proces prováděn přinejmenším nepochopením, v horším případě konflikty. Další výhodou spolupráce rodičů je jejich případná pomoc při realizaci navržených opatření, ať už formou dobrovolné práce či finanční podpory. Na tvorbě koncepce ekoškoly by se měly v neposlední řadě podílet i děti. Např. při návrhu úprav školní zahrady, volbě zvířete, o které se budou starat, či návrhu zdravého jídelníčku. Vyjádření zřizovatele MŠ je samozřejmostí. Jeho role spočívá mimo jiné v tom, že zvaží reálné možnosti provedení navrhovaných změn, případně se snaží najít kompromisní řešení.

ZAKLÁDÁME LESNÍ MATEŘSKOU ŠKOLU

Dovolte krátkou zmínku o **vzniku myšlenky** lesních mateřských škol. Kořeny můžeme hledat v zemích severní Evropy, kde je pobyt v přírodě samozřejmou součástí výchovy. V polovině 20. století vznikla v Dánsku rodičovská iniciativa vedená Ellou Flatau, která trávila po vzoru švédských pedagogů čas v lese se svými dětmi a brzy i s dětmi sousedů. Tak byla založena první organizovaná skupina označená jako lesní mateřská škola. V německém Wiesbadenu vznikla osamocená iniciativa v roce 1968. Rozhodující pro rozvoj lesních mateřských škol v Německu byla až 90. léta, kdy Kerstin Jepsen a Petra Jäger absolvovaly pedagogickou praxi v dánské LMŠ. Na jejím základě vytvořily pedagogickou koncepci, z níž potom čerpala většina vznikajících LMŠ.

V České republice se lesní mateřská škola pomalu dostává do povědomí odborné i široké veřejnosti. Při zvažování založit LMŠ je nutné důkladně seznámit všechny účastníky procesu se vším, co tato alternativa obnáší. Na začátku se proto odehrává řada setkání iniciátorů, případně i prvních rodičů – zájemců v místě, kde nová iniciativa vzniká. Jedním ze způsobů, jak se připravit na mnohé otázky týkající se založení, provozu a programu LMŠ, je hospitace v již existující lesní školce. Další možností je **navázat partnerství se zahraniční LMŠ**, které může být dlouhodobě oboustranným přínosem. Za účelem sdílení informací o zakládání a provozování lesních MŠ v České republice vznikla v lednu 2011 Asociace lesních mateřských škol. Nabízí mimo jiné informace prostřednictvím seminářů nebo odkazy na související literaturu³¹ apod.

³¹ Viz www.lesnims.cz

Jak bylo řečeno, česká legislativa tuto formu předškolní výchovy nezná. Plánovanou LMŠ proto nelze zařadit do rejstříku státem podporovaných vzdělávacích institucí. Lesní mateřská škola může vzniknout pouze jako **soukromá iniciativa právnické osoby**. Právnickou osobu představuje např. občanské sdružení, obecně prospěšná společnost, obec či firma, která má o zřízení vlastní LMŠ zájem.

Ve fázi prosazování návrhu na založení LMŠ je vhodné uspořádat **informační schůzku** pro širší veřejnost dané lokality (rodiče, místní tisk, dětský lékař, zástupce obce, správce místního lesa atd.) s cílem navázat užitečné kontakty a zodpovědět dotazy všech zúčastněných tak, aby byla přínosem pro místní obyvatele. Spojencem zřizovatele by měla být osoba, která má zkušenost s LMŠ nebo s podobnou prací s dětmi v přírodě (v ideálním případě budoucí pedagog LMŠ). Již na této schůzce je vhodné motivovat rodiče a další k účasti na procesu vzniku LMŠ. Významná je podpora místních médií, jejichž prostřednictvím lze oslovit další partnery. Vzhledem k tomu, že je v České republice LMŠ novinkou, lze očekávat i ochotu médií informovat o ní.

Tento krok je zjednodušený v případě **firmy**, která zakládá LMŠ pro děti svých zaměstnanců. I zde se však vyplácí spolupráce s dalšími shora uvedenými partnery (v případě správce lesa je přímo nezbytná).

Na informační schůzce by měly být specifikovány **podmínky vzniku LMŠ**. Základní výhodou LMŠ je skutečnost, že její zřízení je výrazně méně nákladné a z toho důvodu i rychleji uskutečnitelné. Při zakládání LMŠ lze na základě zkušeností z Německa, Dětského klubu Šárynka v Praze a Lesního rodinného klubu na Tišnovsku doporučit následující kroky:³²

- zajistit písemnou dohodu s majitelem či správcem lesa (pravidla pobytu v lese, povinnost majitele oznamovat vedení LMŠ plánované práce v lese, případná spolupráce s lesníkem při pedagogickém programu)
- doporučuje se také zajistit – dle katastrální příslušnosti – písemnou dohodu s obcí, odborem životního prostředí a správcem honitby
- pokud se LMŠ bude pohybovat v chráněné krajinné oblasti či rezervaci, je nutné respektovat omezení platná v příslušném území, na možnostech a pravidlech se lze domluvit se správcem rezervace či CHKO
- lze doporučit ochranný přístřešek, který lze vytápět (k uložení všech pomůcek, umožňující doplňkové aktivity LMŠ v případě velmi nepříznivého počasí)
- při budování přístřešku LMŠ je nutné respektovat regulace vyplývající z platného územního plánu a je nutné se řídit stavebním zákonem, umístění přístřešku je třeba konzultovat na místně příslušném stavebním úřadu
- vyhledat alternativní zázemí (běžná MŠ, ZŠ či jiná veřejná instituce) s písemně potvrzeným souhlasem jeho vedení o možné návštěvě dětmi z LMŠ
- stanovit si velikost skupiny³³
- stanovit organizační podmínky (místo setkávání a vyzvedávání dětí, začátek a konec provozu LMŠ, zajištěný zastupující pedagogický dozor, čas pro individuální pohovory s pedagogy atd.)
- písemně zpracovaná pedagogická koncepce LMŠ
- informační materiál pro rodiče zahrnující mj. rizika, výhody a nevýhody LMŠ
- smlouva s rodiči, která je základem jejich informovaného souhlasu o zařazení dítěte do LMŠ, včetně pravidel jejich spolupráce s LMŠ
- seznam nezbytného vybavení do lesa
- preventivní opatření pro zajištění bezpečí a hygieny dětí sepsaná do provozního řádu LMŠ (každá LMŠ vyjednává o vlastním opatření s místním odpovědným úřadem), např. ve věci povinného očkování, ochrany před klíšťaty, způsobu mytí rukou, přístupu na toaletu atd.

³² podle Miklitz (2007, S. 224-226), Michler-Hanneken (2008), Niedersächsisches Landesjugendamt (2004), Landesjugendamt des Landes Brandenburg (2004), doplnil Tomáš Hodek, o.s. Ekodomov

³³ v maximálním počtu dětí se jednotlivé spolkové země velmi liší, od počtu max. 25 dětí na min. 3 pedagogické pracovníky v Hamburku, po max. 15 dětí na min. 2 pedagogické pracovníky v sousedním Dolním Sasku.

- koncepce financování: stanovit výši školkovného, prověřit možnosti dotací, darů a dalších příspěvků do rozpočtu včetně nefinanční podpory (např. dobrovolnická výpomoc)
- koncepce komunikace s veřejností a propagace lesní MŠ
- pojištění (stejně jako pro běžné mateřské školy, případně s individuálním připojištěním ze strany zřizovatele)

Uvedený seznam podmínek k založení LMŠ se týká varianty samostatné lesní mateřské školy. V případě lesní třídy při MŠ či dalších podobných formách se propojuje plánování vzniku LMŠ s podmínkami závaznými pro klasickou MŠ.

Pro všechny formy lesních mateřských škol je důležitým předpokladem úspěchu **pedagogický personál**, který je schopný vytvářet komplexní výchovně vzdělávací příležitosti v prostředí lesa. Při výběru pedagogického personálu je nutné kromě kvalifikačních předpokladů dbát na fyzickou kondici a psychickou připravenost pedagogů sdílet s dětmi pobyt venku. V zemích s existující sítí lesních MŠ, jako je Švédsko, Dánsko, Německo a další, je obvyklá hospitace v existujících zařízeních a absolvování různých forem dalšího vzdělávání zaměřeného na práci s dětmi venku. Tyto možnosti v České republice teprve vznikají.³⁴ Potřebné dovednosti a znalosti pro pobyt s dětmi v přírodě však mohou mít i vedoucí skautských, woodcrafterských a podobně zaměřených programů. Obecnou výhodou lesních MŠ je jejich atraktivita pro muže – vychovatele. Pedagogické týmy v lesních MŠ jsou proto častěji genderově vyvážené, což přináší další pozitiva této formy vzdělávání.

³⁴ Asociace lesních mateřských škol např. pořádá Letní školu pro pedagogy.

IV. Pedagogická koncepce

Od roku 2007 vypracovává každá mateřská škola podle pokynu MŠMT svůj školní vzdělávací program (ŠVP), a to v souladu s principy Rámcového vzdělávacího programu (RVP) pro předškolní vzdělávání. Pro soukromé předškolní zařízení je písemné zpracování vlastního pedagogického záměru důležité. Je orientací pro učitele, rodiče i všechny nově přicházející.

Školní vzdělávací program rozpracovává způsob, jakým mateřská škola rozvíjí klíčové kompetence dětí. Program odpovídá reálným podmínkám školy, prostorovým a personálním možnostem, potřebám a přáním dětí a rodičů.³⁵ Obsahem ŠVP jsou tři základní okruhy:

- vzdělávací prostředí školy (identifikace školy, podmínky organizace vzdělávání) a charakteristika vzdělávacího programu MŠ jako celku, včetně metodických východisek pedagogické práce
- vzdělávací obsah (nabídka činností uspořádaná do integrovaných bloků), doplňující programy a další aktivity MŠ
- evaluační činnosti

Častým kontaktem dětí s přírodou jak v ekoškolce, tak v lesní MŠ lze směřovat k následujícím pedagogickým cílům:³⁶

- učit se celostně, tzn. všemi rovinami vnímání³⁷
- rozvíjet jemnou a hrubou motoriku prostřednictvím rozmanitých podnětů a možností pohybu v přírodě
- podpořit smyslové vnímání přímou zkušeností
- rozvíjet kreativitu a fantazii při využití rozmanitých přírodních prvků
- podpořit vědomí sounáležitosti mezi dětmi navzájem a se živou a neživou přírodou
- prožít rytmus změn ročních období a přírodních jevů
- seznámit se s místem a přírodním prostředím, které je blízké a vytvořit si k němu pozitivní vztah
- zažít a poznat rostliny a živočichy v jejich původním životním prostředí, poznat různé přírodní ekosystémy
- umožnit dětem, aby poznaly své tělesné hranice
- prožít ticho a naučit se být citlivější k mluvenému slovu

³⁵ Více viz Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy, VÚP, 2005.

³⁶ Zpracováno ve spolupráci s Mgr. Marií Kordulovou.

³⁷ Celostní učení vyjadřuje vzájemné působení tělesné a duševní aktivity, jeho metody jsou obvykle činnostně orientované; jako roviny vnímání lze označit smyslové, pocitové, rozumové uvědomění si vnitřních a vnějších podnětů.

- poznat hodnoty lesního společenství a hodnoty lidské společnosti

V čem je vzdělávací obsah ekoškoly a lesní mateřské školy jiný, jaké metody zde převažují a jaké jsou možné způsoby evaluace pedagogické práce?

VZDĚLÁVACÍ PROGRAM EKOŠKOLKY – TEMATICKÉ ZAMĚŘENÍ

Hlavním cílem ekoškoly je rozvoj základních kompetencí dětí³⁸ významných pro zachování zdravého a kvalitního životního prostředí, v širším slova smyslu pro udržitelný rozvoj. Z hlediska vzdělávacích cílů se lze inspirovat i modelovými očekávanými výstupy pro průřezové téma Environmentální výchova, které byly zpracovány pro základní školy s přihlédnutím k potřebám a možnostem dětí předškolního věku. Ekovýchova může být obsažena v některém z **integrovaných tematických bloků** či může být východiskem celého školního vzdělávacího programu.

Rámcový vzdělávací program (RVP) nabízí pět vzdělávacích oblastí³⁹ s očekávanými výstupy. Tyto oblasti lze dobře integrovat do

bloků, které jsou ekovychově blízké. Patří mezi ně např. následující tematické oblasti:

Biotopy

Les, rybník, zahrada a další prostředí ukazují ekologické souvislosti, biologickou rozmanitost a její každodenní proměny v praxi. Součástí takto zaměřeného integrovaného bloku bývá obvykle poznávání rostlin a živočichů, mělo by však být zasazeno do kontextu prostředí. Je možné zaměřit se například na různé potravní řetězce a v nich se učit jména rostlin a živočichů, ideálně s ukázkou živého či vyobrazeného organismu. Nebo lze sledovat způsob přizpůsobení zvířat danému biotopu: proč zde žijí právě tato zvířata, a jak prostředí naplňuje jejich potřeby. Ekologické souvislosti jsou úzce propojeny s člověkem, a to nejen s jeho negativním vlivem, ale i s jeho zaměstnáním, způsobem „přežití,“ vnímáním prostředí.

³⁸ RVP pro předškolní vzdělávání určuje pět okruhů klíčových kompetencí: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence činnostní a občanské.

³⁹ Dítě a jeho tělo, dítě a jeho psychika, dítě a ten druhý, dítě a společnost, dítě a svět.

Proměny přírody

Proměnlivost ročních dob ve střední Evropě je v mateřské škole neopominutelný proces. Přináší inspiraci i tam, kde environmentální výchova není středem zájmu. Integrovaný blok zaměřený na proměny přírody jde hlouběji k příčinám a projevům těchto proměn, někdy skrytých nebo druhotných. Patří sem průběžné sledování počasí, graficky zpracované tak, aby děti viděly jeho dlouhodobější vývoj. Při té příležitosti může zaznít pojem globální oteplování, uvedený na konkrétních jevech (výfukové plyny se ve vzduchu neztrácejí, ale tvoří „skleník“ v atmosféře; tání ledu na jaře se podobá tání ledovce vlivem tepla atd.). Při sledování počasí lze pozorovat vliv srážek na stav vody v potoce, na charakter půdy, vůni vzduchu atd. Proměny se dají dobře sledovat také na rychle rostoucích rostlinách nebo na jednom konkrétním stromě (každé dítě může pozorovat „svůj“ strom) formou průběžného malování nebo fotografování. Proměny v přírodě nastávají i důsledkem lidské činnosti. Pokud se někde v okolí chystá stavba, je možné sledovat, jak člověk přizpůsobuje prostředí svým potřebám (zařadit podtéma zaměstnání, co člověk musí umět, aby dokázal stavět atd.) a na co by měl myslet z hlediska ochrany přírody. Pomocí historických obrázků a vyprávění pamětníků je pak možné poznávat proměny krajiny na vycházkách.

Živly

Voda, vzduch, oheň a půda jsou oblíbené tematické bloky v ŠVP a v programech ekocenter. Důvodem je velká přitažlivost těchto základních přírodních sil pro děti. V ekovychovně zaměřené školce mají děti příležitost přijít s nimi do úzkého kontaktu. Živly dobře korespondují s ročními obdobími, mají význam pro člověka a přírodu a zároveň se dají začlenit do programu (viz Schéma 1).

Schéma 1: Roční období a živly

Na jaře s dětmi sázíme, dotýkáme se země a poznáváme, že je skutečnou „matkou“. V létě se díky teplému počasí můžeme zabývat vlastnostmi vody (vypařování, erozní síla) a jejím významem pro živé organismy včetně nás, když pocítíme žízeň. Na podzim o sobě dává vědět vzduch v podobě větru, ale nemusíme zůstat jen u pouštění draků či stavby větrníků. Vzduch nevidíme, ale cítíme, má různou teplotu a vůni. Je také znečišťován, a to má své následky. V zimě je dobrá příležitost k rozdělení ohně – naši předkové by bez něj zimu nepřečkali. Kvůli ústřednímu topení jsou děti o tento fascinující živel mnohdy ochuzeny a neumí s ním dobře zacházet. V mateřské škole to lze napravit.

Energie a její obnovitelné zdroje

Ačkoli je energie abstraktním pojmem, je možné na konkrétních situacích dětem ukázat, jak působí. Při jídle nebo pohybu mohou energii poznat „na vlastní kůži“. Největším zdrojem energie je slunce, které mají děti rády. Vedle slunce používá člověk k vytápění domů a pohonu svých strojů oheň, sílu vody či větru. To jsou pojmy, s nimiž děti mohou v MŠ pracovat, naučit se chápat význam energie pro lidskou civilizaci. I nutnost šetrného zacházení s ní a zvažování, jaké máme možnosti při její výrobě.

Odpad

V řadě MŠ je zaváděno třídění odpadu. To je obvykle první krok k minimalizování ekologické zátěže MŠ a je velmi dobré, když jsou do třídění odpadu zapojené i děti. Umístěním žluté, modré a zelené popelnice však téma odpad zdaleka nekončí. Integrovaný blok věnovaný odpadu je možné zaměřit na „život“ výrobků, který by neměl končit na skládkách.

Chceme-li přírodě skutečně pomoci, pak nejen tříděním, ale také minimalizováním spotřeby odpadu. Děti tak mohou v obchodech hledat výrobky s velkým podílem obalů a jejich šetrněji zabalené alternativy. Zajímavým předmětem činnosti je zpracování bioodpadu, umístění kompostu⁴⁰ a sledování, jak důmyslné mechanismy v přírodě navracejí látky do koloběhu. Na vycházkách můžeme najít černou skládku a iniciovat její odklizení či se jen s dětmi zamyslet, proč se nám nelíbí potok s nánosem plastů a dalších odpadků.

Zdravá výživa

Tabulka o minimální a maximální podobě ekoškoly zmiňuje potraviny lokální, sezónní a bio. Každá tato skupina potravin je zdrojem inspirace pro integrovaný blok. Do programu je možné zapojit rodiče, kteří rádi vaří, a společně s kuchyní MŠ posbírat zajímavé recepty. Nebo lze s dětmi vyjít na nákup a hledat místní, sezónní a bio potraviny. Proč je někde obtížné najít místní ovoce a zeleninu? Co by mohlo pomoci? V Čechách se začíná rozvíjet tzv. bedýnkový

⁴⁰ ucelený program nabízí sdružení Ekodomov http://www.ekodomov.cz/index.php?id=biodpad_kompostovani

prodej,⁴¹ který by mateřské školy mohly využít, pokud nemají dostupné zdroje (tržiště, prodejnu bio potravin) ve svém okolí.

Zahrada

Podoba a využití zahrady je velké téma pro integrovaný tematický blok. Zahrada umožňuje pohyb, dá se v ní s dětmi pracovat na umístění nových přírodních prvků (kmenů stromů, kopečků, lan), které nahradí vysloužilé prolézačky. Na zahradě mohou být záhonky, s nimiž je spojena celá řada činností komplexně rozvíjejících schopnosti dětí (péče, zodpovědnost, spolupráce, trpělivost). Někomu se s pojmem zahrada vybaví kniha Jiřího Trnky – četbu lze také začlenit do plánu aktivit s dětmi. V případě dostatečného prostoru mohou mít děti vlastní koutky v zahradě, které si označí kruhem z kamínků. Kruhy a oblé tvary obecně děti předškolního věku vyhledávají; tomu je možné přizpůsobit tvar přístřešku pro zastínění, síť cestiček či kruhové posezení kolem ohniště nebo mandaly z přírodnin. Podrobněji se přírodním zahradám věnuje kapitola IX. Publikaci věnovanou hřištím a zahradám v přírodním stylu vydalo v roce 2010 Ministerstvo životního prostředí.⁴² Inspiraci pro ekologické zahrádkaření lze nalézt v publikaci Přírodní zahrada, kterou vydala Rosa, o.p.s.

⁴¹ viz např. <http://bedynky.bio-zahrada.cz/bedynky/about> (25. 2. 2010).

⁴² Gründler, Elizabeth, C; Schäfer, Norbert (česky 2010): Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu. Význam, plánování, realizace. MŽP. ISBN 978-80-7212-523-4. Elektronická verze je dostupná na webových stránkách Ministerstva životního prostředí.

Doprava

Souvislost dopravy a environmentální výchovy spočívá v hledání alternativ a chápání dopravy v životě dítěte. Některé MŠ podporují spolujízdy rodičů, pro které je doprava MHD do školky příliš komplikovaná či nemožná, případně společně s rodiči apelují na úpravu jízdního řádu či zřízení nové zastávky. V MŠ je možné podporovat jízdu dětí na kole a v místě se zasazovat o dopravní značení zohledňující cyklisty. Nebo lze sledovat cestu různých předmětů od místa výroby do školky (uvědomit si rozsah nákladní dopravy).

VZDĚLÁVACÍ PROGRAM LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY – ROZVOJ KOMPETENCÍ

Podívejme se na pedagogickou koncepci LMŠ optikou rozvoje kompetencí. Ve zmíněném výzkumu školní připravenosti dětí z LMŠ byly sledovány dovednosti dětí v šesti oblastech. Bylo prokázáno, že častý pobyt v přírodě děti ve všech těchto směrech rozvíjí srovnatelně s běžným režimem MŠ.

Pedagogická koncepce lesních mateřských škol v Německu je často postavena na oblastech dovedností, které jsou při pobytu v lese rozvíjeny. Jejich celek pak tvoří charakteristiku pedagogické práce školky i předpoklad všestranného rozvoje dítěte.

Mezi nejčastěji zmiňované oblasti znalostí, dovedností a postojů rozvíjených v LMŠ patří hrubá a jemná motorika, sociální kompetence, rozvoj sebevědomí a sebepojetí, kreativita a znalosti o přírodě a ekologii.

Hrubá a jemná motorika

Les nabízí výrazně pestřejší podmínky pro rozvoj hrubé motoriky než upravený terén interiéru MŠ i zahrady, pokud není založena přímo tak, aby poskytovala rozmanité a proměnlivé příležitosti k pohybu. Při každém pobytu v lese děti trénují rovnováhu (na nerovném povrchu), mohou běhat (ve větší míře než v ohraničeném prostoru), lézt (do strmého svahu, na stromy), přeskakovat a nosit větve a kameny, klouzat po blátivém či zmrzlém povrchu atd. Podpora jemné motoriky byla naznačena v citovaném výzkumu Sarah Kiener ve 2. kapitole. Pomocí cílených, nejen výtvarných činností, lze rozvíjet potřebné dovednosti podobně jako v běžné MŠ.

Prostor k pohybu v lesní MŠ přispívá nejen k rozvoji motoriky, ale i podpoře zdraví dětí (rozvoj dýchacího a oběhového systému, prevence obezity). Při pohybu jsou zapojeny smysly, zejména zrak a hmat, je rozvíjena prostorová orientace. Děti se také učí rozpoznat a respektovat hranice své fyzické zdatnosti a rozvíjejí znalosti o svém těle, když zapojují různé svalové skupiny.

Sociální kompetence

V lese vzniká celá řada situací vyžadujících spolupráci, řešení konfliktů dohodou, respekt, rozpoznání pocitů druhého. Při pobytu v lese hraje důležitou roli vzájemná pomoc. Proto je vhodnější, když jsou kolektivy dětí věkově smíšené. Dospělí pomáhají tam, kde si o to děti samy řeknou. Vždy platí obecné pravidlo, že dospělý je příkladem. Je proto ochotný pomoci, vyslechnout, projevit soucit, pomůže nalézt společné řešení situace.

Sociální kompetence jsou rozvíjeny během volné hry, kdy se děti mohou samovolně sdružovat ke společné činnosti, nebo při spolupráci na společných úkolech, které nabízí pedagog.⁴³ Podporuje se tím vzájemná důvěra a schopnost rozdělit si úkoly.

Součástí sociálních kompetencí je respekt k druhému. Ten se dá učit např. ustanovením, že každý má právo říci „mně se to nelíbí“ a očekávat, že druzí budou toto přání respektovat. S tím souvisí i dodržování dalších dohodnutých pravidel, jako je nezasahovat do soukromí ostatních (např. do batůžků, rozehraných her či braní předmětů z ruky druhého). Snahou dětí i dospělých je hledat spravedlivé dohody.

Děti se také učí rozpoznat cítění své a druhých. Pokud někdo pláče, jdou obvykle za dospělým, aby dítěti pomohl. Pokud je někdo unavený, děti nebo pedagog nabídnou pomoc – vezmou dítě za ruku, nesou mu kus cesty batůžek apod.

Rozvoj sebevědomí a sebepojetí

Děti se v lesní mateřské škole učí poznat vlastní hranice, pocity a potřeby. O hranicích bylo již pojednáno v souvislosti s rozvojem motoriky. Jednou z prvních příležitostí k poznání vlastních potřeb a pocitů v lesní mateřské škole je proměnlivost teploty při různých činnostech. Děti jsou vybavené od dospělých, kteří se řídí ranním měřením na teploměru a více či méně úspěšnou předpovědí počasí. Při intenzivní aktivitě se však děti i v mrazivém dni mohou přehřát; pokud si uvědomí tento pocit, mohou se vyhnout nepříjemným následkům. Pedagogové se proto dětí ptají, aby jim pomohli uvědomit si vlastní pocit tepla či chladu a podle toho upravit oblečení.

Les pomáhá rozvíjet sebevědomí tím, že nabízí rozmanité podněty k aktivitám s různým stupněm obtížnosti. Každé dítě si může najít strom, na který dokáže vylézt, větev, kterou přeskočí, rostlinu, kterou umí určit. Zároveň také poznává, že se svými schopnostmi mezi sebou přirozeně lišíme. Pokud není pedagogy vytvářeno soutěživé prostředí, cítí se i fyzicky slabší děti v lese dobře.

⁴³ Tento aspekt zdůrazňuje zážitková pedagogika - prostřednictvím společného úkolu stmelit kolektiv.

Kreativita

Zmiňovaný výzkum ze Švýcarska potvrdil předpoklad, že děti, hrající si často v pestrém přírodním prostředí, jsou kreativní. Příčinou může být i skutečnost, že v lesní MŠ nejsou předpřipravené hračky a děti si předměty hry nalézají v přírodninách kolem sebe. Rozvoj tvořivosti je proto součástí pestré palety kompetencí, které jsou pobytem v lese rozvíjeny.

Znalosti o přírodě a ekologii

Děti jsou v předškolním věku přirozeně zvědavé a proměnlivá příroda vyvolává četné otázky: „co je to“ a „proč je to tak“. Pobyt v přírodě je proto ideální příležitostí k postupnému poznávání a pojmenovávání jejích prvků a jevů. Může to probíhat přirozeně, na základě dotazů dětí, nebo cíleně, prostřednictvím tematicky zaměřených projektů. V LMS tyto projekty souvisí s ročním obdobím a jsou inspirovány pozorovatelnými prvky v přírodě (poznávání listnatých stromů na podzim, pozorování a poznávání ptáků v zimě u krmítka a na holých větvích, vliv erozní činnosti vody na jaře, když taje sníh atd.). V poznávání přírody pak hraje přirozeně velkou roli osobní zkušenost dětí s vlastnostmi přírody a jejími proměnami. Nemusí být vždy vše pojmenováno a zařazeno. Samotná příležitost vidět, slyšet a dotýkat se rozmanité přírody je učebním procesem k jejímu poznání. Při přímém poznávání přírody, zejména života zvířat, zároveň vedeme děti k respektu k jejich životním potřebám a zranitelnosti.⁴⁴

⁴⁴ Koordinátorka jihomoravské sítě Mrkvička Kateřina Řeháková připomíná např. citlivost obojživelníků na dotyk suchou rukou kvůli jejich velmi tenké pokožce.

V. S dětmi v přírodě

S rozmanitostí přírody stoupají nároky na připravenost pedagogického doprovodu dětí. Pro některé je tato skutečnost překážkou: příliš mnoho neznámých situací vyvolává obavu z odpovědnosti, kterou člověk při práci s dětmi vždy cítí.

Na pobyt v přírodě se dá do určité míry připravit – vhodným vybavením a oblečením pedagogů a dětí. Další způsob, jak zvýšit pocit jistoty při pobytu venku, je vytvoření několika jednoduchých pravidel, jejichž dodržování chrání bezpečnost dětí.

VYBAVENÍ A OBLEČENÍ

V lesní mateřské škole platí pravidlo: „neexistuje špatné počasí, pouze špatné oblečení“. Tuto zásadu je v první řadě nezbytné sdělit **rodičům** a nabídnout jim základní představu o oblečení dětí do přírody. Zároveň je dobré poskytnout rodičům zpětnou vazbu, aby věděli, jak se jejich dítě v daných podmínkách cítilo. Je vhodné rodiče předem upozornit, že děti přijdou z venku téměř jistě špinavé, sem tam i s roztrhanými nohavicemi a že je proto vhodné oblečení přizpůsobit této realitě. Odpor některých rodičů k častému umazání či „nezodpovědnému“ zničení oblečení v přírodě je nepříjemný pro učitele, děti a nakonec i pro rodiče samotné. Vyjasnění vzájemných očekávání v otázce oblečení dětí je proto důležitou prevencí konfliktů.

Během celého roku je uplatňováno tzv. **cibulovité vrstvení**. V zimě má být spodní vrstva hřejivá; ideálně ji tvoří vlněné (pokud je dítě snesou) nebo funkční (termo)prádlo. Obě varianty mají tu výhodu, že i když se dítě zpotí, prádlo hřeje dál. Následují podle potřeby další (1–3) vrstvy, které opět hřejí a zároveň izolují (což je výhoda cibulovitého vrstvení oproti jedné silné vrstvě, která snadněji profoukne a nevytváří meziprostory udržující stabilní teplotu). Pro zahřátí se vedle vlny velmi hodí také fleecce. Vrstvení je stejným způsobem uplatněno i na nohy. Svrchní kalhoty by měly být v první řadě vodotěsné. Bunda by měla být teplá a prodyšná. Pokud padá déšť se sněhem, má přednost nepromokavost. Děti často nosí zateplené pláštěnky, v nich se ale velmi rychle přehřívají, proto je třeba pomáhat dětem uvědomit si, jak se cítí a včas ubrat či přidat vrstvu oblečení. Poslední nezbytnou vrstvu do mrazu představuje ochranný mastný krém na obličej.

Také v létě se uplatňuje cibulovité vrstvení. V lese bývá v porovnání s rozehřátou ulicí chladněji, hodí se tedy více tenkých vrstev. Děti by měly mít v lese vždy dlouhé rukávy a nohavice. Nezbytná je pokrývka hlavy, ideálně i krku. K výběru lze rodičům doporučit spíše světlejší barvy. Všechna tato opatření mají své důvody: chrání před sluncem, poškrábáním od větví a před klíšťaty. Pro pohyb v lese jsou celoročně doporučené kotníčkové pevné boty, za deště a bláta holínky (v zimě zateplené), aby se děti nemusely vyhýbat lákavým kalužím.

Do přírody vycházejí učitelé, často i děti, s batohem na zádech. Existuje několik **základních součástí výbavy do přírody**. V batohu pedagogů by neměl chybět:⁴⁵

- mobilní telefon, seznam kontaktů na rodiče a zástupce rodičů
- lékárnička⁴⁶
- plachta proti dešti, která může sloužit i jako podložka („stůl“)
- velká karimatka (pro případ převlékání dětí, na sezení)
- univerzální náhradní oblečení
- role igelitových sáčků, balení vlhčených ubrousků a papírových kapesníků, provázek / lano
- fleecová deka (pro rychlé zahřátí v zimě)
- lopatka / přenosné suché WC

Děti si v batůžkách nosí obvykle svačinu, pití, sáček „na poklady“, které v lese najdou, ručník, v zimě náhradní rukavice a termopolštářek. Na batůžku je upevněna karimatka velikosti čtverce tak, aby na ní dítě mohlo sedět a umělo ji samo zabalit.

⁴⁵ Shrnuto z doporučení Odborů dětí a mládeže několika spolkových zemí Německa.

⁴⁶ Minimální rozsah vybavení lékárničky pro zotavovací akce pro děti a pro školy v přírodě stanovuje Vyhláška č. 106/2001 Sb., o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti, ve znění vyhlášky č. 148/2004 Sb.– Příloha 4.

BEZPEČNOSTNÍ PRAVIDLA

Předpokladem bezpečného pobytu v lese je skutečnost, že pedagogický doprovod les zná. Pomoci může **schůzka s lesníkem** (kterého je třeba o plánovaném pravidelném pobytu dětí v lese informovat) nebo ochránářem, který dobře zná lokalitu. Upozorní na jedovaté rostliny, které v lese rostou (v České republice jich není mnoho a rostou jen v určitých podmínkách), kdy je v lese doba hájení a honitby, jaké jsou plánovány dřevařské práce atd. Zvlášť poslední otázku je třeba průběžně aktualizovat. Znalost terénu je důležitá i pro dobrou orientaci v lese.

Lesní mateřské školy v Německu mají pro samotný pobyt v lese různá **pravidla**, která vznikají proto, aby se pedagogové i děti cítili bezpečně. Nejčastěji se objevují následující:⁴⁷

- zůstat na dohled či doslech pedagogického doprovodu
- je-li dítě voláno jménem, vždy odpoví
- při cestě lesem čekat na domluvených místech⁴⁸
- při práci s nožem či pilou sedět, ve věku do čtyř let pracovat s ostrými nástroji pouze pod dohledem dospělé osoby
- nádobí a přístroje z batohu dětí jsou určeny pouze na jídlo, ne na hraní
- v lese nenechávat odpadky
- nelézt na stohy dříví
- větve nenesit ve výšce očí ostatních
- potřebu vykonávat na místě po dohodě s pedagogem
- bez dovolení učitele nejíst nic nalezeného v lese
- zkoumaných hub se nedotýkat rukou, pouze klacíkem
- neodcházet s lidmi, které v lese potkáte (ani se známými)

⁴⁷ Srv. Miklitz, 2007, S. 151.

⁴⁸ U turistických značek, na křižovatkách cest, u laviček, u předem označených stromů či jiných prvků v přírodě.

VI. Metodické náměty

V praxi environmentální výchovy jsou uplatňovány různé výchovně-vzdělávací metody v závislosti na cíli zamýšlené činnosti. Záleží tedy na tom, jaké dovednosti, znalosti či postoje chceme pomoci rozvíjet, v rámci jakého tématu (viz kapitola Pedagogická koncepce).

V příručkách environmentální výchovy⁴⁹ jsou nejčastěji uváděny tzv. metody aktivizující, činnostní, anglicky „hands-on“ nebo také „learning by doing.“ Ty jsou zvláště vhodné pro práci s předškoláky, jejichž myšlení je na pre-logické úrovni a nejsou proto ještě schopni myslet v abstrakcích. Pro tento manuál byly vybrány metody dobře realizovatelné s předškolními dětmi v ekoškolce a lesní mateřské škole.

PROJEKTOVÁ VÝCHOVA

V ekoškolce v německém Enslandu⁵⁰ se rozhodli proměnit vyasfaltovanou školní zahradu na přírodní zahradu s jezírkem a velkými kmeny stromů místo prolézaček. Tato akce se stala celoročním projektem ekoškolky, do něhož byly zapojené děti i rodiče.

Projektová výchova je jedním z typických prvků environmentální výchovy. Nemusí trvat celý rok; projekty však trvají minimálně několik dní. Jednotlivé kroky projektu jsou často rozloženy s časovým odstupem, který by v předškolní výchově neměl být delší než týden. Prostřednictvím projektu chceme něco konkrétního zjistit či změnit. Vychází ze zájmu dětí, proto je třeba věnovat dostatek času počáteční motivační fázi. Realizace projektu je výchovně-vzdělávacím procesem. V případě přestavby zahrady nešlo jen o to nahradit asfalt přírodním povrchem. Zahrada byla nejprve ve spolupráci dětí a architektů navržena, hledaly se různé způsoby, jak přestavbu a výběr materiálů provést ekologicky šetrně. Děti se během projektu učí, jaké kroky je třeba podniknout, kdo a jak může pomoci, zvažují různé návrhy, podílejí se na změně. Výsledek projektu pak pro ně může být důkazem, že spoluprací a promyšleným hledáním konsenzu lze dosáhnout řešení.

POZOROVÁNÍ A EXPERIMENTY

Před maringotkou lesní mateřské školy odvalil chlapeček špalek, na kterém se obvykle sedí, a naskytla se mu podívaná na čilý život, který však rychle prchal do jiného úkrytu. Zkoušel, zda to tak bude i pod dalšími špalky v kruhu. Paní učitelka ho po povalení

posledního špalku nepokárala, ale vyzvala ho, aby spolu sedátka vrátili na místo. Společně s dalšími dětmi, které se mezitím seběhly, si pak povídali, co chlapec objevil.

Pozorování je předpokladem a zároveň přirozeným způsobem poznávání světa. Vyžaduje soustředění a trpělivost. Předškolní děti vydrží až překvapivě zaujatě pozorovat nový neznámý objekt či jev.

Objektem pozorování mohou být:

- předměty – přírodniny, živé organismy, preparáty, modely
- jevy – děje v přírodě, pokusy, postupy práce

Pozorování umožňuje prožít radost z objeveného. Proces pozorování je často zcela individuální – někdo u daného předmětu či jevu vydrží krátkou chvíli, jiný nečekaně dlouho. Je proto dobré, aby předměty a jevy k pozorování představovaly nabídku, kterou dítě může využít podle vlastní potřeby, nerušeno okolím. Les je ideálním prostředím pro pozorování; každý si může najít svůj klidný koutek a sledovat to, co ho zaujalo.

Prostředí ekoškolky zahrnuje prvky, které se mohou stát metodickými pomůckami pro pozorování či experimenty. Patří mezi ně například:

- kompost
- alternativní zdroj energie
- záhon

⁴⁹ sv. Činčera, Jan (2007): Environmentální výchova: od cílů k prostředkům. Paido, Brno.

Máchal, Aleš (2000): Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Rezekvítek, Brno.

Palmer, Joy, Neal Philip (1994): The Handbook of environmental education, Routledge, New York.

⁵⁰ Gebbe in Mayer & Witte (2000)

- sud na dešťovou vodu
- krmítko

Zajímavé je dlouhodobější pozorování proměn jevů v čase. Lze např. pozorovat rostlinu hrachu – jak rychle roste, jak jí přibývají listy, jak její úponky hledají oporu. V interiéru je možné pozorovat elektroměr ukazující spotřebu energie, když se vaří a svítí a když jsou spotřebiče vypnuté. Nebo klíčení semínek na parapetu u okna a ve stínu... Pozorování a experimenty je vhodné doplnit dokumentací – děti mohou jednotlivé fáze malovat, fotografovat, měřit a s pomocí pedagogů zapisovat, pro vytvoření názorného grafu. Ačkoli děti zápisky ani graf nepřečtou, jsou tyto činnosti dobrým vzorem systematické práce a děti většinou také velmi baví.

HRA

Po dopolední svačině obvykle následuje volná hra dětí, kterou doplňuje nabídka činností ze strany pedagogů. V environmentální výchově jde například o sbírání a hru s přírodninami (skládání obrázků, stavění domečků, zdobení stromů), poznávání přírody (listování v atlasech a určování pozorovaných rostlin a živočichů), „úklid přírody“ (sbírání odpadků v místě, kde si děti hrají, v pracovních rukavicích a pod dohledem pedagoga), čtení pohádek s ekovýchovným podtextem.⁵¹

V předškolním věku je oblíbené hraní rolí („hra na ...“). Děti si v lese rády hrají na různá zvířata, a tím prožívají jejich způsob života (shánění potravy, tvorbu úkrytu, vydávané zvuky). Rády také napodobují různé profese; k tomu jim slouží četný materiál v lese či na školní zahradě i možnost využití náradí. V ekovýchově se prostřednictvím hraní rolí může dobře zpracovat konfliktní situace. Například konflikt vandala ničícího stromy s lesníkem nebo majitele psa s myslivcem. Děti tak rozvíjejí komunikační a emoční schopnosti v relativně bezpečném prostředí hry. Je však důležité vždy hru ukončit následnou diskuzí, aby děti nepokračovaly v konfliktním jednání i ve skutečnosti. Důležité jsou přitom otázky: „jaké to bylo, když...“, „co pomohlo situaci vyřešit“.

⁵¹ této disciplíně v environmentální výchově se věnuje tzv. ekonaratologie viz např.: <http://www.vztahkprirode.cz/view.php?cisloclanku=2008090008>, <http://cevv-uk-pedf.blog.cz/0901/ekonaratologie-vypraveni-v-ev> (25. 2. 2010)

VII. Příklady dobré praxe ekoškolek a lesních mateřských škol z České republiky

Příklady dobré praxe nabízejí krátkou exkurzi do mateřských škol a lesních klubů s důležitou rolí environmentální výchovy ve výchovně-vzdělávacím působení. V prvním vydání této publikace pocházela část příkladů z Německa. Po třech letech již lze nalézt dostatek příkladů v České republice, některé z nich jsou dále představeny.

MŠ SEMÍNKO, O.P.S.

Typ MŠ: ekoškola, mateřská škola zařazená do rejstříku škol

Právní forma: obecně prospěšná společnost

Kontakt: www.msseminko.cz, seminko@toulcuvdvur.cz

Adresa: Kubatova 1/32, Praha 10 – Hostivař (areál Toulcova Dvora, střediska ekologické výchovy)

Počet a věkové spektrum dětí: čtyři třídy – 76 dětí

Dvě smíšené třídy s počtem 23 dětí na jednu třídu. Provozní doba: 7.00–17.00

Dvě třídy typu lesní mateřské školy v pokusném ověřování MŠMT (2010–2012), s počtem dětí 15 na jednu třídu. Provozní doba 8.30–15.00 hod.

Věk dětí: 3–7 let

Zázemí MŠ a provoz

Zakladatelkou MŠ Semínko byla dlouholetá zastánkyně přímého kontaktu dětí s přírodou Mgr. Emilie Strejčková. Charakter MŠ Semínko určuje místo, kde se nachází areál střediska ekologické výchovy Toulcův Dvůr. Samotná stavba je řešena začleněním přírodních materiálů a s cíleným očním kontaktem s okolní farmou a přírodou prostřednictvím velkých oken v herně v přízemí. Ta jsou za teplého počasí otevřena a rozšiřují třídu o terasu. V interiérech a mezi hračkami převažují přírodní materiály. Dřevěné schodiště vede do podkrovní herny, která je po obědě proměněna na ložnici.

Školní zahrada je postupně budována pro venkovní výchovu dětí prožitky. Její členitý terén byl vymodelován tak, aby vyhovoval potřebám dětí a ekovýchovným činnostem. Děti společně s rodiči a učitelkami vysázely několik stromů a keřů (borovice, lísky, rybízy, ostružiny, jabloň, hrušeň, jeřabinu, rakytník, mišpulí). Roste tu i vrbový domek. Kromě vyvýšených záhonků, kam si děti vysévají semínka salátů, mrkve a kedlubnů, zde mají místo i záhony s léčivými bylinkami a okrasnými květinami. Při sázení jsou vybírány původní domácí dřeviny

a byliny. Stalo se zvykem, že na pomoc při úpravách zahrady přicházejí rodiče a ve vhodných situacích pomáhají i děti.

Nad cisternami na dešťovou vodu, které jsou vestavěny do svahu zahrady, stojí dřevěný altán se šindelovou střechou v podobě seníku. Před sluncem se také mohou děti skrýt v týpí. Obě stavby slouží jako venkovní učebny. V areálu Toulcova dvora o rozloze 8 ha se nachází: farma domácích zvířat, jízdárna, zelinářská a okrasná zahrada, ovocný sad, louky, pole, školka dřevin, mokřad, lužní les a dva rybníčky.

Školka má vlastní kuchyň. Strava je připravována převážně z produktů zdravé výživy a biopotravin, je biologicky vyvážená (ale nikoli jen vegetariánská). Pomáhá dětem přivykat zdravému životnímu stylu.

Ekologický provoz MŠ je zastoupen kompostováním (venkovní kompostér na trávu a rostlinné zbytky od vaření), tříděním odpadu, používáním ekologicky šetrných úklidových prostředků, používáním dešťové vody na zalévání záhonů. V administrativě je používán recyklovaný papír.

Ekovýchovné zaměření MŠ Semínko

Cílem učitelů mateřské školy je nenosit přírodu do interiérů, ale chodit za ní ven a vidět ji ve svém přirozeném prostředí. MŠ Semínko má vypracovaný vlastní koncept environmentální výchovy,⁵² který je součástí ŠVP. Zahrnuje pravidelný pobyt v lese, nedalekém jabloňovém sadu nebo u meandrů potoka Botiče, kde děti mohou pozorovat zvířata v místě svého výskytu a učit se, jak zvířata žijí. Probíhá podle pravidla „venku za každého počasí.“ Součástí programu venku je i pomoc na poli při setí, sázení, sbírání mandelínek či při sklizni. Děti pravidelně chodí na zdejší farmu, pozorují domácí zvířata, vývoj jejich mláďat a průběžně o ně pečují. Pravidelně jednou v týdnu děti chodí na celé dopoledne na výlety.

⁵² Děkuji paní ředitelce MŠ Semínko za jeho poskytnutí pro účely této studie.

Vzdělávací témata MŠ Semínko jsou rovněž z velké části ekovýchovně zaměřená:

- Seznamujeme se spolu navzájem i s prostředím Toulcova dvora.
- Jsme dobře připraveni my i příroda, o kterou se staráme, na zimu?
- Jak to dělali naši dědečkové a babičky, jsme stejně šikovní?
- Semínka – aby na jaře bylo hodně nových rostlinek; také mláďátek od zdejších zvířat.
- Všechno souvisí se vším. Jsme jedné krve, ty i já. Umím a chci pomáhat.
- Jaro, ukaž se! Umím si všimat.
- Až se zima zeptá, cos dělal v létě? Není těžké začít starat se o něco, ale vydržet!
- Domov není jen „obývák“ s televizí, do přírody nechodíme jen na návštěvu - známe i okolí.
- Čas v životě kolem nás: mládí, dospělost, stáří, smrt - v přírodě nic nepřichází na zmar.
- Jak se dělá radost druhým.

Spolupráce s rodiči

Společně s rodiči školka pořádá odpolední a večerní setkání, při kterých se společně tvoří a povídá: motání adventních věnců, konzultace s výživovou poradkyní, jablíčková slavnost, vánoční slavnost, masopustní veselí, velikonoční slavnost. Někteří z rodičů nabízejí pomoc při doprovázení dětí na výlety. Mnozí z rodičů pomáhají s opravou hraček, při zalévání zahrady o prázdninách, pomáhají na brigádách při úpravě záhonů, natírání altánu a plotu. Rodiče též pomáhají při hledání finančních prostředků potřebných na provoz a vybavení školky.

LESNÍČEK PŘI MATEŘSKÉ ŠKOLE SEMÍNKO

Typ MŠ: lesní třída při MŠ

Počet a věkové spektrum dětí: 30 dětí ve věku 3–7 let

Provozní doba: 8.00–15.00

Kontakt: lesnicek@toulcuvdvor.cz

Zázemí

Zázemí třídy tvoří maringotka přizpůsobená specifickým podmínkám lesní mateřské školy. Je vybavena pomůckami a náčiním potřebným k pobytu v přírodě (lana, pily, nože, klíče k určování živé i neživé přírody, knihy, výtvarné a hudební nástroje, ...), v maringotce je oddělený kompostovací separační záchod. Jak podmínky lesa, tak vedení pedagogů respektují a podporují individuální rozvoj dítěte – dítě se přirozeně rozvíjí. Podmínkami v lese je motivováno se do činností pouštět, zároveň je motivováno pedagogy a staršími dětmi se ve svých schopnostech zlepšovat.

Denní program v lesní školce

Rodiče přicházejí do Lesníčku do 8.30, tato chvíle nabízí prostor pro velmi krátké organizační rozhovory s pedagogem (výjimečný stav dítěte, důležité události apod.), v této době je také čas na telefonické omluvy rodičů nepřítomných dětí). Ranní kruh je prvním rituálem dne, slouží k přivítání dětí ve školce, děti se v něm učí vnímat své společenství, počítají se, určují, kdo chybí, vybírají si partnera ke hře atd.

V ranním kruhu se také řeší témata související s roční dobou nebo situací okolo dětí.

Potom pedagogové společně s dětmi vybírají místo, na kterém bude pokračovat denní program. Společné jídlo je dalším rituálem, který dělá ze skupiny dětí tým. Děti mají krabičku s pevným víkem a v ní zdravou svačinu (celozrnné pečivo, ovoce, zeleninu, sýr, maso). Sladkosti do Lesníčku nepatří. K pití se preferuje v létě voda (kvůli vosám) a v zimě čaj. Společná svačina je považována za velmi důležitou, neboť rituál společného jídla se vytrácí i z rodinného života. Svačina je ukončena, když je většina dětí najedená – děti, které v té době nestačily dosvačit, mají ještě prostor na to, aby v klidu dojedly.

Volná spontánní hra má zvláštní význam – hra je prostředkem k učení, při volné hře má dítě dostatek prostoru pro samostatné experimentování a vyhodnocování výsledků vlastní činnosti, při hře ve skupině se dítě učí v různých rolích. Během volné hry vznikají nové nápady a rozvíjí se kreativita a fantazie. Do volné hry pedagog vstupuje minimálně a stojí stranou v roli pozorovatele ale také ochránce.

Následující činnosti nabízené pedagogem. Po volné hře je pravidelně nabízena nějaká činnost (obvykle se týká problému, který právě děti řeší). Vzdělávací činnosti jsou prováděny formou hry, snahou pedagoga je, aby se zapojilo co nejvíce dětí.

Pedagogové jsou připraveni na různé krizové situace. Povinnou výbavou je lékárnička a mobilní telefon s čísly na všechny rodiče a rychlou záchrannou službu.

S dětmi jsou bezpečnostní opatření řešena především na bázi prevence. Dítě je vedeno k tomu, aby dokázalo dobře zhodnotit své schopnosti a na základě toho se pouštělo do různých pohybových aktivit, stromy k lezení jsou přítom prověřeny pedagogem.

Dopoledne končí v závěrečném kruhu, který je obvykle věnován pohádce nebo vyprávění příběhu. Následuje oběd ve školní jídelně nebo na zahradě školky. Po obědě děti usínají ve spacácích v sadu nebo ve vytopené maringotce. V 15 hodin jsou vyzvedávány rodiči. Jeden z pedagogů se v této době může věnovat rodičům a konzultacím.

Příprava předškoláků

U předškoláků je kladen důraz na přípravu na školu – předškoláci pomáhají s mladšími, mají více práv a více povinností.

Pravidla:

- vzdálenost na doslech (děti se smějí vzdálit jen tak daleko, dokud se vzájemně slyšíme (všechna místa mají také domluvené hranice)
- odchýlení od společné cesty musí být domluveno s pedagogem
- je nutné zastavit na domluvených zastávkách (některé platí i bez domluvy)
- stromy, výhonky a rostliny nesmí být poškozovány
- hra s klacky je povolena pouze tehdy, pokud dítě klackem neohrožuje sebe nebo jiné děti (totéž platí s kameny a jinými přírodninami)
- ohořelé klacky se nesmí sbírat
- odpad (nejlépe neprodukujeme, ale když ano...) bereme vždy s sebou
- nenosíme s sebou žádné hračky
- v přírodě se bez dozoru pedagoga nesmí nic jíst

EKOŠKOLA ROZÁRKA

Typ školy: předškolní vzdělávací zařízení s vlastním ŠVP, není v rejstříku MŠMT

Zřizovatel, právní forma: Ekocentrum Podhoubí, o. s.

Kontakt: info@ekoskolka-rozarka.cz

Adresa: Pod Jiráskovou čtvrtí 6, 147 00 Praha 4 – Braník

Počet a věkové spektrum dětí: kapacita 2 třídy pro celkem 30 dětí ve věku 2–6/7 let, v současné době otevřena jedna třída, kterou navštěvuje 14 dětí ve věku 2–5 let

Provozní doba: 7.00–17.00

Zázemí školky

Ekoškolka Rozárka je jedním z projektů Ekocentra Podhoubí, o. s. Byla otevřena v červnu 2011. Její vznik je logickým vyústěním poslání tohoto sdružení, které se věnuje environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě dětí, mládeže, odborné a široké veřejnosti. Vzhledem k tomu, že školka vznikala od samého začátku s jasnou vizí a filozofií, odrazil se tento záměr i na pečlivém výběru prostředí, budovy i učitelského týmu.

Jednopatrová školka se nachází ve vilové části Braníka v těsné blízkosti lesa a nedaleko starého ovocného sadu. Budova je prostorná, zařízená převážně přírodními materiály a starším renovovaným nábytkem. Školka nemá vlastní kuchyň, pouze výdejnu, a obědy dováží ze Zdravé jídelny Toulcův dvůr. Svačiny připravují učitelé společně s dětmi.

Zahrada není příliš velká, ale je členitá, terasovitá a poněkud zpustlá. Přístup na zahradu je přímo z jídelny. Je zde pískoviště, děti ve vyvýšených kontejnerech a truhlících pěstují bylinky a okrasné rostliny. V zahradě se nachází vlhké kamenné a cihlové zdi, kde děti mohou pozorovat velké množství hmyzu. Na nejbližší období je naplánováno zbudování ohniště, dřevěných sedátek, pracovních stolů, domečku – bunkru pro děti a příprava zeleninového záhonu. Kapacita kompostu umožňuje jeho využití pouze k výuce.

Pedagogické zaměření Ekoškolky Rozárka

Ekoškolka Rozárka je zařízení rodinného typu. Cílem je umožnit dětem prožívat smysluplné dětství, kdy se mohou přímo podílet na péči o prostředí a být v co nejužším kontaktu s přírodou a lidmi. Při výchově a vzdělávání jsou používány metody tvořivé dramatiky, artefietiky a kritického myšlení. V komunikaci s dětmi je uplatňován respektující přístup. Dostatek prostoru v denním programu má volná hra a rituály, mezi něž patří ranní a polední kruh a pravidelné čtení po obědě.

Školní vzdělávací program je ucelený koncept v souladu s RVP PV. Vychází z environmentální oblasti a jeho součástí jsou čtyři pilíře udržitelného rozvoje. Program zahrnuje prvky programu Začít spolu a lesní pedagogiky.

Ekonomický a ekologický pilíř – ve školce se třídí odpad na šest druhů: směsný, papír, plast, hliník, sklo a nápojové kartony. Staré pečivo se suší a s dětmi odváží do ZOO v Chuchli. Jsou používány ekologicky šetrné čisticí prostředky. Obědy i svačiny jsou zajištěny převážně z lokálních potravin, částečně v biokvalitě. Děti jsou vedeny k šetrnému zacházení s materiály, k tvoření jsou využívány také odpadové materiály. Ve školce jsou zastoupeny nehotové hračky, jako jsou dřevěné špalíky, přírodniny, látky, polštáře, krabice, kartony a hračky a pomůcky, které si děti samy zhotovují. Děti chodí ven za každého počasí, a to dopoledne i odpoledne, ale část programu probíhá vždy uvnitř v budově. Pokud je počasí příznivé, pobyt venku se prodlužuje na úkor činnosti v budově. Například když je hezky, děti svačící na zahradě. Učitelé společně s dětmi pečují o školní zahradu. Ve školce jsou také zvířata – morče jako zástupce býložravců a masožravá žába rohatka. Součástí programu jsou ekologicky významné dny, jako např. Den vody, Den ptactva, jarní, letní, podzimní a zimní slavnost apod.

Kulturní pilíř – učitelé s dětmi navštěvují zajímavá místa Prahy, jezdí do divadla, rozvíjí estetické citění dětí např. prostřednictvím artefietiky.⁵³ Významnou součástí programu je vedení dětí k četbě a pozitivnímu vztahu ke knize. Školka pořádá Noc s Andersenem, což je

⁵³ Artefietika je výchovné pojetí, které v 90. letech 20. století definoval a vymezil český pedagog Jan Slavík. Je to osobnostně orientovaná výchova uměním a patří do zážitkové pedagogiky. Prožitkem v artefietice zprostředkovává výtvarná, hudební nebo dramatická hra. Důležitou součástí sebepoznání je následující reflexe ve skupině. Artefietika nabízí dětem přesahy do světa kultury kolem nás, rozvíjí jejich sociální kompetence a je prevencí v oblasti psycho-sociálních selhávání.

akce určená právě na podporu dětského čtenářství. Mezi další tradiční akce patří Posvícení, honička se sv. Ambrožem a další. V příštím školním roce je v plánu zařadit hru na koncovku (slovanská fujara).

Sociální pilíř – školka je prostorem pro setkávání všech generací. Třída je věkově smíšená, což je velmi prospěšná zkušenost zejména pro přibývajících jedináčků. Starší sourozenci dětí jsou ve školce vítáni – např. v době školních prázdnin. Součástí pedagogické koncepce je potřeba mužského a ženského vzoru – ve školce jsou učitelé i učitelky. Školka pořádá tvořivé dílny pro rodiny s dětmi (malba na trička, na sklo, falešný smalt, vánoční dílna) a vzdělávací semináře pro rodiče, předškolní pedagogy i další zájemce zaměřené na sebepoznání, výchovu dětí (Proč nejde navázat 15 deka něhy, Respektovat a být respektován, Čteme dětem, Hračka nebo hra), environmentální výchovu (Využití tvořivé dramatiky v EVVO) a domácí ekologii. Školka také spolupracuje se sociálními firmami Zdravou jídelnou Toulcův dvůr a chráněnou dílnou Bona o. p. s. Zapojila se také do projektu Kedjom Keku na podporu výstavby školy v Kamerunu. Všechny akce pořádané ve školce jsou otevřeny i pro veřejnost.

Začít spolu a tematická výuka

Program Začít spolu je zastoupen zejména tím, že třída je rozdělena do tzv. center aktivit. Děti si mohou činnosti volit podle svého zájmu a zaměření, jsou vedeny k dovednosti umět se rozhodnout, činnost dokončit a také si ji zhodnotit. Učí se samostatnosti, ale také spolupráci ve skupině. Všechny děti mají založené portfolio.

Tematické bloky odrážejí střídání ročních období, slavení tradičních svátků a ekologicky významných dnů. Vycházejí ze zájmu dětí. ŠVP zahrnuje také témata interkulturní výchovy.

Například na podzim byl ve školce realizován tematický blok Cesta za stromem. Děti v lese objevily starý trouchnivý dub, a protože měl různá očička, začaly mu říkat „náš starý slon“ (byly inspirovány knížkou Daisy Mrázkové „Haló, Jácíčku!“, kterou právě četly s paní učitelkou). Po několik týdnů čas od času navštěvovaly „starého slona“, který jim (prostřednictvím naslouchající paní učitelky) vyprávěl staré lesní příběhy, ale i ty nejnovější, jak se les proměňuje během podzimu. Tyto příběhy děti motivovaly k různým činnostem a pozorování v lese. Na základě vyprávění „starého slona“ děti přemýšlely, kam se schovávají broučci, proč jich je s přibývajícím podzimem stále méně vidět a co se s nimi děje v zimě. Vyhledávaly trouchnivé dřevo, zkoumaly život pod kůrou stromů apod. Společně s rodiči a učiteli jednoho listopadového večera uspávaly v lese broučky vyrobené z přírodnin. „Starý slon“ také dětem vyprávěl o přítelkyních dryádách, stromových vílách, které hlídají např. to, aby listnáče v pravý čas shodily listy a na jaře nasadily pupeny a aby jehličnany nic neshazovaly, až na jednu výjimku. Děti se učily rozlišovat a vyhledávat různé druhy stromů a určovaly, zda jsou listnaté nebo jehličnaté. Představovaly si, jak jednotlivé dryády mohou vypadat. Postupem času si

oblíbily hru „Co vypráví tenhle strom“ – naslouchaly různým stromům a rozvíjely tak příběhy plné fantazie a vlastních zážitků. Bylo zajímavé sledovat, jak se do příběhů stromů začaly promítat nové poznatky dětí o lese, které získaly v průběhu tohoto tematického bloku.

DĚTSKÝ KLUB ŠÁRYNKA

Typ MŠ: dětský klub inspirovaný lesní mateřskou školou

Zřizovatel, právní forma: Ekodomov, občanské sdružení

Kontakt: info@sarynka.cz, johana.passerin@ekodomov.cz

Adresa: V Podbabě 29b, 160 00 Praha 6

Počet a věkové spektrum dětí: 16 dětí ve věku 3–7 let, 2 skupiny (celkem 28 dětí)

Provozní doba: třídní skupina (pondělí až středa 8.00–16.00), dvoudenní skupina (čtvrtek až pátek 8.00–16.00)

Zázemí

Klub Šárýnka se nachází v údolní nivě Šáreckého potoka na úpatí Přírodní rezervace Dolní Šárka na levém břehu Vltavy. Děti obvykle vyrážejí na vršek Baba, kde je na výběr louka nebo les. Začátek a konec dne tráví obvykle v zahradě Ekocentra Šárýnka, která bude postupem času přeměňována na permakulturní. V zahradě jsou vrbičkové stavby – tunel, domeček a týpí. Důležitou součástí zahrady je ohniště, u kterého někdy probíhá ranní kruh. Vedle zahrady protéká potok, u něhož si děti rády hrají a poznávají vodu a život kolem ní. V zahradě se také nachází kompostovací záchod přímo upravený pro děti.

Přístřeší pro děti poskytuje vytápěná jurta – kruhový plátěný stan, který používají jako obydlí mongolští pastevci. Zde děti tráví čas při velmi nepříznivém počasí nebo při programu, který je přímo určen do interiéru.

Denní program

Denní program se řídí rytmem dne, který se zachovává v průběhu celého školního roku. Ráno se děti schází od 8.00 do 9.00. Pedagogičtí pracovníci se s dětmi i rodiči vítají podáním ruky. Akt podání ruky vyjadřuje, že pedagog o dítěti ví a že si jej od rodiče přebírá do péče. Pohledem z očí do očí se dozví, jak se dítě cítí a v jaké přichází náladě. Děti při příchodu zůstávají venku, kde si hrají na zahradě nebo u potoka, nebo se v zimních měsících kloužají po svahu apod.

V 9.00 začíná program společným přivítáním – ranním kruhem, který je většinou venku u ohniště. S dětmi v kroužku se zpívají písničky, které se vztahují k příslušnému období.

Především se děti vítají mezi sebou navzájem a se skřítkem z jurty a také říkají společnou průpověď na uvítanou s nebem a se zemí. Skřítek putuje z jedné dětské náruče do druhé a zpívá se písnička "dobré ráno... (jméno)" dokud nejsou všichni v kruhu přivítání.

Rodiče pravidelně přinášejí čerstvé ovoce a zeleninu, ze kterých se chystá u jurty ranní svačina. Z přinesených surovin děti a učitelky jednou týdně společně vaří oběd, zpravidla v kotlíku na ohni. Rodiče také dvakrát týdně nosí svačinu – vždy jedna rodina přinese svačinu pro všechny. Jednou týdně je k svačině všemi oblíbená ovesná kaše. Děti si nosí vlastní teplý čaj v termoskách a v batůžcích mají připravenou svačinu na odpoledne. Děti buď svačí v jurtě (v případě nepříznivého počasí) nebo vyrážejí na cílové místo v přírodě, kde se nasvačí a poté se věnují dopolednímu programu nebo volné hře.

Klub Šárynka má pět různě vzdálených míst v přírodě, z nichž si děti obvykle vybírají. Na některé z nich jedou 1 – 2 zastávky autobusem. Již během cesty na místo mohou být zařazeny plánované i neplánované zastávky nebo aktivity (klouzání ve svahu, různé způsoby chůze, pozorování atd.). Po příchodu na místo probíhá volná hra a pedagogové nabízejí dětem doplňkové činnosti výtvarné, pohybové, čtení pohádek, zpívání atd. Na místě stráví skupina jednu až dvě hodiny (v závislosti na počasí, vzdálenosti od jurty, plánovaného programu atd.).

Poté se vrací do jurty, kde probíhá hygiena a zklidnění před obědem. Pobyt v jurtě před obědem bývá při nepříznivém počasí delší a je cíleně využitý pro aktivity u stolu v interiéru.

Jeden den v týdnu se děti podílejí na přípravě oběda (krájí, loupejí zeleninu, mísí ingredience atd.). Od jara do podzimu se téměř všechny aktivity, včetně oběda a odpoledního odpočinku, odehrávají venku, ať už pod přístřeškem u jurty nebo venku pod širým nebem.

Po obědě následuje rychlý úklid jurty a příprava odpočinku. Učitelky rozloží na zem karimatky do kruhu a rozdají dětem spacáky (každé dítě má svůj vlastní označený spacák). Při odpočinku/relaxaci odpočívají všechny děti, včetně předškolních. Učitelky čtou nebo vyprávějí pohádky, zpívají, hrají na hudební nástroje (kantela, koncovka, sansulla).

Po odpočinku následuje svačina, kterou si děti přinesly z domova. Zbytek školkového dne vyplňuje odpolední kroužek (Artefiletika, Dramaťáček, Notička, Táboreček), který se odehrává v zimním období spíše uvnitř, od jara do podzimu venku. Kroužky jsou otevřené i pro veřejnost.

Mezi 15.45 a 16.00 si rodiče přicházejí pro své děti. Často zůstávají ještě v zahradě i po skončení školky a nechávají své děti hrát si spolu ve známém prostředí.

Pedagogické zaměření dětského klubu Šárynka

Dětský klub Šárynka je inspirován lesními mateřskými školami. Většina programu proto probíhá venku za každého počasí. Poměr doby pobytu venku a uvnitř je přibližně obrácený, než v „kamenné mateřské škole“. Z charakteru zázemí a každodenního pobytu v přírodě vyplývá přirozené ekovýchovné působení programu. V pedagogickém přístupu převažují prvky waldorfské pedagogiky. Některé pomůcky či postupy jsou inspirovány Montessori pedagogikou.

Waldorfská pedagogika je uplatňována v přístupu k dětem i při tvorbě plánu činností. Z charakteru zázemí vyplývá, že Šárynka používá pouze přírodní materiály a ve školce nejsou téměř žádné hračky, které by měly jasně daný účel, kromě hraček umožňujících dětem hrát si na život (nádobíčko a dětské nářadí na zahradu). Velký důraz je kladen na volnou hru, při níž mají děti prostor svobodně projevit svou fantazii. Důležitou součástí pedagogické koncepce je vyprávění nebo čtení pohádek souvisejících s ročním obdobím a nadcházející slavností. Děti se učí nápodobou, prostřednictvím správně předkládaných vzorů. Proto jsou v Šárynce hodně zapojovány do praktických činností, přípravy jídla, prostření stolu, úklidu, zahradničení.

Učitelé v Šárynce pracují s dětmi na různých projektech podle filosofie „dítě je samo sobě učitelem“. Pedagog nepřináší dětem hotové poznání, ale klade otázky a nabízí podněty k tomu, aby dítě podle svých vlastních schopností našlo odpověď samo. Mnohé pomůcky jsou inspirovány systémem Montessori. Učitelky si je vyrábí ve většině případů samy nebo hledají jejich alternativu.

Waldorfská pedagogika je uplatňována při práci s různými materiály a v rámci předškolní přípravy (modelování, malování, řemesla, eurytmie).⁵⁴ Děti mají prostor svobodně projevit svou fantazii, která se vyskytuje v přírodě. Proto je většina pomůcek „na jedno použití“, z kartonu, papíru, textilu a v prvním sedmiletí⁵⁵ je tvořena především přírodninami. S jejich využitím lze dětem

ještě lépe a především prakticky přiblížit, jak věci fungují, jaké mají místo v řádu věcí, jak spolu souvisejí. Pedagogové se snaží děti nechat dojít k pochopení a uchopení věcí v jejich přirozeném kontextu. Učení se děje prožitkem a pozorováním, s úctou k přírodě a k jejím zákonům.

Pedagogové znají a používají systém Respektovat a být respektován. Tento prvek je zastoupen zejména ve způsobu komunikace s dětmi i mezi učiteli v kolegiu navzájem. V každodenním programu je kladen důraz na práci s rytmem, rytmicky se opakující činnosti a sváteční prožitky slavností. Děti ve školce slaví narozeniny. Slavnosti jsou vodítkem při přípravě plánu činností na ten který měsíc. Při jeho přípravě pedagogové čerpají především z lidových tradic a kulturního dědictví našich zemí (křesťanské, židovské, slovanské, keltské atd.), ale vedou děti i k poznávání jiných kultur a náboženství a k úctě k nim. Na přípravě slavností a jejich realizaci se podílejí také rodiče.

Věkově smíšený kolektiv umožňuje dětem učit se od sebe navzájem. Mladší děti jsou vedeny k samostatnosti, kterou pozorují u větších. Starší děti se učí trpělivosti, shovívavosti a dalším sociálním dovednostem. Mnohdy také menším dětem pomohou s praktickými věcmi jako je oblékání, zavazování bot nebo chvíli nesou batůžek.

Jako nástroj evaluace slouží v Šárynce tzv. Ohlédnutí, v němž se každý měsíc rodiče mohou dočíst, co děti ve školce prožily. Ohlédnutí je tvořeno komentovanými fotografiemi. Učitelky také pro každé dítě vytvoří zvláštní ohlédnutí v pololetí a na konci školního roku. Každé dítě má ve školce desky na svoje výtvarné práce, které na konci roku dostane domů.

⁵⁴ Eurytmie vyjadřuje ve waldorfské pedagogice druh cvičení/vyjádření pocitů prostřednictvím gest, které zapojuje tělesnou, duševní i duchovní složku člověka. Původně eurytmie vznikla jako umělecká forma v rámci antroposofického hnutí. Byla charakterizována jako „viditelná řeč“ a „viditelný zpěv“ (doplněno Lindou Kubale).

⁵⁵ Waldorfská pedagogika dělí vývoj člověka na jednotlivá sedmiletí - tj. první semiletí je 0 – 7 let.

Do programu jsou pravidelně zařazovány dílčí části tematických oblastí doporučených Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání a činnosti rozvíjející školní připravenost. Tematické oblasti, které jsou zařazeny do programu vždy po dobu jednoho měsíce, jsou např.:

- lidské tělo – části těla, schopnosti a význam jednotlivých orgánových soustav
- vesmír a svět – planeta Země, kontinenty, biotopy, jazyky

Podle tématu měsíce jsou voleny činnosti, které z různých úhlů pohledu a úrovní obtížnosti nabídnou dětem zkušenost a poznání nových informací. Mezi tyto aktivity patří výtvarné činnosti u stolu:

„Z kerahmoty děti v kruhu vytvořily společný model Země, který jsme válečkem rozválely a vytvořily dvě polokoule pro představu, jak vznikají mapy. Děti malovaly kombinovanou technikou měsíc a oblohu – voskovkou a akvarelovou modrou barvou. Vzniklo tak malé kouzlo, kdy po přemalování akvarely z papíru vystoupil měsíc a hvězdy).“⁵⁶

Dále se jedná o výlety (např. návštěva sauny v souvislosti s tématem Lidské tělo), čtení pohádek, nové písničky a říkanky atd.

Spolupráce s rodiči

Fungování klubu Šárynka je bez spolupráce rodičů nemyslitelné. Rodiče pomáhají s budováním a rozvojem zázemí a spolupracují při přípravě a pořádání akcí pro děti. Důvody pro zapojení rodičů jsou zejména:

- podpora svépomoci jako jednoho z principů udržitelného rozvoje dětského klubu Šárynka
- vytvoření rodičovské komunity pro navázání přátelských vztahů mezi rodiči, vzájemné podpory a sdílení zkušeností, řešení problémových situací, vzájemné výpomoci s dopravou, hlídáním dětí atd.
- pedagogové i rodiče dětí pracují vedle sebe společně na jedné věci
- příležitosti seznámení pedagogů s rodiči jako předpoklad porozumění potřebám dětí

Předpokladem pro úspěšnou spolupráci s rodiči je dobrá komunikace. K jejímu zefektivnění je v Dětském klubu Šárynka zavedena role rodičovské rady. Volení zástupci jsou prostředníky mezi pedagogy a ostatními rodiči, koordinují některé akce a úkoly, hledají řešení přijatelné jak pro rodiče a děti, tak pro vedení dětského klubu. Pro flexibilní komunikaci se všemi rodiči vytvořil jeden ze zástupců rodičů interní webové fórum, které slouží jako virtuální nástěnka. Jsou zde zveřejňována také Ohlédnutí za slavnostmi a Měsíční ohlédnutí. Nezbytná je i osobní komunikace pedagogů s jednotlivými rodiči. Ta probíhá jednak pravidelně

⁵⁶ Z týdenního ohlédnutí za činnostmi v Šárynce, které hlavní pedagožka pravidelně píše na interní web rodičů.

při odpoledním přebírání dětí a dále při návštěvě pedagoga v rodině. Rodiče si také mohou domluvit osobní schůzku s učitelkou svého dítěte a / nebo s vedoucí Dětského klubu Šárýnka.

LESNÍ RODINNÝ KLUB NA TIŠNOVSKU

Typ MŠ: Lesní rodinný klub inspirovaný lesní mateřskou školou

Zřizovatel, právní forma: Za sebevědomé Tišnovsko, občanské sdružení

Kontakt: lesniklub@tisnovsko.eu

Web: <http://lesniklub.tisnovsko.eu>

Adresa: Za sebevědomé Tišnovsko, o. s., Majorova 1709, 666 01 Tišnov

Počet a věkové spektrum dětí: 15 dětí/den ve věku 3–6 let, samostatnou skupinu tvoří rodiče s dětmi od 0 do 3 let, kteří se schází 1x týdně

Provozní doba: 7.30–16.00 od pondělí do pátku

Založení a provozování

Lesní klub na Tišnovsku iniciovala skupina rodičů, která si pro své děti přála předškolní zařízení s individuálním přístupem a zaměřením na zážitkové vzdělávání. Rozhodnutí pro koncept lesních mateřských škol bylo utvrzeno po absolvování semináře a návštěvy lesní MŠ Waldfexxx v Dolním Rakousku.⁵⁷

V říjnu 2009 byla činnost lesního klubu zahájena programem dvakrát týdně od 8.30 do 13 hodin se zázemím v indiánském stanu, tzv. týpí. Vzhledem ke zvyšujícímu se zájmu rodin a na základě získaných zkušeností se provozovatelé rozhodli od dalšího školního roku rozšířit docházku na pětkrát týdně až do odpoledních hodin. Pro tento účel byla nejdříve pronajata nedaleká sokolská chata v údolí uprostřed lesů. Od září 2011 je Lesní rodinný klub na Tišnovsku provozován v sousedství kláštera Porta Coeli. Kromě pronajaté chaty je možno využít přístřeší v nedaleko postaveném týpí, se kterým lesní klub svou činnost začínal. Do budoucna chce realizační tým zbudovat vlastní zázemí či uzavřít spolupráci s obcí či jiným stabilním pronajímatelem.

⁵⁷ Waldfexxx funguje pětkrát týdně od 8.30 do 13 hodin se zázemím v týpí. Pedagogický přístup je inspirován poznatkami Rebecy Wildové, které jsou v češtině shrnuty v knize Svoboda a hranice, láska a respekt. Pedagogové z Waldfexxx kladou důraz na připravené prostředí vhodné pro volnou hru dětí. Více na <http://www.firecat.at/waldfexxx/>.

Rodinný rozměr lesního klubu

Iniciativa založit alternativní formu předškolního vzdělávání vzešla od rodičů, kteří lesní klub nadále organizují. S dětmi pracuje pedagožka a asistenti – zaměstnanci, kteří byli vybráni v rámci výběrového řízení. Rodiče pomocí brigád připravují zázemí klubu, pomáhají s jeho vybavením i provozováním. Od počátků v lesním klubu funguje skupina dětí od 3 do 6 let doprovázená pedagogy-průvodci⁵⁸ a skupina rodičů s dětmi od 0 do 3 let. Ta se v zázemí lesního klubu schází v pátky, kdy děti ze školky podnikají výpravy za poznáním na různá místa Tišnovska a okolí. V provozu lesního klubu hrají důležitou roli kvalitní vztahy mezi provozovateli, pedagožkou, asistenty, rodiči i dětmi.

Pedagožka, asistenti a provozovatelé lesního klubu se s rodiči setkávají na organizovaných schůzkách. Ty se konají vždy na začátku každého pololetí a týkají se organizace školního roku a společné diskuse o provozních podmínkách.⁵⁹ Zpětná vazba o vývoji dítěte ve školce probíhá prostřednictvím individuálních konzultací pedagožky s rodičem, a to jednou za pololetí, při akutních případech dle situace. Ve vzájemném rozhovoru sdílí pedagožka s rodiči své postřehy ze školky, prožitky dětí i jejich potřeby. Rodiče mohou reflektovat vliv školky ze svého pohledu. Dvakrát za školní rok je pořádán také seminář pro rodiče pod vedením supervizorky lesního klubu, témata vyplývají z aktuálního dění. Supervizorka je k dispozici také pedagožce, asistentům i provozovatelům pro diskusi o otázkách, které je potřeba nahlédnout z jiného úhlu. Setkání se supervizorkou se konají zpravidla dvakrát za pololetí.

Dny v přírodě

Děti mají možnost scházet se na chatě již od 7:30.⁶⁰ Než přijdou ostatní, tráví čas volnou hrou, tvořením nebo individuální prací s pedagogem-průvodcem. V 9 hodin se sejdou

⁵⁸ V lesním klubu pracuje pedagožka, asistentka a asistent. Jejich pedagogický přístup je jednotný, proto je zde pro všechny používán výraz „pedagog-průvodce“.

⁵⁹ Společně s rodiči se diskutují např. zralost dětí a délka pobytu v lesní MŠ, zahájení a ukončení provozu, nutnost kvalitního vybavení pro pobyt venku, základní pravidla, která si děti osvojují apod.

⁶⁰ Předání dítěte je možné do 8 hodin, aby mělo čas začít činnost na chatě. Další předání dětí je pak možné v 9 hodin při začátku programu venku.

u chaty se všemi ostatními a společně se vydávají na cestu dnem. První zastavení je kousek od chaty v tzv. „kroužku“, kde se všichni přivítají a vítá se i nový den. V kroužku je prostor pro sdílení všeho důležitého, především se skupina domlouvá, kam se vypraví. Místo se vybírá podle aktuální nálady i počasí. Někdy je chuť na šplhání po stromech, někdy na stavění domů, hloubání tunelů nebo na „lovení ryb“ u rybníka. Za silných mrazů nebo dešťů se skupina vydává k týpí, kde je možné zahřát se u ohně. Kromě volné a spontánní hry jsou dětem nabízeny činnosti, které jsou přirozenou součástí každodenního života (tvoření z přírodnin, společné vaření, práce se dřevem, s hlínou, zpívání, vyprávění příběhů atd.).

Kolem poledne program venku končí. Flétna a svolávací písnička dávají dětem znamení, že je čas ukončit hru a sejít se s ostatními v „hnízdě“⁶¹. Po sdělení všech dojmů děti přicházejí na chatu, kde je ve 12:30 čeká oběd. Ten přiváží kuchařka – živnostnice, která se zaměřuje na zdravé vaření.⁶² Děti, které zůstávají i na odpolední program, jdou odpočívat do pelíšku, kde si poslechnou příběh či pohádku. Odpoledne tráví děti již v blízkosti chaty, během zimního období většinou v chatě. Jsou připraveny různé tvořivé činnosti, děti si mohou vybrat. Materiál a pomůcky jsou vždy dostupné.

Pátek – výletní a společenský den

V pátky navštěvují děti s pedagožkou či asistenty různá zajímavá místa a kulturní akce. Jezdí do divadel, chodí na výstavy, do muzea, do knihovny, na nedalekou farmu apod. Seznamují se s aktivitami místních zájmových spolků na Tišnovsku. Pravidelně navštěvují také malotřídní základní školu, kde mají předškoláci možnost zapojit se do vyučování první a druhé třídy. Zázemí na chatě i v týpí je v pátky plně k dispozici skupině rodičů s dětmi od 0 do 3 let.

PEDAGOGICKÝ PŘÍSTUP

Základní inspirací je koncepce lesních mateřských škol, tedy výchova přírodou a v přírodě. Rozmanité přírodní prostředí dětem nabízí pestrou škálu aktivit a každému je přístupné vše, co v daném vývojovém období potřebuje. Ke hře i k získávání dovedností dětem dobře poslouží to, co naleznou v přírodě, v lese. Pohybem v členitém terénu a při hře s přírodninami se přirozeným způsobem vyvíjí hrubá i jemná motorika, prostorová představitost a tvořivost. Při kontaktu s vrstevníky si děti rozvíjejí sociální dovednosti, komunikaci a týmovou

⁶¹ „Hnízdo“ je prostor pro závěrečnou reflexi dětí i pedagogů-průvodců, v komunitním kruhu, pomocí kouzelného mluvícího předmětu může každý sdělit ostatním své prožitky ze hry, vyjádřit nálady a pocity z uplynulého dopoledne.

⁶² První dva roky vařili pro děti rodiče přímo v zázemí lesního klubu. Od počátku je kladen důraz na vaření z prvotních a kvalitních surovin, tzn. bez polotovarů a chemicky upravovaných potravin. Pro slazení nápojů i pokrmů není používán řepný cukr, ale med, slad, popř. třtinový cukr. Při stravování je možno zohlednit návyky a potřeby dětí (např. při bezlepkové dietě, vegetariánství apod.). Svačiny na dopoledne si děti nosí včetně pití z domu, obědy a odpolední svačiny zajišťuje prostřednictvím živnostnice lesní klub.

spolupráci. Pedagožka i asistenti respektují individuální potřeby dětí, jejich tempo a možnost volby. Děti se učí naslouchat vlastním potřebám a intuici, uplatňovat svobodnou vůli v souladu s respektováním pravidel skupiny a pravidel lesa.

Zázemí na chatě je uzpůsobené tak, aby děti inspirovalo k tvoření a rozmanitým činnostem. Pro tvorbu jsou upřednostňovány přírodní materiály (dřevo, přírodniny, vlna, hlína, jemné odstíny barev), zapojením do činností každodenního života jsou děti seznamovány s principy udržitelného života (třídění odpadu, recyklace materiálů a předmětů, využívání místních zdrojů, surovin apod.).

Pro společné činnosti a tvoření hledáme inspiraci:

- v přírodě – v místech, kde se pohybujeme, pozorujeme proměny přírody během ročních období
- v příbězích, které si čteme či které slyšíme kolem sebe
- v lidech, se kterými se v klubu setkáváme
- v lidových tradicích a zvycích – přípravy svátků a slavností⁶³

PEDAGOG-PRŮVODCE

Pedagog-průvodce děti doprovází na jejich cestě za poznáváním svého okolí i sebe sama. Je vnímavým pozorovatelem a citlivým rádčem. Nechává dětem svobodnou vůli při výběru činností, nenásilným způsobem rozvíjí to, k čemu jsou přirozeně přitahovány. Podporuje tím v dětech jejich sebedůvěru, samostatnost. Sdílí s dětmi jejich prožitky, aktuální nálady, radosti i smutky, trpělivě naslouchá a bezpodmínečně přijímá každého ve skupině. Průvodce vnímá jedinečnost každého dítěte i dynamiku skupiny, svým respektujícím přístupem⁶⁴ vede děti k nenásilnému a samostatnému řešení konfliktů. Učí je naslouchat sobě i druhým a rozpoznávat vlastní hranice. Naladěním na sebe, na skupinu i na okolní prostředí vytváří bezpečné prostředí a prostor pro otevřenou komunikaci. Skupinu 15 dětí vždy doprovází minimálně dva pedagogové-průvodci. Dvakrát až třikrát týdně skupinu doprovází asistent-muž.

⁶³ Pravidelně pořádáme Martinskou slavnost, Vánoční slavnost, Vítání jara a Oslavu letního slunovratu.

⁶⁴ Pedagožka i asistentka absolvovaly kurz „Respektovat a být respektován“ pod vedením manželů Kopřivových.

VIII. Shrnutí k tématu Ekoškoly a lesní mateřské školy

Legislativa je často vnímána jako největší bariéra zakládání a provozu mateřské školy nového formátu, který se vymyká zdejší zvyklostem. Stejná situace byla před dvaceti lety v Německu. Pomohly pilotní projekty, výzkumy a zájem zřizovatelů, pedagogů a rodičů o rozšíření možností péče o děti. Nezbyvá než hledat kompromisy, sbírat zkušenosti a doufat, že i v České republice bude možné zakládat ekoškoly a lesní mateřské školy s podporou a pochopením ze strany zákona i veřejnosti.

Snad pomůže i tento manuál, určený všem, kteří váhají či hledají způsoby, důvody a návody, jak být s dětmi víc v přírodě. Navazuje tak na celoživotní úsilí Emilky Strejčkové, jíž patří uznání a dík za inspiraci. A také za naději, že její přání, aby děti byly a žily (v přírodě), bude naplněno.

IX. Význam školních zahrad pro kontakt dětí s přírodou

Nadace Proměny a Dagmar Kozlová

JEŠTĚ PŘED SAMOTNÝM ÚVODEM

Na téma kontakt dětí s přírodou a hřiště a zahrady v přírodním stylu se zaměřila publikace Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu, kterou vydalo MŽP v roce 2010; jednalo se o překlad z němčiny. Protože tato publikace je v současné době rozebrána a protože uvedené téma je zahrnuto do podporovatelných oblastí v rámci Prioritní osy 7 Operačního programu Životní prostředí, měli jsme v plánu vydat jako metodický materiál i ji. Z mnoha různých důvodů se to však nepodařilo, proto alespoň uvádíme samostatnou a zhuštěnou kapitolu o přírodních zahradách a hřištích v rámci manuálu Ekoškoly a lesní mateřské školy. Doufejme, že se někdy v blízké budoucnosti podaří celou a nezkrácenou publikaci nebo materiál s podobným tématem vydat.

ÚVOD

„Maruška zakopne na čisté rovině!“, „Martin nedokáže vylézt na strom.“, „Danuška se zaplete o vlastní nohy!“. Tyto a mnoho podobných vět můžeme slyšet z úst učitelů, ale i rodičů dětí z mateřských škol poměrně často. Proč tomu tak je? Kde se stala chyba?

Zkusme se nejprve vrátit o několik desetiletí zpátky. Dětství tehdejších dětí bylo jiné. Kluci i děvčata běžně pobíhali venku, nikdo se nestrachoval, jestli je přejede auto nebo se připletou k nevhodné skupině. O víkendu pracovali s rodiči na zahradě či na poli, chodili do lesa, lezli po stromech, brouzdali se v potoce nebo bruslili na zamrzlém rybníce.

Dnešní dětský svět je jiný. Plný nástrah a nebezpečí. Děti jsou pod nepřetržitým dozorem dospělých a jejich volný čas je neustále organizován. Samy nemohou udělat ani krok a s dospělými tráví mnoho hodin v autě, na nákupech, v techniku perfektně vybaveném bytě. Jenže v hypermarketech stromy nerostou, v autě si nohy neposílí a z televize či počítače vůni květin ani hlíny neucítí. Jako bychom všichni žili v jakémsi umělém světě, kde už příroda nemá své místo. Ale děti ke svému vývoji nutně potřebují volnost, pohyb, velké množství různých vjemů. Potřebují poznávat skutečný, ne umělý svět.

Hra je nedílnou součástí života každého mláděte a děti takovými mláděty jsou. Potřebují zažívat reálné situace a poznávat samy sebe, svoje možnosti a hranice svých schopností, potřebují rozvíjet fantazii a zdokonalovat motoriku, potřebují poznávat svět kolem sebe všemi smysly, potřebují se vymezit ve skupině a naučit se spolupracovat.

Jak z toho ven? Uprostřed sídliště les jistě nevysázíme a rybník nepostavíme. Nabízí se však několik možností řešení. Jednou z nich jsou právě hřiště v přírodním stylu a školní zahrady. Zahrady budované ve spolupráci s dětmi, zahrady, kde bude vše, co děti ke svému vývoji a učení potřebují, zahrady, kde se bude dětem líbit a kde budou rády trávit svůj čas, ať už při pobytu v mateřské škole nebo odpoledne s rodiči. Hřiště, kde se budou děti bavit a rodiče pozorovat pokroky svých dětí, hřiště, která se stanou vyhledávaným místem zábavy a odpočinku nejen pro děti, ale i pro rodiče.

I v České republice už několik takových hřišť a zahrad můžeme najít. Celá řada učitelek mateřských škol již pochopila, že pro „své“ děti, jejich rodiče, ale i pro sebe udělají to nejlepší, když se pokusí o vytvoření školní zahrady v přírodním stylu. Pozadu nezůstávají ani zastupitelstva obcí a budují hřiště s přírodními prvky. Pokud jste se také rozhodli jít touto cestou, ale nemáte dostatek zkušeností, odhodlání či argumentace pro přesvědčení ostatních, jsou následující řádky určeny právě vám. Dozvíte se v nich, proč je pro děti důležitý kontakt s přírodou, jaký potenciál skrývají školní zahrady a co při realizaci neopomenout. Popíšeme i několik příkladů dobré praxe z Německa.

ZPROSTŘEDKOVÁNÍ KONTAKTŮ DĚTÍ S PŘÍRODOU

Kontakt dětí s přírodním prostředím můžeme chápat ve dvou úrovních. To, že si děti hrají v přírodně upravené zahradě a s prvky z přírodního materiálu, je možné samo o sobě nazvat kontaktem s přírodou. Ve vnitřním prostředí děti často obklopují umělé materiály a od přírody zcela odtržené předměty, proto právě venku by se děti měly setkávat s přírodou. Pokud to nelze přímo, např. při procházce do lesa, k potůčku nebo na louku, je dobré dětem toto prostředí co nejvíce přiblížit například v zahradě nebo na hřišti. Dalším aspektem z hlediska kontaktu dětí s přírodou jsou možnosti pozorování, zkoumání, objevování a v neposlední řadě vnímání přírody. Myslí se tím jak příroda neživá, tak živá. Z neživé přírody se děti mohou zabývat všemi čtyřmi základními elementy, kterými jsou vzduch, voda, půda a oheň. Péče o rostliny, ať už byliny či stromy a keře, děti přivádí do kontaktu s přírodou živou. Děti ale mohou pozorovat a zkoumat i živočichy. Podle možností na zahradě nějakého chovají nebo, což je častější, sledují živočichy, kteří zahradu přirozeně obývají. Jedná se především o hmyz, ptáky a další drobné bezobratlé i obratlovce. Hry s vodou jsou pro děti v předškolním věku přímo nezbytností, kterou jim určuje psychomotorický vývoj. Děti potřebují pochopit pojem

objemu, zjistit, že menší nádoba má menší objem než větší nádoba, potřebují poznat různá skupenství vody, mohou zjistit, že led má větší objem než voda v tekutém skupenství atd. Vhodným místem pro podobná pozorování a pokusy je právě venkovní prostor, kde trocha vylité vody nikomu nevadí. V teplých dnech může dokonce osvěžit a děti se učí,

aniž by si to uvědomily. V zimních měsících je zase doba na pokusy se sněhem. Prozkoumat se dá čistota sněhu, vrstvy sněhu, ale i sněhová vločka pod lupou.

Práce s půdou děti baví. Rády se podílejí na péči o zahrádku, sejí, sázejí, okopávají, plejí. Práce, které mezi dospělými patří často mezi méně oblíbené, děti vyhledávají. Potřebují se půdy dotýkat, potřebují ji cítit. Půda ovšem neslouží jen jako místo pro růst rostlin, ale výborně ji lze využít i pro tvoření, zvláště je-li dostatečně jílovitá. Tvoření a hry s jílem a hlínou podporují fantazii a rozvíjejí jemnou motoriku.

Vítr v teplých dnech příjemně osvěží, v chladných dnech naopak dokáže pocítit zimu ještě znásobit. To ovšem nejde zažít v místnosti za oknem, ale jen venku. Proudění vzduchu se dá mj. pozorovat na větrnících, které si děti mohou samy vyrobit. Lístky se ve větru chvějí, větve se mohou ohýbat a to vše vydává zvuky, které je velmi zajímavé poslouchat.

I praskání ohně patří ke zvukům, které děti milují. A což teprve pohled do plamínku, který samy zapálily a přikládají na něj. Rozdělávání ohně patří mezi činnosti, ke kterým děti často nepouštíme. Když ale dostanou důvěru, stanou se z nich velmi zodpovědní „ohnivci“. Ohořelá dřívka dobře poslouží ke kreslení a psaní. Málokdo se může pochlubit obrázkem, který vytvořil skutečným uhlíkem.

Místem, kde se děti mohou setkat s ohněm, je také pec. Pokud se jí podaří na zahradě vybudovat, děti mohou péct placky, chléb, pečivo, cokoli, co samy připravily. Potěší je nejen blízkost ohně, ale také vlastnoručně připravené jídlo. Dozví se, z čeho a jak se vyrábějí potraviny, které běžně vidí pouze zabalené v obchodě. Podstatné je i to, že z upečených dobrot zaručeně nezbyde ani drobeček.

Pěstování rostlin, především zeleniny a bylinek, má pro děti velký význam. Nejedná se jen o práci samotnou, jak bylo zmíněno výše, ale důležité je i to, že děti musí na jednotlivé fáze péče, vyšetím počínaje přes pletí, zalévání a sklizní konče, myslet. Při zalévání děti opět přicházejí do kontaktu s oblíbenou vodou. Objevuje se další aspekt, a to je šetření vodou a zdroji vůbec. K zalévání se většinou využívá voda dešťová, když je sucho, voda není. Podstatné je, že co děti samy vypěstují, s patřičnou pýchou také snědí. To se týká i vlastnoručně očesaného ovoce. Podobně jako u přípravy chleba, placek a pečiva do pece zde platí, že děti vidí, kde a jak ovoce a zelenina roste, pochopí, že je třeba o ně pečovat a o to více si jich potom váží.

Zbytky ovoce a zeleniny, podobně jako další povolené zbytky jídla, přirozeně končí na kompostu, který k zahradě patří. Vzniklým humusem děti přihnojují. Snadněji tak pochopí koloběh látek v přírodě, potravní řetězce a další vztahy.

Je opravdu velmi málo dětí, které by nebavilo pozorovat zvířata. V přírodní zahradě můžeme nalézt především mnoho půdních živočichů a hmyzu. Ty jsou pro děti obzvláště zajímavé, protože jsou drobní, běžným okem hůře pozorovatelní a přitom mají v přírodě obrovský význam. Na zahradě je možné život hmyzu podpořit vytvořením tzv. broukoviště nebo hmyzího hotelu. Na krmítku můžeme pozorovat ptáky a s trochou štěstí se v zahradě časem objeví veverka či ježek. Přírodní zahrada je zkrátka skvělou otevřenou učebnou environmentální výchovy. Nic nezprostředkuje dětem kontakt s přírodou tak dobře jako živé rostliny a živočichové.

Příroda se mění v každém ročním období, změny lze ale zaregistrovat i měsíc od měsíce. Když děti intenzivně pozorují jeden kus přírody – svou zahradu – snadno si všimnou každé nově rozkvetlé květiny, zpozorují přilet stěhovavých ptáků, potěší je motýli, první třešeň nebo jablko, které dozrálo, na podzim se zahrada zalije záplavou barevného listí, možná děti zpozorují ježka nebo veverku, kteří se připravují na zimu, a na první sněhové vločky nemusí nikdo upozorňovat. Děti si tak dokáží přírody lépe vážít, vidí, co všechno zvládne, jakou obrovskou sílu v sobě skrývá, ale také jak je zranitelná. Chápou, že je potřeba ji chránit.

Sledovat a účastnit se změn v přírodě každý den na vlastní kůži je mnohem účinnější než sebelépe zpracovaná kniha či přednáška.

Smyslem, který nejčastěji využíváme, je zrak. Přírodní prostředí nám nabízí mnoho možností, jak zapojit i ostatní, poněkud opomíjené smysly. Dotýkat se přírody je velmi příjemné a prospěšné. Dotýkat se můžeme nejen rukama, ale i nohama. Vyzkoušet, že chodidla jsou podobně citlivá jako dlaně, je pro děti velmi cennou zkušeností. Určitě se rády vyzují a budou po „hmatu“ poznávat různé povrchy. Ochutnávání vlastních výpěstků jsme již zmínili, ale ochutnat některé jedlé rostliny bude velkým zážitkem. Vůně je v přírodě nepřeberné množství, stačí se jen nebát experimentovat a vytvořit třeba koktejl vůní. Použít se dají plody, květy, listy rostlin i stromů, jehličí. A sluch? Zkuste se zaposlouchat do ticha zahrady. Je to opravdu ticho? Kdo rozezná co nejvíce zvuků? Na chvíli se zastavit a uvědomit si sebe sama, svoje tělo, své pocity, to dnes chybí všem, nejen dospělým, ale i dětem.

Záhonky, keře, stromy, jezírko, louka, to jsou přirozená prostředí pro výskyt určitých rostlin a živočichů. Každodenním pozorováním jednotlivých biotopů si děti jednoduše zafixují, co do kterého patří. Děti jezdí s rodiči na dovolenou velmi často k moři. Snadno se pak stává, že znají lépe mořské pobřeží než místní lesy, řeky, louky. Dinosauri jsou nejlépe prostudovanou skupinou živočichů. Pochopit, milovat a chránit můžeme jen to, co důvěrně známe a čemu alespoň trochu rozumíme. Pokud budeme znát okolní přírodu jen z obrázků, její ochrana pro nás bude jen frází.

VÝZNAM PŘÍRODĚ BLÍZKÝCH ZAHRAD A HŘIŠŤ PRO ROZVOJ DĚTÍ

Zahrady a hřiště v přírodním stylu mají vliv jak na fyzickou, tak na psychickou oblast vývoje dětí. Důležité je, že se děti pohybují v prostředí, které je motivuje k různým hrám a činnostem, při nichž k rozvoji dochází zcela přirozenou a nenásilnou formou. Přírodní prvky

přímo vybízejí k prozkoumání, pozorování, využívání. Dítě nemusí dlouho přemýšlet, jak a na co si hrát, prostě jen využije potenciál, který se nabízí. Volnou a tvořivou hrou se učí, aniž by si to uvědomovalo, a o to lépe si nabyté vědomosti a dovednosti může uchovat v paměti.

Pro rozvoj hrubé motoriky slouží nejrůznější kmeny. Ty mohou být buď položeny, pak se přes ně dá lézt, skákat, chodit a běhat po nich. Děti ale přijdou na mnoho dalších způsobů, jak kmen překonat nebo využít ke hře. Takový kmen se může jednou proměnit v loď, podruhé v mašinku a jindy v lehátko. Jakékoli vylepšení v podobě volantu apod. by dětem jen ubralo možnost rozvíjet fantazii a hrát si podle svých představ a momentální nálady.

Kmeny ale mohou být také nařezány na různou délku a postaveny vedle sebe. Vzniknou tak jakési nerovnoměrně vysoké schody, po kterých děti běhají a skáčou. Zpočátku opatrně a pomalu, časem si dovednost osvojí natolik, že vymýšlejí další možnosti využití pro svůj pohyb. Někdy se ze schodů může stát rozhledna, jindy kapitánský můstek nebo pozorovatelná divoké zvěře. Nejlepší je ponechat dětem prostor k volné hře a ony samy přijdou na nepřeberné množství možností využití každého kousku zahrady.

Kmeny, ať už postavené či položené, společně s kořeny, pokroucenými většimi či menšími větvemi a další podobný přírodní materiál v přírodě blízkých zahradách nahrazuje prefabrikované prolézačky. Na rozdíl od natřených kovových trubek je dřevo příjemné na dotyk a v neopracované podobě nabízí vnímavým dětem řadu podnětů ke hře.

Zvláštní zmínku si zaslouží také stromy. V přírodních zahradách bývá zvykem nechat děti na stromy lézt. Pohled na svět z koruny stromu se dětem příliš často nenaskytne. Kromě rozvoje hrubé motoriky děti posilují svalstvo celého těla, rozvíjí se dýchací a oběhový systém. Děti zažívají pocit vítězství samy nad sebou, poznávají své možnosti a hranice, lépe si uvědomují samy sebe. Pravidlem je, že děti lezou jen tam, odkud jsou schopny se samy vrátit zpět na zem. Děti, pokud je jim dána důvěra, své schopnosti spíše podceňují, než přeceňují a ze zkušeností vyplývá, že nedochází ke zvýšenému množství úrazů.

Dalším velmi oblíbeným prvkem jsou stavby z vrbového proutí. Z něj se dá uplést vše, co vás a děti napadne. Můžete začít třeba krmítkem, pokračovat plůtkem nebo zástěnou, nejoblíbenější a nejvyužívanější jsou ale různé domečky, hnízda, bludiště, prolézačky a posezení. Vhodnou kombinací zapleteného vrbového proutí a suchého listí je možné vytvořit funkční trampolínu. Výhodou těchto prvků je nízká finanční náročnost a proměnlivost, kterou prefabrikované prvky neposkytnou.

Děti velmi rády využívají oddělená zákoutí a soukromí, které jim taková stavba poskytuje. Je vhodné mít podobných domečků a úkrytů na zahradě více. Děti si zde mohou nerušeně hrát a dokonale rozvíjet svou fantazii, ale také se učí sociálním dovednostem. Mohou se rozhodnout, ke které skupině a hře se přidají, často musí o své místo požádat, dohodnout se s ostatními, spolupracovat, obhajovat své názory, vyslechnout ostatní. Trénují

tak mezilidské vztahy a práci ve skupině. V takových případech se zpravidla jedná o hru „na něco“. Děti se vžívají do své postavy, hovoří, přemýšlejí a jednají za ni, trénují různé role a učí se empatii, naslouchání. To jsou dovednosti, jejichž trénink se dá uměle navodit, ale pokud k nim děti dojdou samy během hry s kamarády, má to mnohem lepší a větší dopad.

Dalším prvkem, který je možné ve školní zahradě využít, jsou terénní nerovnosti. Mohou buď na místě přímo existovat, ve většině případů je ale bude nutné uměle vybudovat. Kopečky a vyvýšená místa jsou velmi oblíbená v létě, ale i v zimě. Pro dospělého člověka není problém takovou nerovnost zdolat, dítě si ale procvičuje řadu dovedností z oblasti hrubé motoriky. Může na kopec vylézt bez použití schůdků, seznamuje se s odlišnými vlastnostmi suchého a vlhkého povrchu, kterým je nejčastěji tráva. Může také použít schůdky a opět posiluje svalovou soustavu.

Z vrcholu takového kopečku vede dolů velmi často klouzačka. Klouzačka bývá jedním z mála prefabrikovaných herních prvků, které se na přírodě blízké zahradě objevují. Pokud ale možnosti zahrady a odvaha zřizovatele dovolí, lze vytvořit klouzačku přímo z přírodních materiálů, tzn. udržovat část svahu bez vegetačního pokryvu a klouzat přímo po zemině. Děti budou za takový druh klouzačky nesmírně vděčné a bude patřit k nejvyužívanějším částem zahrady.

V zimě se terénní nerovnosti proměňují v místa, kde se dá bobovat, popř. sáňkovat. Jistě není třeba zdůrazňovat, že podobné aktivity působí opět velmi příznivě na oběhovou a dýchací soustavu, stejně jako na svalový aparát. Děti při nich také rozvíjejí tvořivost, zručnost, fantazii. Svah mohou zdolat klasickým způsobem, ale také pozadu, šikmo, mohou válet sudy. Vylézt na kopeček, který je uklouzaný nebo na kterém leží naopak vrstva čerstvého sněhu, vyžaduje dobrou fyzickou a stabilitu. Děti si mohou vzájemně pomáhat, musí se dohodnout, v jakém pořadí se budou střídat a tím opět rozvíjí své sociální dovednosti.

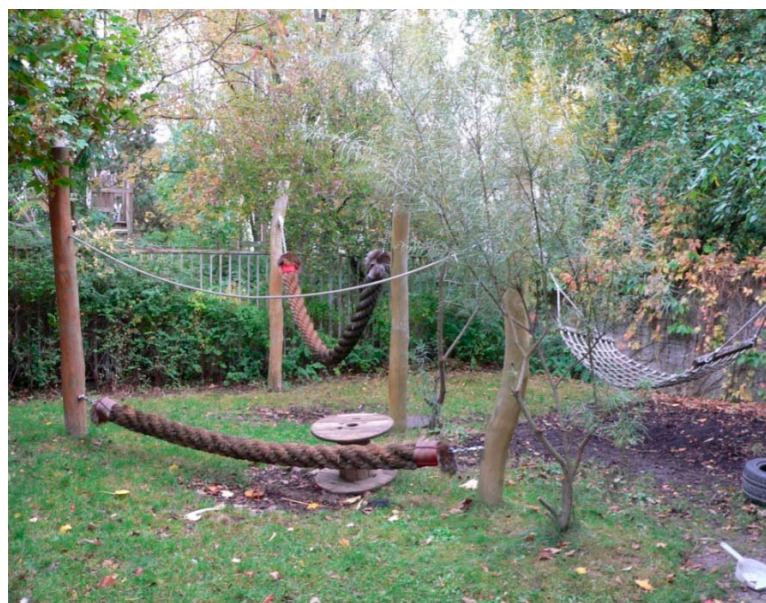
Místo, bez kterého se neobejde žádná přírodě blízká školní zahrada, je blátoviště. Zpočátku může být pro dospělé, a to jak pro učitele, tak pro rodiče, těžké si zvyknout na špinavé oblečení a ruce svých malých svěřenců, ale radost ze hry a tvořivé práce dětí tyto starosti brzy vytěsní. Jak bylo zmíněno výše, není špatného počasí, pouze špatného oblečení. Podobně to platí i v zahradě; není nevhodného prvku, pouze nevhodného oblečení.

Blátoviště je pro děti přímo magnetem. Tvořivosti a fantazii se meze nekladou. Jednou se budují hráze, podruhé hrady, jindy děti modelují zvířata. Při těchto činnostech se procvičuje jemná motorika. Klacík, který slouží jako dláto či rypadlo, jednou nahradí pero a tužka. Děti mohou také pochopit různé fyzikální zákonitosti, a aniž by to tušily, učí se a připravují na školní docházku.

K rozvoji fyzických schopností, stability a hrubé motoriky slouží také lanové a provazové prvky. Lana a provazy zavěšené svisle či vodorovně slouží jako houpačky, dá se po nich

šplhat, podlézat a přelézat je. Opět nahrazují klasické houpačky nebo prolézačky. Jejich velkou výhodou z hlediska fyzického vývoje dětí je vratkost. Vyšplhat po tyči je mnohem jednodušší než po laně, prolézat pevné konstrukce nevyžaduje tolik šikovnosti a umu. Další velkou výhodou lanového materiálu je i to, že podněcuje fantazii. Síť z provazů se jednoduše stane lodní plachtou na rozbouřeném moři.

To, co dětem často chybí, je soukromí. Chvilky, kdy je nikdo dospělý nestřeží a nepozoruje. Být chvíli sám za sebe, mít sám za sebe zodpovědnost prospěje každému, děti nevyjímaje. Učitelé, rodiče a vychovatelé dávají dnes na děti pozor na každém kroku, mají pocit, že děti musí být stále pod dohledem, protože jsou malé, nedokáží se o sebe

postarat, necítí zodpovědnost, nerozeznají riziko, přeceňují své síly. Ten, kdo ponechal dětem možnost postarat se v určitých věcech samy o sebe, dělat určité domácí práce, mít povinnosti, rozhodovat, se přesvědčil, že děti zvládnou mnoho. Pokud se musí spoléhat samy na sebe, jsou daleko soustředěnější, přemýšlejí o tom, co dělají a chybují minimálně.

Proto je vhodné vybudovat v zahradě plůtky nebo zasadit živé ploty, uplést domečky z vrbového proutí (viz výše) apod. Jednoduše řečeno, rozčlenit zahradu tak, aby děti měly možnost „úniku“ před všudypřítomným pohledem paní učitelky. Pochopitelně musí být stanovena pravidla, která všechny děti chápou a jsou schopny je dodržovat. Nejde o volnost bez hranic, ale o respektující přístup, který má jasně daná pravidla. Díky tomuto přístupu přijdou děti také do zdravého kontaktu s rizikem. To je donutí převzít na sebe zodpovědnost za to, co dělají, musí se více soustředit a přemýšlet, plánovat pořadí činností a tzv. vidět dopředu.

Závěrem této části zmíníme ještě jeden nezanedbatelný význam. Z popisu prvků, které můžeme v přírodní zahradě nalézt, podobně jako z nástinu činností, které zde mohou děti vykonávat, vyplývá, že v takové zahradě nejsou potřeba hračky. Děti využijí maximálně různé kbeličky, popř. lopatičky, ale více toho nepotřebují. Hračky jsou v tomto smyslu spíše svazující a děti přirozeně preferují tvořivé myšlení a rády popouštějí uzdu fantazii. Zřizovatel tak sice vydá finanční prostředky na přebudování zahrady, ale v budoucnu ušetří na nákupu hraček a typizovaných herních prvků, které je potřeba v běžné zahradě neustále obnovovat.

MÁ-LI SE ZMĚNIT ZAHRADA, MUSÍ SE ZMĚNIT I LIDÉ

S nápadem přebudovat zahradu či hřiště přicházejí velmi často rodiče, jedná se ale i o iniciativu učitelů a vychovatelů, popř. je to aktivita místní samosprávy. Ideální je, když na tuto myšlenku přijdou všechny strany nezávisle na sobě. Pokud k podobnému souladu nedojde hned v začátcích, je potřeba všechny zúčastněné přesvědčit o prospěšnosti projektu. K tomu je potřeba věnovat čas vzájemné komunikaci a přípravě projektu. Při plánování rekonstrukce zahrady u MŠ na zahradu v přírodním stylu je velmi důležité již od začátku přizvat ke spolupráci všechny zaměstnance MŠ (včetně uklízeček, kuchařek i školníka, má-li na starosti i zahradu), děti a jejich rodiče, stejně jako další zúčastněné instituce jako např. obecní úřad apod. Celý projekt je potřeba dobře promyslet, zúčastněné přesvědčit a zbytečně nespěchat. Jen tak budou ochotni všichni přijímat veškeré okolnosti, které s touto změnou souvisí. Co máme konkrétně na mysli?

Finanční možnosti jsou většinou omezené, přesto je možné nalézt zdroje financování.⁶⁵ Důležitou věcí, se kterou se musí počítat, jsou brigády a další pomoc rodičů, popř. jiných místních obyvatel. Tuto činnost je dobré vnímat pozitivně, protože rodiče mají málokdy možnost vzájemně se poznat. Jen velmi zřídka tráví rodiče čas s dětmi prací, což je škoda, protože při společné smysluplné práci se utužují vzájemné vztahy. Poznat ostatní rodiče může být nejen příjemné z hlediska sociálního, ale dospělí často navazují i profesionální kontakty apod. V neposlední řadě je zajímavé přiučit se něčemu, co někdo jiný dobře umí. Za zmínku stojí také samotná možnost fyzické práce, která se některým dospělým naskytne výjimečně a za kterou jsou vděční.

Rekonstrukce trvá zpravidla poměrně dlouho, a proto je potřeba si uvědomit, že společných brigád bude určitě více. Budováním ovšem práce ani zdaleka nekončí. Přírodní zahrada potřebuje zajistit údržbu. Jedná se o pletí záhonů, úpravu a sestřihávání stromů, živých plotů, vrbových staveb, hrabání listí, sekání trávy. Výhodou je, že u přírodě blízkých zahrad je potřeba sekání trávy nižší než u intenzivně udržovaných trávníků. Trávu mohou děti využívat také jako krmivo pro společně chované zvířátko. Kreativní děti a dospělí mají potřebu zahradu stále vylepšovat, a to se bez společné práce také neobejde.

Jedním z důležitých aspektů přírodní zahrady je aspekt sociální. Lidé se zde mohou setkávat. Děti s dětmi, děti s rodiči a s učiteli a rodiče a učitelé mezi sebou. První příležitostí je právě diskuze o nové podobě zahrady. Děti samy mohou navrhnout, co by se jim na zahradě líbilo, jak by měla vypadat. S různými nápady jistě přijdou i rodiče a zaměstnanci MŠ. Můžete uspořádat společnou „konferenci“ dětí a posléze dětí a rodičů, kde o svém návrhu na využití zahrady každý pohovoří a bude se ho snažit obhájit. Podklady potom poslouží zahradnímu

⁶⁵ V návrhu další výzvy pro Prioritní osu 7 OPŽP je zahrnuta také podpora přírodních úprav dětských hřišť a zahrad. Další, kdo podporuje obnovu školních zahrad, je např. Nadace Proměny v programu Zahrada hrou.

architektovi pro zpracování návrhu zahrady. Ten dokáže posoudit, který z požadavků je a není realizovatelný, a současně je schopný vytvořit kompozici zahrady, která bude nejlépe odpovídat vašemu záměru. Návrh navíc zpracuje tak, aby následná údržba zahrady odpovídala vašim možnostem.

Možná se vám při společných schůzkách podaří mezi rodiči objevit odborníky z nejrůznějších oborů, kteří mohou být nápomocni v průběhu projektu. Někdo je manuálně

zručný, jiný může sehnat zeminu, další vrbové proutí, někdo řídí nákladní automobil apod. Některé maminky se postarají o občerstvení, jiné rády pomohou přímo s budováním, další zajistí organizaci setkání, vzájemnou komunikaci nebo propagaci projektu.

Pro rodiče mohou být chvíle strávené společně s dětmi a s ostatními rodinami venku natolik příjemné,

že budou s novými nápady přicházet sami. Krásná zahrada neznamena jen práci, ale i odpočinek. Uspořádat setkání k jakékoli příležitosti bude pro všechny zúčastněné příjemným zpestřením volných chvil. Možná budete překvapeni, kolik rodičů s duší dítěte se mezi vámi najde. Společné hry, ať už volné nebo organizované, oslavy i pracovní brigády, se stanou důležitou součástí života celé komunity. Nakonec i pro učitele je to možnost, jak lépe poznat rodiče a celé fungování rodiny, mohou pochopit určité chování dětí a při neformálních setkáních s rodiči probrat některé problémy.

Jak již bylo několikrát zmíněno, rekonstrukce či budování zahrady nebo hřiště nějakou dobu trvá. Naštěstí. Rodiče a ostatní dospělí totiž potřebují pochopit, že zablácené, občas roztrhané oblečení a špinavé ruce jsou nedílnou součástí kontaktů dětí s přírodou. To může být v některých rodinách opravdu problém. Na řadu tedy přichází vysvětlování a přesvědčování. Co nezvládnou děti samy, s tím musí pomoci učitelé. Přesvědčovat ovšem může jen člověk přesvědčený.

To znamená, že první, kdo musí vzít celou věc za zcela vlastní, jsou učitelé. Pak bude snadné upozornit rodiče na větší spokojenost dětí, na rychlejší pokroky v psychomotorickém rozvoji, na význam kontaktu s přírodou a vůbec na všechna pozitiva a možnosti, které zahrada přináší. Základem je pořídit dětem vhodné oblečení, které snese intenzivní pobyt venku,

a pochopit, že šťastné, zdravé, odpovědné a sebevědomé, i když možná trochu špinavé dítě je společným zájmem všech.

Sami na sobě musí zpracovat také učitelé. Pro někoho může být těžké vstoupit do nové role pozorovatele. Učitelé a vychovatelé jsou zvyklí organizovat dětem jejich práci a hru, jsou zvyklí je úkolovat, vyučovat, neustále dozorovat a chránit. Mají v popisu práce starat se o děti a nedopustit, aby se jim cokoli stalo, předcházení rizikovým situacím je samozřejmostí. Nejen v přírodní zahradě by měli učitelé tyto činnosti omezit.

Zpočátku to půjde pomalu. Je pravda, že zodpovědnost za děti z učitelů nikdo nesejme. Časem však vyjde najevo, že děti, které dostanou přiměřenou volnost v pohybu i ve hře, které se dostávají do kontaktu s odpovídajícím rizikem, dokáží velmi dobře odhadnout své možnosti. Dochází mezi nimi k menšímu množství hádek a střetů, protože mají daleko větší možnost seberealizace. To podněcuje i fantazii. To, co se dospělým zdá zbytečné, hloupé a chybné, je pro děti přirozený způsob učení metodou pokus – omyl. Zkoušet a procvičovat určitou dovednost tak dlouho, jak jen dítě potřebuje, je prospěšné. Soběstačným se člověk stává pouze tehdy, když je schopen sám sebe obsloužit. A to chce cvik. Děti nerozlišují, jestli dělají věci dobře či špatně, děti je prostě dělají, dokud se dané činnosti nenabaží.

Aktivita učitele tedy ustupuje do pozadí, stává se spíše pozorovatelem. Moudrý učitel pochopí, že i jemu skýtá zahrada zcela nové možnosti seberealizace. Je prospěšné a naplňující děti pozorovat, učitel nemusí vymýšlet, co a jak s dětmi dělat, ony mu to samy ukáží a učitel činnost pouze koordinuje. Neznamena to však, že sedí někde v koutě a popíjí kávu. Děti potřebují volnost, ale zároveň musí cítit podporu dospělých. Bystrý pozorovatel brzy zjistí, že děti jej občas po očku sledují, zjišťují, jestli je na svém místě a jestli mají možnost kdykoli se na něj obrátit se svými problémy a otázkami.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE – NĚMECKO

„Kinder – Lehm – Haus“ Bahren – der andere Kindergarten

Jedná se o mateřskou školu, která leží v menším německém městečku poblíž Lipska. Před šesti lety bylo ve školce jen 7 dětí, podařilo se sehnat peníze na přestavbu a počet dětí zvýšit na 10. Dnes jich díky atraktivní zahradě a programu mají 55 ze širokého okolí a další musejí odmítat. Budova školky byla vystavěna v roce 1966, větší část funguje v nezměněné podobě dodnes, protože finance získali pouze na venkovní areál. Bylo to od malých sponzorů a nadací, také od německé obdoby naší Regionální rozvojové agentury, celkem 50 000 €, zbytek darovali rodiče a navíc odpracovali asi 1 000 hodin. Zahradu začali podle nápadu dětí společně s rodiči přebudovávat před třemi lety. Záměrem bylo, podle paní ředitelky, zbudovat za co nejméně peněz zahradu co nejbližší přírodě. Dvakrát až třikrát ročně se rodiče scházejí k pravidelným brigádám. Dominantou venkovního areálu je jílová stavba – ateliér. Jeho střecha je malou skalkou. Je to jediné místo ve školce, kde se mohou scházet všechny děti, jsou v něm velmi často. Hrají tam divadlo, používají ho i jako tělocvičnu. Ateliér je celý prosklený, aby si děti mohly vybírat ze všech možností, které venku vidí. V létě tráví čas jen venku, včetně jídla a spánku.

Děti si na zahradě samy pěstují biopotraviny, které pak ve školce s učitelkami či rodiči připravují, vaří, pečou. Venku nemají žádné hračky, jen různé herní prvky. V dětech to probouzí fantazii. Trávník sečou jednou za rok, aby byly vidět všechny rostliny, děti trávu snadno zdupou. Z posečeného je seno pro morčata.

Strassenkindergarten, Lipsko

Tato mateřská škola leží uprostřed velkého lipského sídliště. Ve stejné budově sídlí ještě druhá MŠ. Podstatný rozdíl mezi oběma školkami je především v zahradě a v programu, který dětem nabízejí.

Podle slov paní ředitelky bylo pro MŠ velkým štěstím, že dvě maminky jsou zahradní architektky a s velkým elánem se pustily do přestavby s pomocí všech rodičů. Na upravené předzahradce pořádají oslavy narozenin a další akce.

Za školkou vznikla zahrada v přírodním stylu. Děti na ni mohou hned ráno, mohou tam být celý den, po domluvě dokonce samy. Zahrada je členěna na místnosti. Dominuje jí obývací pokoj s dřevěným domečkem zasazeným mezi třemi vzrostlými stromy. Uměle navýšili několik kopečků, které jsou hojně využívány především v zimě k bobování. Děti pracují s vodou a bahnem a nepotřebují tak hračky; některá místa mají úmyslně ponechána jako bahniště po dešti. Herní prvky navrhují s certifikátorem TÜV, ten hřiště jedenkrát ročně kontroluje, což stojí 100 €.

SHRNUTÍ K TÉMATU VÝZNAM ŠKOLNÍCH ZAHRAD PRO KONTAKT DĚTÍ S PŘÍRODOU

Založit nebo rekonstruovat zahradu či hřiště v přírodním stylu vyžaduje nadšení a nasazení ze strany učitelů a zřizovatelů. Mnoho práce musí zvládnout také rodiče a další dobrovolníci. Odměnou pro všechny bude viditelně lepší psychomotorický vývoj dětí, ale především jejich spokojenost, radost a nadšení pro hru v přírodním prostoru.

Možnost volné hry, podněcování fantazie a tvořivosti, podstupování přiměřeného rizika, to vše jsou aspekty, které jednoznačně hovoří o pozitivním vlivu přírodě blízkého prostředí na rozvoj dítěte. Čas strávený s vrstevníky při společné činnosti přináší dětem možnost vzájemné interakce, děti posilují schopnost komunikace, zvyšuje se jim sebevědomí a sebedůvěra, jsou šikovnější a vnímavější k sobě, k ostatním i ke svému okolí.

X. Kontakt dětí s přírodou a Prioritní osa 7 Operačního programu Životní prostředí

A CO DĚTI, MAJÍ SI KDE HRÁT?

Raný věk (0 – 6 let) je pro celkový vývoj člověka velmi důležitý, a to z mnoha hledisek vývoje – z hlediska motorického, zdravotního i osobnostního. Kontakt s přírodou má právě v tomto období velmi podstatnou a nezastupitelnou roli. Ve velkých městech jsou ale možnosti dětí denně pobývat v přírodním prostředí velmi omezené. Doba, kdy děti mohly nerušeně objevovat své okolí a ke hře využívat blízké lesy, louky, rybníky a další podobný terén, je zřejmě pryč. Aby se z dětí nestaly interiérové bytosti, měli bychom se snažit jim přírodu jako jejich „přirozené prostředí“ cíleně vracet a umožňovat jim pobyt v ní. Samozřejmostí je i to, že s dětmi budeme trávit většinu volného času mimo město, v přírodním prostředí.

Téma publikace Ekoškoly a lesní mateřské školy zapadá do problematiky posilování kontaktu dětí s přírodou. Tato oblast se v poslední době stala součástí vládních strategických dokumentů (Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj, Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže aj.) a Ministerstvo životního prostředí ve spolupráci s dalšími resorty se jí systematicky zabývá. Na Ministerstvu životního prostředí funguje od roku 2010 Pracovní skupina pro kontakt dětí s přírodou, která se skládá z odborníků z rezortů, vysokých škol a neziskových organizací. V rámci pracovní skupiny se řeší např. problematika rozvoje lesních mateřských škol a dalších mateřských škol, které mají úzký vztah k přírodě a environmentálnímu vzdělávání. Další oblastí je problematika rozvoje přírodních školních zahrad a dětských hřišť v přírodním stylu.

PRIORITNÍ OSA 7 OPERAČNÍHO PROGRAMU ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Sedmá osa OPŽP se zabývá podporou infrastruktury pro environmentální vzdělávání. Jedná se o projekty, které jsou zaměřené na vybudování, rekonstrukce, dostavby a přístavby stávajících i nových center environmentálního vzdělávání. Tyto stavby mají za podmínku dosáhnout minimálně nízkoenergetického standardu, výjimku lze udělit pouze památkově chráněným budovám.

Další možností podpory z této osy je technické vybavení center environmentálního vzdělávání, např. nábytkem či audiovizuální technikou.

Třetí velkou oblastí podpory jsou materiály a pomůcky zaměřené na environmentální vzdělávání. V této oblasti se podporuje vznik naučných stezek, didaktických exteriérových i interiérových pomůcek, vytváření metodických, výukových a odborných publikací a tvorba

filmů. Nově je sem zařazena podpora zázemí pro činnost lesních mateřských škol a vybudování či úpravy dětských hřišť a zahrad v přírodním stylu.

V prioritní ose 7 dosud proběhly 3 výzvy, a to v roce 2007, 2009 a 2010. Poslední výzva je prozatím plánovaná na rok 2012. V rámci proběhlých výzev bylo podpořeno 30 projektů, z velké části se jednalo především o podporu staveb a rekonstrukcí center environmentálního vzdělávání a jejich vybavení. Poslední výzva by měla být zaměřena ve větší míře také na materiály a pomůcky pro environmentální vzdělávání.

Stejně jako celý Operační program, byly i z této osy podporovány projekty ve všech krajích České republiky mimo hlavní město Praha. Alokace pro PO7 OPŽP činila 1,2 mld. Kč

LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY A PŘÍRODNÍ ÚPRAVY DĚTSKÝCH HŘIŠŤ A ZAHRAD V PŘÍRODNÍM STYLU V PRIORITNÍ OSE 7 OPŽP

Téma ekoškol a lesních mateřských škol a přírodních úprav dětských hřišť a zahrad bylo do Implementačního dokumentu OPŽP a tedy i do podporovatelných aktivit v Prioritní ose 7 Operačního programu Životní prostředí (PO 7 OPŽP) zařazeno v roce 2011. Jako velmi logické a zároveň potřebné jsme vnímali zařazení možnosti této podpory mezi oblast Pomůcky a materiály pro environmentální vzdělávání, poradenství a osvětu. Obě výše zmíněné oblasti se stávají velmi populárními a žádanými už i mezi českou veřejností a patří v současnosti mezi častá témata seminářů, konferencí a workshopů. Ačkoli je zejména ze strany „poučených“ rodičů a lidí, kteří mají zájem o své okolí a také o to, kde vyrůstají jejich děti, o tuto problematiku velký zájem, možnost financování podobných aktivit zatím mnoho není. V zatím posledním návrhu následující výzvy pro Prioritní osu 7 Operačního programu Životní prostředí je proto vedle dosavadních možností podpory (stavby, rekonstrukce, přestavby a vybavení vzdělávacích environmentálních center a poraden a pomůcek pro EVVO) nově možné podporovat také přírodní úpravy dětských hřišť a zahrad a zázemí pro rozvoj lesních mateřských škol.

V současné době (srpen 2012) v České republice existuje asi 40 lesních mateřských škol a mnoho dalších se na zahájení své činnosti připravuje. Vytipování oblastí podpory z PO7 OPŽP bylo řešeno v úzkém kontaktu s nimi, a proto doufáme, že podpora bude opravdu účelně využita a napomůže dalšímu rozvoji této velmi zajímavé a potřebné oblasti.

Publikace Ekoškoly a lesní mateřské školy má informační a návodný charakter a přináší zkušenosti z německého (potažmo i severského) prostředí, kde Lesní mateřské školy úspěšně fungují již řadu let. Publikace je určena zejména žadatelům a potenciálním příjemcům podpory z PO7 OPŽP, tzn. obcím a krajským úřadům coby zřizovatelům mateřských škol, občanským sdružením, obecně prospěšným společnostem a také mateřským školám (mateřským klubům a centrům) samotným.

ROZHOVOR S ŽADATELEM PODPOŘENÝM Z PRIORITY OSY 7 OPERAČNÍHO PROGRAMU ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ – MUZEUM ŘÍČANY

JAKUB HALAŠ – ŘEDITEL MUZEA

Od kdy Muzeum Říčany funguje?

Nedávno jsme slavili sto let od založení, ale provoz a fungování muzea bylo během těch sta let velmi různé. Každopádně minulý rok byl po všech stránkách rekordní. Dokončili jsme všechny zásadní proměny muzea a například na výukové programy k nám přišlo 3 798 dětí.

Jaké jsou vaše hlavní cílové skupiny návštěvníků a jaká je vaše hlavní náplň?

Hlavní cílovou skupinou jsou žáci a studenti škol. Od mateřských, přes základní, až po střední školy. Současně oslovujeme i obyvatele města a říčanského regionu.

Zaměření muzea má několik směrů. Jednak je to odborná muzejní práce, vydávání odborných publikací, pořádání výstav, sbírkotvorný program atd. Zároveň máme širokou nabídku environmentálních vzdělávacích programů pro školy, ta zahrnuje na třicet výukových programů, k tomu odborné vycházky a pobytové výukové programy na hájovně, dále programy k aktuálním výstavám, výtvarné dílny a odpolední kroužky. Dospělým nabízíme tvořivé dílny, promítání, přednášky, filmový klub, ekoporadnu a řadu akcí pro veřejnost.

V čem vám Prioritní osa 7 OPŽP pomohla, co jste díky ní pořídili a vybavili a jakým způsobem vám to slouží?

Díky získaným prostředkům jsme zcela zrekonstruovali budovy muzea v Říčanech a hájovny v nedalekých Světicích. Oba objekty jsme plně vybavili a nyní každodenně slouží veřejnosti. Bez těchto zásadních změn by současný rušný provoz nebyl vůbec myslitelný.

Jaké akce pro veřejnost se u vás v poslední době konaly nebo budou konat?

Na hájovně jsme stejně jako v minulém roce – ihned po rekonstrukci – pořádali Den Země. Tato akce přilákala na 500 lidí. K vidění bylo divadlo pro děti, živá domácí zvířata, hry, soutěže a dílny, ekoporadna, orientální čajovna, živá hudba, promítání vítězného filmu z Ekofilmu 2011 a spoustu dalšího.

Z nejbližších akcí pro veřejnost je to různorodá nabídka od botanické exkurze do Průhonického parku, přes dílnu PET art s Veronikou Richterovou, přednášky o Norsku nebo geocachingu a ochraně přírody až po velkou akci Battle camp aneb Naši muži v Anglii – ukázka skutečného vojenského tábora s technikou a vybavením. V takovém táboře se připravovali naši parašutisté k atentátu na R. Heydricha.

V Říčanech působí také Lesní klub Pramínek. Jak byste zhodnotili jeho fungování cca po roce činnosti? Jaké máte ohlasy od rodičů, příp. ostatní veřejnosti?

Partnerská organizace ZO ČSOP Ekocentrum Říčany provozuje Lesní klub Pramínek. Během loňského léta vyrostl na louce vedle říčanské hájovny slaměný dům. Ten slouží jako zázemí pro děti, které do Pramínku chodí.

Ohlasy jsou veskrze pozitivní. Svědčí o tom i zájem rodičů, kteří se na aktivitách Pramínku chtějí podílet a posílat do školky své děti. Zájemců je mnohem víc než dovolují prostorové možnosti slaměného domku.

S kým spolupracujete v rámci činnosti Muzea Říčany?

Během naší činnosti nejvíce spolupracujeme s partnery: Městem Říčany, Ekocentrem Říčany a většinou říčanských škol. Spolupracujeme i s místní neziskovou sférou, kromě jiného spoluorganizujeme Říčanský veletrh neziskových organizací. V rámci odborné muzejní činnosti spolupracujeme s mnoha českými muzei.

UKÁZKA A STRUČNÝ POPIS VYBRANÝCH PODPOŘENÝCH PROJEKTŮ Z PRIORITY OSY 7 OPERAČNÍHO PROGRAMU ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Centrum environmentálního vzdělávání Říčany

Žadatel: Muzeum v Říčanech

Tento projekt se v I. etapě zaměřil na rekonstrukci a vybavení stávající budovy Muzea v Říčanech tak, aby zde přírodovědné oddělení ve spolupráci se ZO ČSOP Ekocentrum Říčany mohlo celoročně poskytovat široké spektrum poradenských a výukových služeb v oblasti environmentální výuky, vzdělávání a osvěty. Objekt muzea byl rekonstruován a zateplen a splňuje minimální nízkoenergetický standard, dále bylo centrum vybaveno nábytkem a audiovizuální technikou. V rámci projektu byly také zpracovány materiály a pomůcky environmentální výuky v tištěné i elektronické podobě. Provoz centra v nové podobě byl zahájen na podzim roku 2009 a od té doby jsou každý všední den nabízeny poradenské a informační služby spolu s infolinkou, webovými stránkami a knihovnou. Dále centrum připravuje a organizuje denní i vícedenní vzdělávací kurzy, výukové programy, odborné vycházky a exkurze a další projekty.

Druhou etapou projektu byla rekonstrukce hájovny ve Světicích, kde se odehrávají především vícedenní vzdělávací kurzy. V blízkosti hájovny se nachází Lesní klub Pramínek, který pracuje podle pedagogiky lesních mateřských škol.

Cílovými skupinami Centra environmentálního vzdělávání Říčany jsou žáci MŠ, ZŠ a SŠ, pedagogičtí pracovníci, podnikatelé, veřejná správa, odborná a široká veřejnost. Zřizovatelem příspěvkové organizace Muzeum v Říčanech je město Říčany, které projekt podporuje a podílí se na řadě akcí pro veřejnost.

Centrum ekologické výchovy Kladno

Žadatel: Statutární město Kladno

Obsahem projektu byla výstavba nízkoenergetické budovy, nákup vnitřního vybavení a založení permakulturní zahrady jako nedílné součásti centra. Tento projektový záměr se podařilo dokončit na začátku roku 2010 a v současnosti již centrum v nové podobě zahájí svou 3. sezónu. Naučné středisko ekologické výchovy Kladno – Čabárna, o.p.s. celoročně poskytuje rozsáhlou nabídku aktivit environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, odborně vybavenou studovnu pro veřejnost a poradenství v rámci udržitelného rozvoje. Nabízí například krátkodobé, půldenní i pobytové programy pro MŠ, ZŠ a SŠ a jiné dětské kolektivy, organizuje akce pro širokou veřejnost, provozuje ekoporadnu a udržuje okolní naučné stezky a chráněná území.

Naučná stezka v areálu dětské léčebny Cvikov

Žadatel: Liberecký kraj

Předmětem projektu bylo vybudování interaktivní naučné stezky v areálu Dětské léčebny Cvikov. Areál léčebny je ohraničený prostor o celkové rozloze cca 85 000 m², v jehož jedné části jsou soustředěny léčebné pavilony a provozní budovy. V převažující části se rozprostírá bývalý lesopark, ve kterém byly v minulosti vybudovány vycházkové pěšiny. Terén lesoparku je tvořen skalnatými roklemi, náhorními plošinami, několika potůčky a rybníky. Záměrem projektu bylo v tomto terénu obnovit schůdnost bývalých pěšin a doplnit je herně naučnými prvky ve formě naučné stezky. Dnes již fungující naučná stezka je svým charakterem a vybavením přizpůsobena dětským pacientům léčebného zařízení pro respirační choroby. Součástí je osm informačních tabulí (stanovišť) a několik herních míst (např. labyrint, dračí rokle apod.). Stezka byla vybudována s ohledem na návštěvníky s kočárky. Pro hlavní cílovou skupinu, předškolní děti, které se zde dlouhodobě léčí pomocí tradiční metody tzv. „klimatoterapie“ – vycházky za každého počasí, sportovní hry a soutěže v přírodě – má stezka velký význam, neboť zkvalitňuje trávení volného času v přírodním prostředí a umožňuje seznámit se s ním adekvátní formou. Naučná stezka je využívána také jinými cílovými skupinami – dětmi předškolního a školního věku, které nejsou pacienty Dětské léčebny Cvikov, rodiči a dalšími návštěvníky areálu.

Krajské středisko ekologické výchovy – II. etapa

Žadatel: Ekocentrum PALETA, o.s.

V rámci tohoto projektu bylo rozšířeno Krajské pobytové centrum ekologické výchovy Pardubického kraje provozované Ekocentrem PALETA. Prostor stávajícího centra již neumožňoval další rozšiřování činnosti, přestože poptávka stále existovala. Proto byla postavena krytá venkovní učebna s příslušenstvím a vzniklo další zázemí pro ekovýchovnou činnost – prostory pro práci se zvířaty a místo pro uložení pomůcek. Na střeše nové budovy byly instalovány fotovoltaické panely, které slouží jako zdroj energie a také jako demonstrační model. Ve středisku se uskutečňují ekologické výukové programy, jednodenní a pobytové (pobytové jsou primární). Zároveň slouží jako poradenské centrum. Cílové skupiny jsou pestré: ekologické výukové programy jsou zaměřeny na žáky a studenty MŠ, ZŠ a SŠ, pobytové akce na účastníky všech věkových kategorií a ekoporadenství především na občany zejména Pardubického kraje ve věku 18 let a výše.

Zvýšení kapacity Lipky pro ekologické výukové programy

Žadatel: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání

Žadatel tohoto projektu je příspěvkovou organizací Jihomoravského kraje, na jehož území zajišťuje v pěti pracovištích environmentální výchovu. V rámci tohoto projektu došlo ke zvýšení kapacity dvou pracovišť Lipky pro ekologické výukové programy. Na pracovišti Lipová 20 v Brně byla formou přístavby v nízkoenergetickém standardu vybudována nová učebna, ve stávající památkově chráněné budově byla zateplena severní fasáda a rekonstruována kotelná pro vytápění a ohřev teplé vody za využití nejlepších dostupných technologií (BAT). Část projektu byla věnována rekonstrukci výukových prvků v zahradě pracoviště.

Na pracovišti Lesní škola Jezírko, které se nachází v malebném prostředí lesů poblíž brněnské městské části Soběšice, byla realizována přístavba, která zabezpečila ubytovací kapacitu v rozsahu 30 lůžek pro poskytování pobytových výukových programů, včetně stravovacího zázemí. Byly také vytvořeny výukové prvky v okolí pracoviště. Kapacita pracoviště

Lipová 20 byla zvýšena o 20 % a kapacita pracoviště Lesní škola Jezírko o 25 %. V obou případech způsobem, který minimalizuje dopady provozu pracovišť na životní prostředí a slouží i jako ukázka environmentálně šetrných stavebních řešení.

Lipka je profesionální institucí, která se zabývá environmentální výchovou a osvětou v rámci celé České republiky. Věnuje se širokému spektru cílových skupin: žákům všech stupňů ZŠ, studentům VŠ, realizuje programy dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků i vzdělávání členů neziskových organizací a pracovníků veřejné správy. Organizuje akce pro veřejnost, založila a řídila regionální síť ekologických poraden a vydává vlastní publikace. Rozsáhlá je i její mimoškolní činnost. Obě rozšířená pracoviště pokračují ve svých předchozích činnostech, novou činností je organizace pobytových programů v prostorách Lesní školy Jezírko.

Otevřená zahrada a poradenské centrum NNO Údolní

Žadatel: Nadace Partnerství, o.p.s.

Cílem tohoto projektu je vytvořit infrastrukturu pro environmentální poradenství a osvětu v podobě centra ekologických neziskových organizací. To umožní koncentrovat komplexní spektrum činností v mnoha oblastech environmentálního poradenství a osvěty v jediném

dobře dostupném objektu v centru Brna, v ulici Údolní. Projekt je unikátní tím, že bude první administrativní budovou v pasivním energetickém standardu v České republice. Jako ukázka pasivního stavitelství a ekologicky šetrného provozu bude budova sama o sobě vzdělávacím nástrojem, například její provozní parametry budou pro výukové účely zobrazovány na veřejně přístupném displeji. Vegetací porostlá střecha bude propojena s původním svažitém terénem. Dům tak bude přímo spojen s Otevřenou zahradou, která poskytne

zázemí pro venkovní praktické environmentální vzdělávání v přímém kontaktu s přírodou. Zahrada bude obsahovat třináct stanovišť pro vzdělávání a interpretaci ekologických a fyzikálních jevů. Hlavním těžištěm budou alternativní zdroje energie a fyzikální jevy, konkrétně například využívání solární energie, gravitace, větru či dešťové vody, podzemní tunel umožňující pozorování půdní fauny nebo využití terénních stupňů pro interpretaci geologické historie regionu.

Zahrada je svým zaměřením určena především žákům druhého stupně ZŠ a středních škol, otevřená však bude i širší veřejnosti. Spektrum cílových skupin, kterým je celé budoucí centrum určeno, je široké: žáci ZŠ a SŠ, studenti VŠ a univerzitní pedagogové, široká veřejnost a část své poradenské a vzdělávací činnosti zaměří centrum i na veřejnou správu, samosprávu i soukromý sektor. Základní kámen byl položen 28. června 2011 a se slavnostním otevřením se počítá na podzim roku 2012.

Revitalizace spolkového domu ve Slavonicích (Envicentrum Zdroj)

Žadatel: Slavonická renesanční, o.p.s.

Předmětem tohoto projektu Slavonické renesanční, o.p.s. je zachránit chátrající a dlouhodobě nevyužívaný objekt bývalého Německého spolkového domu ve Slavonicích. Prostřednictvím navržených aktivit, služeb a programů si projekt klade za cíl významně přispět k ochraně životního prostředí a udržitelnému socio-ekonomickému rozvoji venkovských oblastí bývalého pohraničí na Česko – rakouské hranici. Výsledkem bude kvalitní a moderní architektura, respektující a umocňující památkový charakter města Slavonice. Při koncepci stavby a technologií byl kladen důraz na nízkoenergetický provoz a zároveň didaktické využití stavby s inovativními stavebními úpravami a provozním řešením. Objekt bude zateplen zevnitř, aby byl zachován jeho historický plášť, který je součástí příběhu domu. Rekonstrukce respektuje pravidla udržitelného stavění (místní materiály, ekologicky šetrné materiály)

a širší souvislosti urbanistického konceptu. Technologie budovy využívají obnovitelné zdroje energie. Rekonstrukce objektů v památkově cenných oblastech s dopadem na snížení energetické náročnosti budovy, tzv. zelené památky, budou jedním z témat výukových programů, které bude Spolkový dům nabízet. Dále v něm budou poskytovány následující služby a programy

environmentálního vzdělávání: energetická výchova využívající prostředí a technologií rekonstruovaného centra, specifické výukové programy s environmentálním zaměřením, interpretace místního dědictví a ekologická poradna s důrazem na poradenství pro venkovské oblasti – zemědělství, údržba krajiny, služby šetrné turistiky atd. Mezi cílové skupiny patří žáci MŠ, ZŠ, SŠ, studenti VŠ, pedagogové, pracovníci státní správy i samosprávy, odborná i laická veřejnost.

Středisko ekologické výchovy Kaprálův mlýn

Žadatel: Junák – svaz skautů a skautek ČR

Cílem tohoto projektu je vybudování a zprovoznění pobytového střediska ekologické výchovy Kaprálův mlýn, které se nachází v jižní části Moravského krasu. Lokalizace střediska je unikátní – jedná se o samotu v krasovém údolí s významnými přírodními fenomény ve svém okolí (krasové jevy, jeskyně a další cenné biotopy), která je zároveň vzdálena pouze 10 km od centra Brna. Středisko ekologické výchovy Kaprálův mlýn vznikne v nově zrekonstruované budově bývalého mlýna. Při rekonstrukci se využívají ekologicky šetrné materiály a takové postupy, aby budova splňovala parametry nízkoenergetické stavby. Nízkoenergetické zdroje budou využívány pro provoz i v rámci vzdělávání jako demonstrační ukázky.

Hlavní cílovou skupinou střediska jsou studenti středních škol a posledních ročníků základních škol, čímž se podstatně liší od většiny středisek environmentální výchovy v ČR. Část programů bude twinningová – společná pro školu z ČR a jiné země EU. Středisko tak aspiruje na zařazení do mezinárodní sítě skautských ekovýchovných center SCENES (Scout Centres of Excellence for Nature and Environment). Významnou oblastí činnosti je environmentální vzdělávání v rámci mimoškolní výchovy dětí a mládeže. Mlýn bude sloužit také jako školicí středisko pro vzdělávání pedagogů školní i mimoškolní výchovy a studentů vysokých škol. Ve spolupráci se správou CHKO bude působit též jako informační bod pro návštěvníky CHKO Moravský kras.

O AUTORECH

PhDr. Tereza Vošahlíková

V roce 2006 absolvovala Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze – učitelství pro 2. stupeň a gymnázia, aprobace biologie a environmentální výchova/základy společenských věd. V rámci následného doktorského studia absolvovala od března 2009 stáž na Leuphana Universität Lüneburg v Německu, kde také pravidelně navštěvovala místní lesní mateřské školy a další příklady dobré praxe předškolního vzdělávání pro udržitelný rozvoj.

Podporuje vznik lesních mateřských škol v České republice, je spoluzakladatelkou a současnou předsedkyní Asociace lesních mateřských škol, která zahájila činnost v lednu 2011. Podporuje výzkum a implementaci vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Připomínkovala vznikající Akční plán Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2010 – 2015. Spolupracuje s Českým portálem ekopsychologie, se sítí ekologických mateřských škol Mrkvička, Zeleným kruhem, Nadací Proměny atd.

Je lektorkou seminářů zaměřených na lesní mateřské školy, předškolní vzdělávání pro udržitelný rozvoj a environmentální výchovu.

PODĚKOVÁNÍ AUTORKY

Autorka děkuje kolegyním a kolegům z předškolních zařízení za sdílení zkušeností z jejich praxe a fotografií, jmenovitě Mgr. Magdaleně Kapuciánové (MŠ Semínko), Bc. Evě Sůrové (Ekoškola Rozárka), Johaně Passerin (Šárynka), Mgr. Karolině Krátké (Lesní klub Tišnovsko), Robinovi Reneltovi (InDios s.r.o.).

Za pomoc s revizí legislativní části v prvním vydání patří dík PhDr. Martě Jurkové, Ph.D. (MŠMT), MUDr. Jaromíru Hrubému (MZ) a Mgr. Tomášovi Erbákovi (Ateliér pro životní prostředí). Ve druhém vydání se revize této části laskavě ujaly MUDr. Věra Faierajzlová (Státní zdravotní ústav) a MUDr. Lilian Rumlová (Krajská hygienická stanice Středočeského kraje).

Text dále připomínkovali Mgr. Blanka Toušková (Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina), Mgr. Marie Kordulová (Liska – občanské sdružení pro environmentální výchovu, vzdělávání a osvětu ve Zlínském kraji), Mgr. Kateřina Řeháková (Lipka, koordinátorka jihomoravské sítě Mrkvička), Mgr. Miroslav Novák (MŽP), Tomáš Hodek (Ekodomov). Text prvního vydání redigovala Mgr. Nataša Valkounová.

Ing. Dagmar Kozlová, Ph.D.

(spoluautorka kapitoly Význam školních zahrad pro kontakt dětí s přírodou)

V roce 1999 absolvovala Lesnickou fakultu České zemědělské univerzity (ČZU) v Praze, obor krajinné inženýrství, specializace aplikovaná ekologie, v roce 2007 na téže fakultě dokončila doktorský stupeň v oboru řízení a ekonomika lesního hospodářství. Disertační práce byla zaměřena na lesní pedagogiku. Zároveň v roce 2000 ukončila kombinované studium učitelství na katedře pedagogiky ČZU. Absolvovala také kurz lesní pedagogiky a další kurzy zaměřené na pobyt dětí v přírodě.

Pracovala v DDM v Praze 8 jako vedoucí oddělení ekologické výchovy. Od roku 2002 do roku 2011 působila ve středisku ekologické výchovy Správy NP a CHKO ve Stožci. V současné době příležitostně lektoruje na téma lesní pedagogika, lesní mateřské školy, přírodní hřiště a zahrady a pobyt dětí v přírodě.

Nadace Proměny

Nadace Proměny se podílela na této publikaci kapitolou věnovanou školním zahradám a přírodě blízkým dětským hřištím. Na konkrétních příkladech vysvětluje, jaký význam může mít pro rozvoj dětí kvalitně řešená a vhodně využívaná školní zahrada.

Nadace dlouhodobě pomáhá s rozvojem zeleně ve městech České republiky. Městům a školám poskytuje granty a odbornou podporu ve dvou programech: PARKY a ZAHRADA HROU. Zasaduje se o proměny měst se zapojením místních obyvatel a osvětu v oblasti architektury, krajinné tvorby a vlivu prostředí na člověka.

SEZNAM ZKRATEK

MŠ	mateřská škola
LMŠ	lesní mateřská škola
RVP	rámcový vzdělávací program
ŠVP	školní vzdělávací program
EV	environmentální výchova
VUR	vzdělávání pro udržitelný rozvoj
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
MŽP	Ministerstvo životního prostředí

LITERATURA

Häfner, Peter (2002): Přírodní a lesní mateřské školy v Německu – alternativa k běžným MŠ v předškolním vzdělávání. Dizertační práce. Universität Heidelberg.

Kiener, Sarah (2003): Podporuje hra v přírodě rozvoj motoriky a kreativity dětí z mateřských škol? Dizertační práce. Univerzita Fribourg.

Kolektiv (2004): Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický v Praze. ISBN 80-87000-00-5

Lutz, Erich; Netscher, Michael (1996): Manuál ekologické školky: nově vytvořit prostor pro dětské zkušenosti. Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND). Herder, Freiburg im Breisgau. ISBN 3-451-23945-0

Mayer, Frank; Witte, Ulrich (2000): Učit se žít udržitelně: Modely environmentální výchovy dětí a mládeže. Deutsche Bundesstiftung Umwelt, Wochenschau-Verlag, Schwalbach. ISBN 3-87920-059-9

Miklitz, Ingrid (2007): Lesní mateřská škola. Dimenze pedagogického přístupu. Cornelsen Verlag Scriptor. Mannheim. ISBN 978-3-589-25353-1

Nützel, Rudolf (2007): Podpora environmentálního vědomí dětí: evaluace programů v přírodě s dětmi MŠ ve velkoměstě. Oekom-Verlag, Gesellschaft für Ökologische Kommunikation, München. ISBN 3-86581-057-8

Reiter, Olaf (2004) in kolektiv: Ekologická výchova v mateřských školách v rámci partnerství mezi městy a obcemi v Čechách a Německu. Sborník k mezinárodnímu semináři (12. – 14. 11. 2004). Ekologické centrum hl. m. Prahy Toulcův dvůr

Stoltenberg, Ute (2009): Člověk a les: teorie a praxe vzdělávání pro udržitelný rozvoj k tématu les. Oekom-Verlag, Gesellschaft für Ökologische Kommunikation, München. ISBN 978-3865811264

Unterbruner, Ulrike et al (2005): Zažít přírodu: Novinky z výzkumu a praxe zkušeností s přírodou. Studien-Verl., Innsbruck. ISBN 3-7065-4102-5

UŽITEČNÉ ODKAZY

<http://www.pavucina-sev.cz/?idm=34>

Mrkvička – vzdělávací a informační podpora MŠ v naplňování environmentální oblasti Dítě a svět PV

www.lesniMS.cz

Rozcestník pro zájemce o lesní mateřské školy

www.ekocentra.cz

Ekocentra v České republice

www.narodnisit.cz

Národní síť environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty

www.skolkablizkapriode.cz

Portál pro předškolní vzdělávání pro udržitelný rozvoj

www.rvp.cz

Metodický portál RVP

www.cenia.cz

CENIA, česká informační agentura životního prostředí

www.vztahkpriode.cz

Český portál ekopsychologie

www.nadace-promeny.cz

Nadace Proměny podporuje obnovu městských parků a školních zahrad. Měštům a školám poskytuje granty a odbornou pomoc s realizací projektů.

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

Praktický manuál pro aktivní rodiče,
pedagogy a zřizovatele mateřských škol

Cílem tohoto manuálu je nabídnout pomocnou ruku v podobě shrnutí základních předpokladů pro založení a provozování školky s ekovýchovným zaměřením. Takto profilované mateřské školy jsou buď tzv. ekoškolky nebo lesní mateřské školy. Zdrojem inspirace pro tuto studii byla mimo jiné zkušenost z Německa, kde jsou obě formy předškolních zařízení již delší dobu trendem. Díky tomu jsou dostupné informace o možných koncepčních zvláštностech ekoškolek a zkušenosti s dlouhodobým pobytem venku, na které již reaguje i výzkum. Jeho výsledky nabízejí argumenty, proč je dobré trávit s dětmi více času v přírodě.

Environmentální výchova v mateřské škole může představovat cestu ke kvalitě. Nabízí obohacení denní činnosti nebo přímo nový hlavní cíl výchovně vzdělávacího programu. Je jednou z možností, jak postupovat, aby děti vyrůstaly ve zdravém a podnětném prostředí.

Tereza Vošahlíková a kol.

www.mzp.cz | www.opzp.cz | www.sfzp.cz
ISBN: 978-80-7212-537-1

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ
PROSTŘEDÍ

Evropská unie

Spolufinancováno z prostředků Fondu soudržnosti
v rámci Technické pomoci Operačního programu Životní
prostředí.

Ministerstvo životního prostředí
Státní fond životního prostředí ČR

www.opzp.cz ■ Zelená linka: 800 260 500 ■ dotazy@sfzp.cz